

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»
Навчально-науковий юридичний інститут**

Андріюк В.В.

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
методичні вказівки для забезпечення самостійної роботи студентів
заочної форми навчання
спеціальності 081 «Право»**

**Івано-Франківськ
2019**

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 2 від 25 жовтня 2019 р.).

Рецензенти:

- доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила», доцент Луцький Р.П.

- кандидат юридичних наук, завідувач кафедрою теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, доцент Присташ Л.Т.

Андріюк В.В. Теорія держави і права: методичні вказівки для забезпечення самостійної роботи студентів заочної форми навчання спеціальності 081 «Право». Івано-Франківськ: Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2019.

© Андріюк В.В., 2019

© ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019

ВСТУП

Теорія держави і права як загальна, фундаментальна (базова), методологічна, світоглядна юридична наука та вступна навчальна правова дисципліна вивчається студентами-юристами першого курсу протягом одного навчального року і має на меті оволодіння системою сучасних теоретичних знань про загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку держави і права (державно-правової дійсності), найбільш загальні генетичні, атрибутивні, структурно-субстанційні та функціональні властивості державно-правових явищ.

В умовах становлення громадянського суспільства, побудови правової держави, утвердження принципів демократичного суспільства в Україні, удосконалення національного законодавства, реформування усіх сфер життєдіяльності українського суспільства великого значення набуває формування, розвиток і закріплення нового юридичного мислення, загальної і правової культури, в тому числі і високої професійної культури юриста.

Вивчення загальних закономірностей виникнення, функціонування, розвитку державно-правової дійсності, які є предметом теорії держави і права, сприяє не тільки одержанню базових теоретичних юридичних знань, а й дасть можливість прогнозувати подальший розвиток державно-правових явищ, використовувати розроблені теоретичні моделі в практиці державотворення України, формування і вдосконалення національної правової системи загалом і системи законодавства зокрема.

При вивченні загальної теорії держави і права стоять такі основні завдання:

1) засвоєння цілісної системи державно-правових понять і категорій, у тому числі таких як: держава, сутність держави, тип держави, форма держави, функції держави, апарат держави, механізм держави, громадянське суспільство, правова держава, демократія; право, функції права, принципи права, джерела (форми) права, правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт, закон, підзаконний акт, правова норма, структура правової норми, система права, система законодавства, правовідносини, правотворення, правотворчість, правотворча техніка, тлумачення правових норм, реалізація правових норм, застосування

правових норм, законність, правопорядок, правова поведінка, правомірна поведінка, правопорушення, юридична відповідальність, правова система, правове регулювання, механізм правового регулювання тощо;

2) ознайомлення студентів з практикою застосування понятійного апарату та методологічного інструментарію, що розробляється загальною теорією держави і права, у процесі правотворчої, інтерпретаційно-правової та правозастосовчої діяльності;

3) підготовка студентів першого курсу до вивчення галузевих юридичних дисциплін, до аналізу і розуміння змісту нормативно-правових актів, а також інших формально-юридичних джерел права;

4) вироблення у процесі проведення семінарських занять у студентів навиків самостійного теоретичного правового мислення, вміння творчо аналізувати і узагальнювати державно-правові явища, правильно користуватися науковою та навчальною юридичною літературою і першоджерелами;

5) з'ясування значення загальної теорії держави і права для практики побудови демократичної правової соціальної держави в Україні, формування правової системи на базі чинної Конституції України, реформування національного законодавства;

6) формування у студентів глибокого знання та розуміння загальних закономірностей розвитку та існування держави, її основних інститутів, правової системи, норми права і правовідносин, особливостей джерел права держав різних правових систем взагалі і України зокрема, механізму дії нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб, основних рис і суті правотворчості, застосування і тлумачення права, а також інших генетичних, атрибутивних, субстанційних (структурних) та функціональних закономірностей, властивостей державно-правової дійсності;

7) формування у студентів на основі вивчення генетичних, атрибутивних, субстанційних (структурних) та функціональних закономірностей і властивостей держави і права цілісної картини державно-правової дійсності.

Студент-юрист повинен ґрунтовно засвоїти загальні закономірності, поняття та категорії державно-правової сфери, активно використовувати одержані знання в своїй професійній діяльності, вміти правильно тлумачити і реалізовувати норму права, беручи до уваги не тільки “букву”, а й “дух” права.

Загальна теорія держави і права забезпечує теоретичну підготовку до вивчення окремих галузей права, аналізу конкретного статусу державних органів, структури і змісту норм права і правовідносин в різних галузях права.

Вищезгадані завдання реалізуються шляхом спільної активної роботи викладача та студентів на лекційних і семінарських заняттях, а також в процесі самостійної роботи студентів. Остання спрямована на закріплення, розширення і поглиблення знань, одержаних на лекційних та семінарських заняттях. Причому, самостійна робота передбачає прищеплення навиків та вмінь роботи з науковою та навчальною літературою і нормативними джерелами, навиків креативного, правильного та обґрунтованого правового мислення, вмінь проводити самостійний аналіз досліджуваних проблем, здійснювати узагальнення, робити власні висновки.

З цією метою на самостійну роботу студентам виноситься детальний перелік питань для самостійного вивчення, визначаються ключові поняття розглядуваної теми, в окремих випадках рекомендується виконати схематичні, теоретико-аналітичні та практичні завдання, а також пропонуються інші питання для додаткового вивчення матеріалу. Сформульовані до кожної теми методичні вказівки допоможуть студентам зорієнтуватися в навчальному матеріалі, визначити логічну структуру теми та кожного питання, що виноситься на самостійне вивчення, і таким чином самостійно сформувати логічно побудовані, структуровані, чіткі, вичерпні відповіді на поставлені питання.

При цьому самостійна робота студентів спрямована на вивчення та поглиблення тих питань або окремих їх аспектів, які не охоплюються лекційним курсом і не виносяться для обговорення на семінарських заняттях. Тому студенти повинні самостійно вивчити ці питання і підготувати на них відповіді, враховуючи методичні вказівки та рекомендації, що містяться в даному навчально-методичному виданні. Самостійна робота передбачає попереднє вивчення студентами питань, що винесені на самостійне опрацювання, шляхом аналізу лекційного матеріалу, рекомендованих підручників з теорії держави і права, довідкової літератури, а також спеціальної літератури та нормативно-правових актів, список яких поданий до кожної теми. В результаті цього студенти повинні сформувати свою відповідь, окресливши її межі та визначивши її структуру і наповнення. Причому, студенти заочної форми навчання мають виконати домашню контрольну роботу. Ця контрольна робота є однією з форм письмового звіту з тем навчальної дисципліни

«Теорія держави і права». Знання оцінюються в залежності від ступеня розкриття проблеми, здатності самостійно викладати матеріал питання, різноманітності вивчених і використаних в роботі літературних джерел, що в сукупності впливає на загальну оцінку контрольної роботи. Перше питання кожного варіанту контрольного завдання навмисно сформульоване в узагальненій формі. Виклад цього питання, як і виконання всієї контрольної роботи, повинно бути самостійним і мати творчий характер. Тому роботи, які являють собою переписування відповідних глав підручників чи інших літературних джерел, оцінюються негативно і не зараховуються. Робота орієнтовно має бути виконана в шкільному зошиті на 12 аркушів загальним обсягом авторучкою за умови написання рядків тексту в кожній клітинці. Вміння глибоко і аргументовано висвітлити зміст теми.

Врахування викладених в цьому навчально-методичному виданні вказівок дозволить ґрунтовно вивчити питання, що становлять предмет загальної теорії держави і права, шляхом активної самостійної роботи студентів, а також спрямує пізнавальну активність студентів на вивчення багатьох важливих дискусійних правових питань, недостатньо висвітлених або взагалі обійдених увагою на лекційних та семінарських заняттях, сприятиме ґрунтовному засвоєнню загальних закономірностей виникнення, функціонування та розвитку державно-правової дійсності, її генетичних, атрибутивних, структурно-субстанційних та функціональних властивостей, понятійного апарату та методологічного інструментарію загальної теорії держави і права, здобуттю достатніх та необхідних знань з теорії держави і права, формуванню фундаментальних підвалин правового мислення та розширенню світогляду студентів, що навчаються за спеціальністю 081 «Право».

Загальні вимоги та рекомендації щодо самостійної роботи студента

В процесі самостійного вивчення окремих питань чи тем з теорії держави і права рекомендується:

- 1) ознайомитись з питаннями, що виносяться на самостійне вивчення;
- 2) прочитати конспект лекції з теми, що виноситься на самостійне вивчення (якщо лекційне заняття з цієї теми передбачене і проводилось);

- 3) прочитати відповідні глави рекомендованих підручників з теорії держави і права;
- 4) переглянути перелік наукових джерел, що пропонуються на самостійне опрацювання, обравши декілька з них для поглибленого вивчення даної теми;
- 5) ознайомитись з концепціями, висвітленими в наукових джерелах, обраних для поглибленого вивчення даної теми, законспектувати основні положення;
- 6) підготувати план відповіді на кожне питання теми, винесеної на самостійне вивчення, коротко законспектувати лаконічні відповіді на питання самостійної роботи;
- 7) в процесі самостійної роботи пов'язувати навчальний матеріал, одержаний на лекції та семінарі, з інформацією із додаткових літературних джерел;
- 8) вивчити визначення понять, що складають основу даної теми;
- 9) добре вивчити аргументований та апробований матеріал дисципліни в поєднанні з дискусійними питаннями теми.

ТЕМА 1. ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Теорія держави і права посідає особливе місце у науці про суспільство взагалі і про державу зокрема. Тема присвячена з'ясуванню сутності даної науки і дає загальне уявлення про предмет курсу. Вивчення теми має на меті здобуття знань про предмет та характерні риси теорії держави і права, функції теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни, з'ясування її місця в системі наук про державу і право.

Насамперед, слід з'ясувати, що держава і право є об'єктом вивчення багатьох суспільних наук, в зв'язку з чим слід чітко визначити не тільки об'єкт, але й предмет юридичної науки. Теорія держави і права, будучи юридичною наукою, вивчає не суспільство взагалі, а саме державу і право як суспільні явища. Слід підкреслити, що загальність і вагомість проблем, які вивчаються цією наукою, зумовлюють її належність до числа фундаментальних юридичних наук.

Особливу увагу слід звернути на класифікацію юридичних наук, здійснити загальну характеристику кожної із груп юридичних наук, вказати, які конкретно науки входять до них і яке місце посідає теорія держави і права в системі юридичних наук.

Для повного засвоєння навчального курсу теорії держави і права слід ширше і глибше ознайомитись з тим, що саме, у якому обсязі, для чого і як досліджує ця наука.

Кожна наука має об'єкт та предмет дослідження, а отже студентам слід усвідомити розмежування об'єкта і предмета дослідження загальної теорії держави і права.

Студентам необхідно звернути особливу увагу на питання методології юридичної науки. Для того, щоб глибоко і всебічно дослідити свій предмет, з'ясувати його сутність, якісні характеристики, динаміку розвитку, теорія держави і права має розгалужену систему методів дослідження. Ця система є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм всієї юридичної науки. Тому вкрай важливим є детальна характеристика системи методів, логічних прийомів та засобів пізнання державно-правових явищ.

Питання самостійної роботи:

1. Юридична наука: загальна характеристика.

1.1. Поняття, об'єкт та предмет юридичної науки.

1.2. Система (структура) юридичної науки.

2. Поняття та предмет теорії держави і права.

2.1. Предмет теорії держави і права.

2.2. Теорія держави і права як загальна, фундаментальна, методологічна, світоглядна наука.

3. Місце теорії держави і права в системі наук про державу і право.

3.1. Взаємозв'язок та взаємодія теорії держави і права з суспільними науками.

3.2. Теорія держави і права в системі юридичних наук.

4. Функції теорії держави і права.

4.1. Гносеологічна функція теорії держави і права.

4.2. Методологічна функція теорії держави і права.

4.3. Практично-прикладна функція теорії держави і права.

4.4. Світоглядна функція теорії держави і права.

5. Методологія теорії держави і права.

5.1. Поняття методології та методу теорії держави і права.

5.2. Класифікація методів пізнання державно-правової дійсності.

5.3. Загальні принципи дослідження державно-правових явищ.

5.4. Філософсько-світоглядні, загальнонаукові, спеціальні та конкретно-наукові методи дослідження держави і права.

6. Теорія держави і права як навчальна дисципліна.

6.1. Співвідношення теорії держави і права як науки і як навчальної дисципліни.

6.2. Функції теорії держави і права як навчальної дисципліни.

Ключові поняття: юридична наука, теорія держави і права, об'єкт теорії держави і права, предмет теорії держави і права, метод теорії держави і права, методологія теорії держави і права.

Додаткові питання:

1. Юридична наука в системі суспільних наук

2. Теорія держави і права як суспільна наука.

3. Характерні риси теорії держави і права як науки

Схематичне завдання:

1. Накресліть в зошиті розширену схему юридичної науки.

2. Перепишіть в зошит з літературних джерел і проаналізуйте 4-5

різних визначень предмета теорії держави і права.

3. Складіть розширену схему методології теорії держави і права.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок теорії держави і права з суспільними неюридичними науками про державу і право.

2. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок теорії держави і права з юридичними науками.

Реферати:

1. Методологія теорії держави і права.

2. Значення юридичної науки у формуванні правової системи України.

3. Стан та перспективи розвитку правової науки в Україні.

Література:

1. Арнаутова Л. П. О. В. Сурілов про призначення та функції теорії держави і права. // Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 67. С. 214221.

2. Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання: Аксиолого-гносеологічний підхід: монографія. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 272 с.

3. Білас І. Г., Білас Ф. І. Трансформація загальної теорії держави і права у сучасну юриспруденцію та її функціональне призначення у формуванні праворозуміння юристів. // Наше право. 2015. № 4. С. 5-16.

4. Бобрик В. І. Методологічні підходи до поняття «диференціація» в юридичній науці. // Приватне право і підприємництво. 2018. Вип. 18. С. 14-18.

5. Богуцька Н. М. Методологічне значення юридичних конструкцій у контексті методу правознавства. // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 5. С. 10-17.

6. Варламова Н. Методологія юридичної науки: спокуса постмодерном. // Право України. 2014. № 1. С. 69-77.

7. Ветютнев Ю. Методологічні проблеми розуміння істини як правової цінності. // Право України. 2014. № 1. С. 106-112.

8. Гаврилюк Р. Чи можливо наукове некласичне пізнання права? // Право України. 2014. № 1. С. 94-105.

9. Гальченко М. С. Методологічна природа мислення в еволюції пізнавальних дискурсів. // Гілея. 2018. Вип. 131. С. 251-255.

10. Денисов С. Використання діалектико-матеріалістичного методу в пізнанні права. // Право України. 2014. № 1. С. 86-93.

11. Дубов Г. О. Плюралізм правової методології: зміст, особливості інтерпретацій та умов формування юридичної науки на сучасному етапі розвитку. // Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 48-51.

12. Кельман М. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права. // Право України. 2006. № 9. С. 38-42.

13. Козюбра М. Загальнотеоретичне правознавство: стан та перспективи. // Право України. 2010. № 1. С. 32-43.

14. Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 193. С. 3-11.

15. Козюбра М. І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2018. Т. 1. С. 3-8.

16. Лобода Ю. Плюралізація методології правової науки і проблема розмежування наукових дисциплін: до питання про дисциплінарну приналежність досліджень правової традиції у науці радянського періоду та сучасній вітчизняній правовій науці. // Юридична Україна. 2009. № 5. С. 4-7.

17. Мамченко Н. Теорія та філософія права: проблема розмежування. // Підприємництво, господарство і право. 2012. № 12. С. 3-5.

18. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 11. С. 11-17.

19. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. // Право України. 2014. № 1. С. 33-39.

20. Оніщенко Н. М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20.

21. Павлов С. Методологія наукового пізнання правових традицій. // Право України. 2007. № 10. С. 17-21.

22. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. // Право України. 2014. № 1. С. 50-60.

23. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного

праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. // Право України. 2014. № 1. С. 11-21.

24. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. // Право України. 2013. № 5. С. 240-244.

25. Рабінович П. Чи можлива універсальна теорія права як спільна концептуальна основа теорій національного і міжнародного права? (Запрошення до дискусії) // Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 245-248.

26. Саїдов А. Методологічні проблеми антропології права. // Право України. 2014. № 1. С. 56-165.

27. Саїдов А. Порівняльне правознавство та закономірності розвитку права в умовах глобалізації. // Право України. 2012. № 3-4. С. 463-472.

28. Семеніхін І. До питання про співвідношення і взаємодію правової доктрини та юридичної науки. // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3. С. 64-72.

29. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права: моногр. Харків: Яшма, 2007. 320 с.

30. Скакун О. Загальна теорія права і держави: проблематизація та переосмислення метатеорії. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 27-36.

31. Скрипнюк В. М. Методологія компаративного аналізу в сучасних конституційно-правових дослідженнях. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 85-90.

32. Стеценко С. Біоюриспруденція - фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. // Право України. 2013. № 9. С. 194-216.

33. Тихомиров О. Компаративний метод: постнекласична інтерпретація. // Право України. 2014. № 4. С. 197-203.

34. Тихомиров О. Методологія юридичної компаративістики: проблеми філософського осмислення. // Право України. 2006. № 2. С. 32-34.

35. Честнов І. Посткласична методологія права. // Право України. 2014. № 1. С. 78-85.

36. Чорноморденко І. Позанаукова і наукова методологія. Постановка проблеми. // Університетська кафедра. 2018. № 7. С. 85-92.

37. Шафіров В. Людиноцентристський підхід як методологічна основа наукових досліджень у правознавстві. // Право України. 2014.

№ 1. С. 148-155.

38.Шевченко М. Є. Деякі аспекти методологічного комплексу сучасної методичної науки. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2017. Вип. 58. С. 178-183.

39.Шмоткін О. В. Філософія права як фундаментальна юридична наука. // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2. С. 307-320.

ТЕМА 2. ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ

Тема присвячена виникненню держави. Метою її вивчення є з'ясування загальних закономірностей, особливостей та причин виникнення держави.

Багато мислителів намагалися зрозуміти, що являє собою держава, чому вона виникає і необхідна людству, якою є природа держави і чим вона відрізняється від інших інститутів влади. Слід зауважити, що держава виникає тільки на певному етапі розвитку людського суспільства і зберігається до нашого часу. Доцільно звернути увагу на особливості походження держави у різних народів світу і обставини, які на це вплинули. Перш за все, треба відмежувати європейський та азіатський шляхи виникнення держави. Крім того, слід з'ясувати відмінності походження перших держав і формування сучасних нових держав. Важливо також чітко встановити ключові фактори, які визначили саме існування держави як соціального феномену, її сутність та підтримують необхідність її існування аж до сьогодні.

Крім того, слід визначити причини багатоманітності теорій (концепцій) походження держави, а також номенклатурно окреслити їх. Вивчаючи кожну концепцію виникнення держави окремо, слід з'ясувати її зміст (основні положення), можливі модифікації, модернізовані варіанти, їх засновників і подальших розробників, обгрунтовані та необгрунтовані положення цих концепцій, а також їх значення в розвитку політико-правової думки щодо генезису держави.

Питання самостійної роботи:

1. Загальні закономірності виникнення держави.

1.1. Загальна характеристика первісного суспільства. Соціальна влада в первісному суспільстві.

1.2. Розпад первіснообщинного (родового) ладу і поява держави.

1.3. Основні причини та умови виникнення держави.

2. Особливості виникнення держави в різних народів світу.

2.1. Європейський шлях виникнення держави.

2.2. Азіатський шлях виникнення держави.

3. Теорії (концепції) виникнення держави.

3.1. Багатоманітність теорій походження держави та її причини.

3.2. Теологічна концепція виникнення держави.

3.3. Патріархальна концепція виникнення держави.

3.4. Договірна теорія виникнення держави.

3.5. Теорія насильства.

3.6. Психологічна теорія виникнення держави.

3.7. Соціально-економічна (історико-матеріалістична) теорія виникнення держави.

3.8. Інші концепції виникнення держави.

Ключові поняття: рід, держава, державна влада, публічна політична влада.

Схематичне завдання:

1. Складіть порівняльну таблицю основних положень теорії насильства, договірної та соціально-економічної теорії виникнення держави.

2. Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють державну владу від соціальної влади в первісному суспільстві.

3. Випишіть спільні та відмінні риси європейського та азіатського шляхів виникнення держави

Теоретико-аналітичне завдання:

Чим, на ваш погляд, зумовлена різноманітність концепцій походження держави?

Реферати:

1. Особливості походження держави в різних країнах світу.

2. Марксистська теорія виникнення держави.

3. Договірна теорія виникнення держави

Література:

1. Бадгасарян С. Д. Генезис института государства: геополитические процессы и личность: моногр. Саратов: РИЦ ФГБОУ ВПО «СГУ», 2014. 333 с.
2. Лебедева О. В. Психологічна теорія походження держави // Молодий вчений. 2015. № 8(2). С. 98-100.
3. Осипова С. А. Процесс государствообразования в современном мире: особенности протекания и современные риски. // Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 229-235.
4. Тарасевич В. Н. Государство: причины возникновения и качественные признаки. // Наукові праці Донецького національного технічного університету. 2014. № 2. С. 17-22.
5. Яртим Н. В. Католицькі доктрини походження держави і права // Вісник Національного авіаційного університету. Сер.: Філософія. Культурологія. 2011. № 1. С. 151-155.

ТЕМА 3. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Елементи теми, що виносяться на самостійне вивчення:

- 1. Поняття та сутність державної влади;**
- 2. Суверенітет держави як її ключова ознака;**
- 3. Сучасні теорії держави;**
- 4. Історична типологія держав.**

Поглиблене вивчення поняття та сутності держави передбачає з'ясування суті феномену державної влади та її родових характеристик, чітке визначення суверенітету держави як її ключової ознаки, ознайомлення з основними концепціями та теоріями розуміння, визначення сутності і призначення держави, а також проведення типології усієї різноманітності держав як сучасних, так і тих, які існували раніше.

Вивчаючи дану тему, студенти повинні усвідомити, що питання суверенітету не втрачає своєї актуальності до сьогодення, адже це одна із найбільш істотних ознак держави. Зауважимо, що суверенітетом володіють всі держави, незалежно від розміру їх території, кількості населення, форми правління і устрою. Слід з'ясувати, що означає внутрішній і зовнішній аспекти (сторони) державного суверенітету.

Перш ніж вивчати питання суверенітету народу, необхідно встановити, що розуміють під терміном «народ». Доцільно детально проаналізувати ознаки суверенітету народу і показати його співвідношення із суверенітетом держави. Студентам необхідно проілюструвати свої міркування положеннями з Конституції України.

Пристаючи до вивчення питання суверенітету нації, слід зауважити, що слово “нація” вживається у двох значеннях: етнічному і політичному. Державний суверенітет, здійснюваний багатонаціональною державою, повинен гарантувати суверенітет кожній нації. Студенти повинні розкрити сутність права нації на самовизначення, проаналізувати різні форми національного самовизначення.

Поняття влади (і зокрема, публічної політичної влади) є ключовим в розумінні суті, сутності держави. Причому, поняття публічної політичної влади виступає родовим по відношенню до поняття держави.

Тому для кращого розуміння поняття держави необхідно детально розглянути владу як загальносоціологічну категорію, поняття, ознаки та різновиди влади, поняття публічної політичної влади, специфічні риси державної влади, питання легітимності і легальності державної влади.

Поняття, сутність та призначення держави можна краще зрозуміти через дослідження теоретичних уявлень про цей феномен. На сьогодні відомо багато теорій і концепцій держави. Різноманітність цих теорій і концепцій обумовлена історичними особливостями розвитку країн, різноманітністю методологічних підходів щодо вирішення сутності, соціального призначення держави, існуванням країн різного рівня розвитку.

Сучасні концепції держави, на відміну від минулих концепцій держави, які розглядають її як знаряддя класового панування, торкаються різних аспектів сутності цього феномену і здебільшого вбачають в ній механізм забезпечення цілісності суспільства, вирішення загальних справ, соціального компромісу.

Дослідження основних сучасних концепцій держави ознайомить студентів з різними розуміннями сутності держави, що збагатить усвідомлення поняття та сутності держави.

Під час характеристики концепцій розуміння держави студенти повинні з'ясувати не тільки їх суть, але й здійснити певне їх порівняння. Особливо слід звернути увагу на зв'язок розглядуваної

теми з процесами державотворення та правотворення в Україні.

Під час ознайомлення з типологією держав студенти повинні усвідомити роль і сутність типології і її значення для дослідження державно-правових явищ. Типологія держави – це проблема, яка є і залишається в полі зору дослідників. У процесі підготовки до заняття студентам слід проаналізувати різноманітні критерії типології держав, а також розглянути основні підходи до історичної типології держав.

При аналізі кожного історичного типу держави слід зауважити, що при такому підході держава здобуває суто класову визначеність, виступає як диктатура економічно пануючого класу. При цьому, звичайно, характеристику окремих історичних типів держав варто здійснювати за наступними критеріями: економічна база, соціальна база, функції держави, механізм держави, форма держави. Особливу увагу слід звернути на характерні особливості, притаманні даному типу держави, які відрізняють його від інших.

Поряд з цим, слід звернути увагу на культурологічні та цивілізаційні підходи до історичної типології держав, в основі яких лежить аналіз духовно-культурних особливостей держав конкретної історичної епохи.

Аналіз сучасної держави передбачає також з'ясування поняття і сутності держави соціально-демократичної орієнтації, держави соціальної демократії, що стає фундаментом сучасних розвинутих держав. Крім того, слід не обминути увагою й такий феномен як так званий перехідний тип держави.

Питання для самостійної роботи:

1. Поняття та сутність державної влади.

- 1.1. Влада як загальносоціологічна категорія. Поняття, ознаки та різновиди влади.
- 1.2. Співвідношення політичної і державної влади, державної влади і держави.
- 1.3. Поняття та ознаки державної влади.
- 1.4. Держава як носій державної влади.

2. Суверенітет держави як її ключова ознака.

- 2.1. Історія зародження і розвитку ідеї та концепції державного суверенітету.
- 2.2. Поняття, ознаки, види та структура державного суверенітету.

2.3. Співвідношення понять «державний суверенітет», «народний суверенітет», і «національний суверенітет».

3. Сучасні теорії держави.

3.1. Загальна характеристика сучасних західних і вітчизняних теорій держави.

3.2. Держава «загального благоденства», її характеристика і суть.

3.3. Концепція демократичної держави.

3.3.1. *Суть та значення концепції демократичної держави.*

3.3.2. *Шляхи становлення та розвитку демократичної держави в Україні.*

3.4. Технократичні концепції держави.

3.5. Авторитарні теорії держави.

3.6. Соціалістичні концепції держави.

3.7. Анархічні та етатистські погляди на державу.

3.8. Концепція соціальної держави.

3.8.1. *Поняття та ознаки соціальної держави.*

3.8.2. *Шляхи формування соціальної держави в Україні.*

4. Історична типологія держав.

4.1. Основні підходи до історичної типології держав.

4.1.1. *Античні концепції типології держав.*

4.1.2. *Концепція духовних формацій Гегеля.*

4.1.3. *Формаційний підхід до історичної типології держав.*

Марксистська концепція суспільно-економічних формацій.

4.1.4. *Цивілізаційний підхід до історичної типології держав.*

4.2. Історичні типи та різновиди держави.

4.3.1. *Давньосхідна держава.*

4.3.2. *Рабовласницька держава.*

4.3.3. *Феодальна держава.*

4.3.4. *Буржуазна держава.*

4.3.5. *Соціалістична держава.*

4.3. Сучасна держава: загальна характеристика. Перехідний тип держави.

Ключові поняття: держава, державна влада, публічна політична влада, державний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет.

Додаткові питання:

1. Державний суверенітет: поняття, структура, види.

2. Діалектика співвідношення державного суверенітету і народного суверенітету.
3. Проблеми національного суверенітету.
4. Державна влада в соціальному просторі.
5. Проблеми співвідношення державної і політичної влади.
6. Проблеми державної влади в Україні.
7. Шляхи становлення та розвитку демократичної держави в Україні.
8. Суть та принципи соціальної держави.
9. Проблеми історичної типології держав за цивілізаційними та культурологічними критеріями.
10. Проблема перехідного типу держави.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні історичні етапи розвитку концепції державного суверенітету?
2. Що таке суверенітет держави?
3. В чому суть внутрішньої сторони державного суверенітету?
4. Який зміст зовнішньої сторони суверенітету держави?
5. Назвіть основні види державного суверенітету.
6. Що таке обмежений суверенітет?
7. Що розуміють під народним суверенітетом?
8. В чому суть національного суверенітету?
9. Що таке влада?
10. Назвіть основні різновиди влади та охарактеризуйте їх.
11. Здійсніть визначення поняття публічної політичної влади.
12. В чому полягає специфіка державної влади?
13. Охарактеризуйте державу як носія державної влади.
14. Назвіть основні сучасні західні та вітчизняні теорії держави.
15. В чому суть теорії «держави загального благоденства».
16. Сформулюйте основні положення концепції демократичної держави.
17. Які, на вашу думку, шляхи становлення та розвитку демократичної держави в Україні.
18. Дайте визначення поняття соціальної держави.
19. Які, на вашу думку, основні шляхи формування соціальної держави в Україні.
20. Охарактеризуйте технократичні концепції держави.
21. Охарактеризуйте авторитарні та етатистські концепції держави.

22. Охарактеризуйте соціалістичні концепції держави.
23. Охарактеризуйте анархічні концепції держави.
24. Здійсніть визначення поняття типології держав?
25. Які існують критерії типології держав?
26. В чому сутність формаційного підходу до типології держав?
27. Які особливості цивілізаційного підходу до типології держав?
28. Назвіть причини переходу від одного історичного типу до іншого.
29. Назвіть характерні риси, сутнісні властивості сучасної держави.
30. В чому полягає особливість перехідного типу держави?

Література:

1. Бережанський Г. І. Співвідношення легітимності та легальності державної влади: теоретико-правовий аспект. // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7. С. 36-42.
2. Бредихин А. Л. Суверенитет как политико-правовой феномен: моногр. Москва: ИНФРА-М, 2012. 127 с.
3. Важна К. А. Поняття та характеристика держави як суб'єкта міжнародного публічного права // *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 3. С. 132-142.
4. Герилів Д. Ю. Загальнотеоретична характеристика інтегративного підходу до типології держави. // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 12-15.
5. Герилів Д. Ю. Типологія держави: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: ПАІС, 2016. 191 с.
6. Головатий С. Тріада європейських цінностей - верховенства права, демократія, права людини - як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). // *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.
7. Гаровська І. М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження: моногр. Львів: СПОЛОМ, 2013. 533 с.
8. Клімова Г. П. Концептуальні підходи до аналізу поняття "Держава" // *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 161-169.
9. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: моногр. Харків: Фактор, 2014. 214 с.

10. Косінов С. Народ як первинний суб'єкт здійснення контролю над публічною владою. // *Право України*. 2013. № 10. С. 178-184.
11. Кравчук В. М. Механізм реалізації народного контролю в організації й діяльності органів державної влади. // *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 1. С. 85-90.
12. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 558 с.
13. Лощикін О. М. Територія сучасної держави: поняття та функції (частина перша) // *Публічне право*. 2016. № 2. С. 254-261.
14. Мамутов В. К. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: моногр. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 405 с.
15. Мороз С. П. Онтологічна основа поняття держави // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 28-37.
16. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
17. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства. // *Право України*. 2010. № 1. С. 44-49.
18. Оборотов Ю. Современное государство: от образа к реалиям. // *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 6-13.
19. Пашуля Г. Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. Вип. 2. С. 22-31.
20. Пікуля Т. О. Типологізація держав світу: методологія та класифікація. // *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 213-221.
21. Поклонська О. Співвідношення влади й авторитету. // *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 6-9.
22. Рябошапка Г. Х. Суверенітет в Україні: від радянської федерації - до незалежної держави: моногр. Львів: Простір-М, 2012. 519 с.
23. Серьогін С. Г. Державний суверенітет: теоретико-правові проблеми: моногр. Харків: Право, 2010. 272 с.
24. Сіренко В. Про розуміння державної влади як соціальної залежності. // *Право України*. 2015. № 5. С. 11-16.
25. Сіренко В. Ф. Декілька зауважень до питання про існування держави. // *Право України*. 2014. № 1. С. 224-231.
26. Скрипнюк О. Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції. // *Право України*. 2013. № 8. С. 40-52.

27. Співак В. М. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 442-449.
28. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. // *Право України*. 2014. № 2. С. 252-261.
29. Телятник Л. Логіко-методологічне тлумачення ознак загального поняття держави. // *Право України*. 2002. № 9. С. 14-18.
30. Телятник Л. Проблеми розширення логічного обсягу загального поняття держави. // *Право України*. 1999. № 9. С. 16-20.
31. Теплюк М. Конституційні основи ефективності державної влади в Україні в умовах здійснення реформ. // *Право України*. 2015. № 6. С. 47-53.
32. Толстенко В. Поєднання правових і політичних форм держави в сучасній державотворчій практиці. // *Юридична Україна*. 2014. № 4. С. 21-28.
33. Толстенко В. Правові форми сучасної держави: теорія і методологія дослідження. // *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 39-47.
34. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. // *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
35. Толстенко В. Форма держави в системі основ конституційного ладу: проблеми теорії і практики. // *Право України*. 2014. № 2. С. 283-290.
36. Харченко С. Основні методологічні підходи до типології соціальних держав. // *Гілея*. 2013. № 78. С. 382-386.
37. Хаустова М. Глобалізація і її вплив на сутність та соціальне призначення держави. // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4 (75). С. 30-41.
38. Хома Н. М. Нові підходи до розуміння моделей соціальної держави. // *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 455-461.
39. Шай Р. Я. Питання типології держави і права з позиції формаційного підходу. // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 175-180.
40. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. // *Право України*. 2013. № 5. С. 274-279.
41. Шемшученко Ю. Проблеми децентралізації публічної влади в контексті підвищення її ефективності. // *Право України*. 2015. № 5. С. 28-38.

42.Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення державного суверенітету України: моногр. Київ: Юридична думка, 2011. 298 с.

ТЕМА 4. ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Категорія „функція держави” є однією з найважливіших категорій загальної теорії держави і права.

Розкриваючи поняття та зміст функцій держави, необхідно виділити найбільш суттєві ознаки функцій держави, їх співвідношення з завданнями держави та функціями (діяльністю) державних органів. Оскільки функції держави відображають її соціальну сутність, то доцільно проаналізувати еволюцію функцій, які виконує держава, на різних етапах її історичного розвитку, навести приклади функцій, які на сьогодні втратили своє значення чи змінили свій зміст, а також нововиниклих.

Види функцій необхідно характеризувати за різними критеріями: за сферами діяльності держави, за часом дії, за соціальною значимістю, за історичним типом, за територіальною спрямованістю тощо. При цьому характеристика кожного з видів повинна ілюструватись прикладами конкретних функцій, які виконує держава.

Тема також передбачає загальний аналіз внутрішніх і зовнішніх функцій держави в економічній, політичній, гуманітарній сферах. Слід зазначити, що найпоширеніший критерій класифікації функцій держави – це їх поділ на внутрішні і зовнішні.

Студентам слід зауважити, що із визначенням курсу на побудову соціальної правової держави розширюється зміст і значення політичної, правоохоронної та інших функцій. Особливого значення в сучасний період набуває соціальна функція.

В процесі проведення семінарського заняття повинен бути розглянутий механізм реалізації функцій держави, зокрема, правові і організаційні форми та методи здійснення функцій держави.

Питання самостійної роботи:

1. Поняття та зміст функцій держави.

1.1. Поняття функції держави.

1.2. Взаємозв'язок між сутністю держави і її функціями.

1.3. Фактори, що визначають напрямки діяльності держави та зміст її функцій.

2. Види функцій держави.

- 2.1. Класифікація функцій держави.
- 2.2. Внутрішні функції держави.
- 2.3. Зовнішні функції держави.

3. Форми та методи здійснення функцій держави.

- 3.1. Поняття форм здійснення функцій держави.
- 3.2. Правові та організаційні форми здійснення функцій держави.
- 3.3. Методи здійснення функцій держави.

Ключові поняття: функції держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, форми здійснення функцій держави, методи здійснення функцій держави.

Схематичне завдання:

1. Накресліть розширену графічну схему класифікації функцій держави.
2. Накресліть розширену схему форм здійснення функцій держави.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте функції держави, які збереглися з моменту виникнення держави і функції, які з'явилися в ХХ столітті.
2. Порівняйте зміст і форми здійснення економічної та політичної функцій стародавніх держав і в сучасному світі.

Додаткові питання:

1. Еволюція функцій держави.
2. Сучасний стан та перспективи реалізації функцій Української держави.

Реферати:

1. Функції сучасної держави.
2. Особливості соціальної функції держави в Україні.
3. Форми та методи здійснення функцій держави.
4. Глобальні проблеми людства і функції сучасної держави.

Література:

1. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2015. № 1. С. 5-8.
2. Безпалова О. І. Особливості реалізації правоохоронної функції

держави інституціями громадянського суспільства. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 4-7.

3. Білозьоров Є. В., Вишковська В. І. Правозахисна функція держави: сутність та механізм здійснення в Україні: моногр. Київ: Кандиба Т. П., 2015. 167 с.

4. Булкат М. С. Теоретико-правові питання зовнішніх функцій сучасної держави: моногр. Київ: Логос, 2014. 179 с.

5. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. // Юридична Україна. 2013. № 3. С. 9-15.

6. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. // Юридична Україна. 2013. № 5. С. 4-10.

7. Волинець В. Соціальна функція держави і соціальна політика: правові проблеми реалізації. // Юридична Україна. 2012. № 9. С. 15-23.

8. Грицай Т. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: теоретико-правові аспекти: моногр. Київ: Правова Єдність, 2016. 215 с.

9. Кобзар О. Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави // Юридична наука. 2015. № 9. С. 7-13.

10. Конопелько О. В. Особливості формування ідеологічної функції сучасної держави: постановка проблеми. // Право і Безпека. 2013. № 1 (48). С. 18-23.

11. Костицький В. В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: моногр. Київ; Дрогобич: Коло, 2013. 171 с.

12. Курило В. І., Овчарук С. С. Поняття влади та функції держави від зародження державності до середньовіччя // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2014. Вип. 2. С. 33-39.

13. Лапина М. А. Информационная функция государства в сети Интернет. // Информационное право. 2013. № 4. С. 11-15.

14. Московец В. І. Поняття та значення правоохоронної функції держави // Право і Безпека. 2011. № 2. С. 7-11.

15. Мотиль І. І. Основні внутрішні функції Української держави: моногр. Київ: Аванпост-прим, 2008. 184 с.

16. Мотиль І. І. Становлення та розвиток поняття функцій сучасної правової держави // Право і суспільство. 2011. № 2. С. 47-51.

17. Наливайко Л. Р. Культурна функція української держави. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 58-67.

18.Наливайко Л. Р. Політична функція Української держави. Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 1. С. 146-158.

19.Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

20.Наливайко О. І. Правові засади політичної функції сучасної Української держави. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 4-13.

21.Онопенко П. В. Правоохоронні функції держави України: моногр. Київ: Варта, 2003. 128 с.

22.Федоров В. А. Боргова функція сучасної держави: моногр. Одеса: Гельветика, 2017. 176 с.

ТЕМА 5. ФОРМА ДЕРЖАВИ

Елемент чи аспект теми, що виноситься на самостійне вивчення:
окремі проблемні питання форми держави

Дана тема має не тільки загальнотеоретичне, а й практичне значення. Метою вивчення теми є з'ясування суті категорії форми держави, що характеризує державну владу, визначення факторів, які впливають на форму держави та її елементи, характеристику основних параметрів державної влади, які визначають державне правління, державний устрій і державний режим.

Форма держави визначається як складне соціальне явище, що дає можливість визначити характер існування і напрями розвитку держави, її устрою, правління та режиму. Вона є виразом найбільш загальних параметрів організації і функціонування державної влади. Вивчаючи державу з точки зору її форми, з'ясовуємо зовнішній вираз та порядок побудови держави, її внутрішню структуру і складові елементи, основні способи формування та здійснення державної влади.

На самостійну роботу винесені в основному окремі дискусійні проблемні питання теми або питання, що потребують активізації творчого мислення студентів.

Питання для самостійної роботи:

1. Співвідношення типу, змісту і форми держави.

2. Загальноісторичне і національне у формі держави.
3. Історичні різновиди монархій. Загальні закономірності та особливості розвитку монархій.
4. Історичний розвиток республіки як форми правління. Історичні різновиди республіки.
5. Нетипові форми державного правління.
6. Історичні різновиди форм державного устрою.
7. Конфедерація як тимчасова форма об'єднання держав.
8. Співдружність і співтовариство як особливі форми об'єднання сучасних держав.
9. Відмінності складних держав від військово-політичних, економічних та інших союзів.
10. Проблеми державного режиму в сучасному світі.
11. Сучасний стан та проблеми форми державного правління, форми державного устрою та форми державного режиму в Україні.

Ключові поняття: форма держави, форма державного правління, форма державного устрою, державний режим, монархія, необмежена (абсолютна) монархія, обмежена (конституційна) монархія, дуалістична монархія, парламентська монархія, республіка, президентська республіка, парламентська республіка, змішана республіка, унітарна держава, федерація, конфедерація, демократичний режим, тоталітарний режим, авторитарний режим.

Додаткові питання:

1. Форма держави у філософських поглядах Аристотеля, Платона, Цицерона, Монтеск'є.
2. Проблеми державного правління в сучасному світі.
3. Проблеми державного устрою.
4. Проблеми становлення демократичного режиму в сучасному світі.
5. Демократичні та недемократичні режими сучасності.
6. Теоретичні підходи до еволюції форми Української держави

Питання для самоконтролю:

1. В чому полягає співвідношення типу, змісту і форми держави?
2. Яким чином проявляється загальноісторичне і національне у формі держави?

3. Охарактеризуйте історію розвитку монархічної форми правління.
4. Охарактеризуйте історію розвитку республіканської форми правління.
5. Які вам відомі нетипові форми державного правління? В чому їх особливості?
6. Охарактеризуйте історію розвитку форми державного устрою.
7. Охарактеризуйте проблеми державного режиму в сучасному світі та в Україні.

Література:

1. Баликіна Л. І. Парламентаризм - система політичної організації держави. // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-106.
2. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. // *Право України*. 2012. № 8. С. 93-99.
3. Бариська Я. О., Болдіжар С. О., Лемак В.В. Вплив глобалізації на форму правління сучасної держави: до питання коригування обсягу поняття // *Публічне право*. 2013. № 4. С. 188-195.
4. Бондарева К. В. Теоретичне питання визначення основних суб'єктів процесу правової інституціоналізації політичних режимів. // *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 3-8.
5. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних режимах. // *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-18.
6. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: моногр. Запоріжжя: Дике поле, 2005. 540 с.
7. Волощук О. Т. Причини бікамералізму.// *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
8. Генадій Ш. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. // *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 329-338.
9. Георгієвський Ю. Оптимізація співвідношення деконцентрації та децентралізації як вимога конституційної модернізації. // *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 118-122.
10. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. // *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-

77.

11.Ільницький М. С. Референдум як форма безпосередньої демократії в Україні. // *Форум права*. 2016. № 3. С. 103-105.

12.Косінов С. Міжнародний контроль як засіб забезпечення внутрішньоде внутрішньодержавної демократії. // *Право України*. 2015. № 5. С. 139-148.

13.Кукарцев О. Варіативність дефініювання терміна «імперія» у науковому дискурсі. // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2015. Вип. 27. С. 28-32.

14.Куфтирев П. В. Електронна демократія як особлива форма державно-політичного режиму. // *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 34-38.

15.Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. // *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.

16.Мартинюк Р. Змішана республіка - напівпрезидентська форма правління? // *Право України*. 2018. Вип. 1. С. 172-183.

17.Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

18.Новиков О. В., Черніков Д. Ю. Політичний режим як характерна ознака суспільства. // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 24-27.

19.Орзіх М. Президентська республіка - різновид республіканської форми правління. // *Право України*. 2009. № 10. С. 72-77.

20.Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація - оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні. // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 26-29.

21.Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. // *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.

22.Процюк І. В. Втілення принципу поділу влади в дуалістичних і парламентських монархіях. // *Проблеми законності*. 2012. Вип. 120. С. 3-13.

23.Пушкарев С. В. Нетипичные формы республик с президентской системой правления. // *Современное право*. 2012. № 7. С. 16-19.

24.Толстенко В. Правові форми сучасної держави: теорія і методологія дослідження. // *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 39-47.

25.Черняк Є. В. Зміна форми правління як мета конституційних перетворень: порівняльно-правовий аспект. // *Актуальні проблеми*

вітчизняної юриспруденції. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 40-43.

26. Шестоपालова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. // *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.

27. Шкабко С. І. Форма правління як елемент форми держави та основа категорія державознавства. // *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 49-54.

28. Якуніна А. О. Дослідження трансформаційних процесів у системі державних режимів України та світу. // *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 3. С. 72-79.

ТЕМА 6. МЕХАНІЗМ ТА АПАРАТ ДЕРЖАВИ

Управління державними справами вимагає високої організованості та взаємодії створених державою органів. Слід зазначити, що категорія „механізм держави” змінювалась у ході розвитку суспільства і держави. При розгляді даної теми студенти повинні звернути увагу на те, що у сучасній теорії держави і права відсутнє єдине розуміння механізму держави.

Вивчаючи дану тему, студенти повинні чітко розмежувати поняття механізму і апарату держави, визначити їх структуру, зміст понять „державна організація”, „державне підприємство”, „державна установа”, „державний орган”, „державний службовець”. Правильне розуміння цих понять дасть можливість розкрити співвідношення механізму і апарату держави.

Необхідно знати характерні риси, принципи організації та діяльності державного апарату. Характеристика принципів і рис державного апарату має містити аналіз форм їх практичної реалізації.

Для висвітлення питання, що стосується поняття органу держави, слід визначити його ознаки, його відмінність від інших державних і недержавних організацій.

З метою глибшого засвоєння цього питання доцільно ознайомитись з системою державних органів України, відповідною законодавчою базою, яка регламентує їх функціонування. При характеристиці державних органів за складом, способом утворення, часом дії та іншими критеріями бажано назвати приклади державних органів відповідних видів.

Питання самостійної роботи:

1. Поняття та структура механізму держави.

- 1.1. Поняття механізму держави.
- 1.2. Елементи механізму держави.

2. Загальнотеоретична характеристика апарату держави.

- 2.1. Поняття, природа і призначення державного апарату.
- 2.2. Співвідношення понять “механізм держави” і “апарат держави”.
- 2.3. Структура державного апарату.

3. Орган держави: поняття, ознаки, види.

- 3.1. Поняття та ознаки органу держави.
- 3.2. Відмінність державного органу від органу місцевого самоврядування.
- 3.3. Класифікація органів держави.
- 3.4. Органи законодавчої, виконавчої і судової влади: загальна характеристика.

4. Принципи організації та діяльності державного апарату.

5. Державний апарат України: характерні риси, структура та перспективи розвитку.

- 5.1. Система державних органів України. Загальна характеристика органів законодавчої, виконавчої та судової влади.
- 5.2. Сучасний стан та перспективи розвитку державного апарату України.

Ключові поняття: механізм держави; апарат держави; орган держави.

Схематичне завдання:

1. Покажіть у вигляді схеми співвідношення механізму і апарату держави.
2. Накресліть графічну схему класифікації державних органів

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте схожі і відмінні риси таких складових механізму держави як „державний орган”, „державна установа”, „державне підприємство”.

2. Проаналізуйте, які зміни відбулися в державному апараті України з моменту проголошення її незалежності.

3. Розкрийте значення принципу поділу державної влади та обґрунтуйте його роль у функціонуванні державного апарату Української держави.

4. Випишіть з Конституції України статті, які містять норми, що

закріплюють основні принципи організації та діяльності державного апарату України та проаналізуйте їх.

5. Визначте основні відмінності державного органу і органу місцевого самоврядування.

Реферати:

1. Державна служба та її види.
2. Взаємодія місцевих державних органів з органами місцевого самоврядування.
3. Принцип поділу влади в сучасній українській практиці.

Література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 4. С. 12-17.

2. Бабенко К. А. Конституційно-правовий вимір реалізації принципу поділу державної влади. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 7 (105). С. 19-27.

3. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.

4. Битяк Ю. П. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: моногр. Харків: Право, 2010. 384 с.

5. Бідей О. Деякі проблеми розвитку державної служби. // Підприємництво, господарство і право. 2012. № 6. С. 7-11.

6. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової влади. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 97-108.

7. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. // Право і суспільство. 2015. № 3 (2). С. 9-12.

8. Дерещ В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини: моногр. Київ: Юридична думка, 2007. 180 с.

9. Дудченко О. С. Щодо визначення поняття "орган держави" в юридичній науці // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2013. Вип. 182(2). С. 17-21.

10. Дудченко О. С. Теоретична визначеність і змістовне наповнення поняття «механізм держави». // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. № 1. С. 10-12.

11. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? // Право України. 2015. № 9. С. 114-119.

12. Зозуля О. І. Канцелярія Президента України: правові засади побудови апарату глави держави. // Форум права. 2008. № 2. С. 152-182.

13. Ігонін Р. Адміністративно-правові засади державної судової політики в Україні. // Підприємництво, господарство і право. 2015. № 2. С. 75-79.

14. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.

15. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 3. С. 32-36.

16. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. // Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.

17. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ, 2018. 242 с.

18. Коломієць Ю. М. Інститут глави держави в системі вищих органів влади й управління зарубіжних країн: моногр. Харків: Основа. 1998. 245 с.

19. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. // Вісник Національної академії наук України. 2015. № 3. С. 40-47.

20. Крупчан О. Формування компетенції місцевих органів публічної влади шляхом делегування повноважень. // Юридична Україна. 2013. № 7. С. 14

21. Ладиченко В. В., Смельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 2. Т. 1. С. 32-34.

22. Лясковець О. В. Парламент - орган народного представництва в зарубіжних країнах. // Право і суспільство. 2015. № 4, ч. 1. С. 13-17.

23. Мартинюк Р. Проблеми визначення конституційно-правового статусу Президента України в умовах змішаної форми правління. // Право України. 2009. № 5. С. 44-50.

24. Мартинюк Р. С. Реалізація принципу поділу влади в сучасній

Україні: політико-правовий аналіз: моногр. Острого: Острозька академія, 2007. 352 с.

25.Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

26.Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 24. С. 9-12.

27.Оніщук М. Організація влади в Україні: шляхи конституційного удосконалення. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 9. С. 70-79.

28.Онупрієнко А. М. Місцеві органи влади в механізмі демократичної держави: теоретико-правовий аналіз: моногр. Харків: Крок, 2009. 300 с.

29.Петришина-Дюг Г. Деякі питання організаційно-правового механізму реалізації законодавчої функції Верховної Ради України. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 9. С. 91-97.

30.Пильгун Н. В., Бурбеца В.В. Поняття "механізм держави" в сучасній юридичній думці // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 2. С. 46-51.

31.Пильгун Н. В., Хомченко О. В. Особливості механізму держави в Україні. // Журнал східноєвропейського права. 2016. № 24. С. 62-67.

32.Погорілко В. Ф. Органи державної влади України: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 592 с.

33.Полякова Ю. О. Політико-правова еволюція місця й ролі органів забезпечення діяльності Президента України в механізмі держави. // Публічне право. 2014. № 4. С. 256-262.

34.Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції: моногр. / Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян, Ю. П. Битяка, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2010. 384 с.

35.Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління: моногр. Харків: Право, 2012. 583 с.

36.Рунова Н. О. Державна служба як різновид публічної державної служби в Україні: проблеми інституалізації. // Публічне право. 2013. № 2. С. 241-246.

37.Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.

38. Сидорчук Л. А. Правові аспекти становлення інституту місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу та Україні. // Правові системи. 2016. № 3/4. С. 11-22.

39. Скрипнюк В. Праволюдннн парадигма в діяльності органів виконавчої влади сучасної України. // Юридична Україна. 2014. № 2. С. 13-19.

40. Смокович М. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. // Юридична Україна. 2012. № 10. С. 99-108.

41. Тупицький О. Конституційний і Верховний суди України та співвідношення їхніх правових позицій в аспекті здійснення інтерпретаційних функцій. // Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 2-3. С. 194-202.

42. Тупицький О. Повноваження Конституційного Суду України та ефективність національних засобів індивідуального доступу до конституційного правосуддя. // Вісник Конституційного Суду України. 2016. № 6. С. 208-210.

43. Федина Д. І. Судова влада як конституційно-правова категорія. // Право і суспільство. 2015. № 5 (2), ч. 3. С. 39-45.

44. Чмелюк В. В. Роль місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в системі органів виконавчої влади України. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 10. С. 142-148.

45. Шаповал В. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). // Право України. 2016. № 3. С. 200-212.

46. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. // Право України. 2016. № 4. С. 72-88.

47. Шатіло В. А. Співвідношення функцій державного апарату та механізму державної влади. // Вісник Академії адвокатури України. 2013. № 2 (27). С. 5-11.

48. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.

ТЕМА 7. ПОХОДЖЕННЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРАВА

Тема присвячена розумінню закономірностей, причин та умов виникнення права, основних шляхів його історичного розвитку.

Метою заняття є з'ясування загальних закономірностей, причин та умов виникнення права, основних шляхів його історичного розвитку.

Аналіз генетичних властивостей права, його історичного розвитку дозволяють глибше виявити сутність та призначення права. Тому студенти повинні чітко визначити загальні закономірності виникнення права, основні причини та умови виникнення права, виділити ознаки, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві, прослідкувати трансформацію соціальних регуляторів поведінки первісного суспільства в право, ознайомитись з основними концепціями виникнення права. Крім того, варто прослідкувати історичний розвиток права, визначити юридичні джерела формування права у різних народів світу.

Питання для обговорення:

1. Основні причини та умови виникнення права.
2. Ознаки, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві.
3. Трансформація соціальних регуляторів поведінки первісного суспільства в право.
4. Теорії (концепції) виникнення права.
5. Історичні типи права.
6. Основні юридичні джерела формування права у народів світу.

Ключові поняття: первісні мононорми, історичний тип права.

Схематичні завдання:

Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві.

Література:

1. Бондарева К. Трансформації права та його інститутів у тоталітарних політичних державах. // *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 11-17.
2. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. // *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 55-61.
3. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. //

Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 6. С. 39-44.

4. Муромцев С. А. Образование права по учениям немецкой юриспруденции. ЦК88, 2016. 100 с.

ТЕМА 8. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ЦІННІСТЬ ПРАВА

Тема присвячена розумінню права як базової категорії юриспруденції та дуже складного суспільного явища, визначенню поняття та з'ясуванню сутності і соціальної цінності права.

Метою заняття є з'ясування загальних закономірностей права, вивчення різноманітних підходів до праворозуміння, визначення поняття, сутності та соціального призначення права, аналіз сутнісних ознак права та функцій права.

Треба сказати, що багато мислителів намагалися зрозуміти, що являє собою право, які причини його виникнення, якою є природа права і як воно співвідноситься з іншими суспільними явищами. Визначення сутності права включає аналіз різноманітних концепцій та підходів до праворозуміння. В зв'язку з цим студенти повинні з'ясувати зміст, основні принципи, обґрунтовані та необґрунтовані положення теорії природного права, позитивістської теорії права, соціологічної, психологічної теорій права, історичної школи права. Крім того, студенти повинні не обійти увагою теологічні теорії права, марксистську теорію права, теорії інституціоналізму та солідаризму в праві тощо. На сучасному етапі розвитку політико-правових знань дедалі більших обертів набирає інтегративна юриспруденція. Тому, окрім вищезгаданих концепцій та підходів, треба ознайомитись з інтегративним підходом до праворозуміння.

При визначенні поняття права слід чітко виділити сутнісні ознаки права. Причому, характеристика ознак права повинна включати детальне пояснення кожної з них. Крім того, для кращого розуміння поняття права студенти повинні з'ясувати широке розуміння права, сутність та основні ознаки сучасного позитивного права, співвідношення права і закону, національного і міжнародного права, права і державного примусу.

Право як продукт суспільного розвитку є складним соціальним явищем, яке тісно пов'язане і багато у чому залежить від економічного, політичного і культурного розвитку суспільства. Тому комплексна характеристика права передбачає аналіз співвідношення (взаємозв'язку, взаємовпливу, взаємозалежності) права з іншими

соціальними інститутами і явищами. Студентам слід зауважити, що право, займаючи особливе місце у суспільстві, перебуває в тісному взаємозв'язку з державою, економікою, політикою. При цьому студенти повинні встановити основні аспекти співвідношення права і держави, права та економіки, права і політики, а також визначити основні аспекти відносної самостійності сучасного права.

Важливо також, щоб студенти визначили соціальну цінність, значення, місце права в суспільстві шляхом аналізу функцій права. При цьому особливу увагу слід звернути на характеристику спеціальних (власне юридичних) функцій права, і зокрема регулятивної та охоронної функцій права, а також форм їх реалізації.

Питання самостійної роботи:

1. Основні концепції права та підходи до праворозуміння.

2. Поняття, сутність та соціальне призначення права.

3.1. Поняття права. Сутнісні ознаки права.

3.2. Співвідношення права і закону.

3.3. Сутність права.

3.4. Соціальне призначення права.

3. Співвідношення права і держави, права та економіки, права і політики.

4.1. Взаємозв'язок і взаємозалежність права і держави.

4.2. Право і економіка: основні аспекти співвідношення.

4.3. Співвідношення права і політики.

4.4. Відносна самостійність сучасного права.

4. Цінність права. Соціальна цінність права. Аксиологічні основи права.

5. Функції права.

5.1. Поняття функцій права.

5.2. Класифікація функцій права.

5.3. Загальносоціальні функції права.

5.4. Характеристика основних спеціальних (власне юридичних) функцій права.

5.4.1. Регулятивна функція права.

5.4.2. Охоронна функція права.

5.5. Неосновні власне юридичні функції права.

Ключові поняття: право, природне право, позитивне право, праворозуміння, сутність права, соціальне призначення права, цінність

права, функції права, регулятивна функція права, охоронна функція права.

Схематичні завдання:

1. Складіть порівняльну таблицю положень основних концепцій права.
2. У вигляді розгорнутої схеми зобразіть цілісну систему функцій права.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. В чому, на Вашу думку, полягають причини різноманітності концепцій та підходів до праворозуміння?
2. Ознайомтесь з основними концепціями та підходами до праворозуміння і випишіть в зошит відмінності в тлумаченні поняття та сутності права представниками різних філософських шкіл, напрямків, теорій.

Додаткові питання:

1. Ознаки, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві.
2. Широке розуміння права.
3. Поняття та основні ознаки сучасного позитивного права.
4. Право і державний примус.
5. Співвідношення національного і міжнародного права.
6. Форми реалізації функцій права.

Реферати:

1. Проблеми праворозуміння в сучасній українській науці.
2. Теоретичні та практичні проблеми інтегративної юриспруденції.
3. Роль права в реалізації загальносуспільних інтересів.
4. Право і державний примус.
5. Співвідношення права і закону.

Література:

1. Алекси Р. Понятие и действительность права (ответ юридическому позитивизму): монография. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. 192 с.
2. Алпатов А.А. Право и экономика: теоретико-правовой аспект:

монографія. Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2011. 242 с.

3. Андреев Д. Природне право у працях Лейбніца. // Юридична Україна. 2012. № 5. С. 12-15.

4. Андрушакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. // Вісник Академії правових наук України. 2012. № 2. С. 269-276.

5. Байтин М.И. Сущность права. (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков): монографія. Саратов: СГАП, 2001. 416с.

6. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система. // Право України. 2010. № 4. С. 143-147.

7. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. // Право України. 2014. № 5. С. 22-30.

8. Горобець К. В. Структурність права як його універсальність. Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 44. С. 102-112.

9. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права: основні підходи. Вісник академії адвокатури України. 2012. Число 2 (24). С. 75-81

10. Дзевелюк А. В. Праворозуміння. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 47. С. 77-81.

11. Дроботов С. А. Функції права у розвиткові демократичної і правової держави: моногр. Київ: Логос, 2012. 334 с.

12. Дудаш Т. І. Праворозуміння крізь призму герменевтики: моногрфія. Львів: Край, 2010. 248 с.

13. Заморська Л. Системний підхід до нормативності сучасного права: гносеологічний зміст. // Підприємництво, господарство і право. 2012. № 5 (197). С. 128-131.

14. Калетник О. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 58-63.

15. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. // Право України. 2010. № 4. С. 10-21.

16. Костенко А. Соціальний натуралізм - методологічна основа прогресивної юриспруденції. // Право України. 2014. № 1. С. 126-135.

17. Костицький В. Право як цілісність. // Право України. 2002. № 2. С. 8-10.

18. Лук'янова Г. Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні наукознавчі аспекти: моногр. Львів: Т. Б. Сорока, 2014. 212 с.

19. Максимов С. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. // Право України. 2014. № 1. С. 61-68.

20. Малишев Б. В. Сутність права як телеологічна категорія. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 12. С. 16-21.
21. Оніщенко Н. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права: наукові реалії сьогодення. // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1 (80). С. 29-36.
22. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. // Право України. 2010. № 4. С. 49-55.
23. Павлов В. Методологічні підстави антропологічної концепції права. // Право України. 2014. № 1. С. 166-181.
24. Петришин О. Соціально-юридична природа права. // Право України. 2012. № 3-4. С. 15-29.
25. Плавич В. Проблеми сучасного праворозуміння. Теоретико-методологічний та філософсько-правовий аналіз: моногр. Одеса: Астропринт, 2011. 228 с.
26. Погребняк С. Ознаки права в контексті сучасного праворозуміння. // Право України. 2010. № 4. С. 164-169.
27. Рабінович П. Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування. // Право України. № 3. 2010. С. 65-70.
28. Рабінович П. Сутність праворозуміння. // Право України. 2007. № 9. С. 3-7.
29. Рабінович П. Феномен праворозуміння: гносеологічна характеристика. // Вісник Академії правових наук України. 2007. № 3. С. 11-22.
30. Рабінович С. З історії античного праворозуміння: вчення ранніх стоїків та епікуренців про природну справедливість. // Юридична Україна. 2006. № 10 (46). С. 4-9.
31. Радько Т. Н. Теория функций права: монографія. Москва: Проспект, 2014. 272 с.
32. Сатохіна Н. Герменевтичні смисли правової реальності. // Право України. 2014. № 1. С. 136-147.
33. Сирих В. Методологія інтегративного праворозуміння. // Право України. 2014. № 1. С. 113-119.
34. Смілик А. С. Діалектика співвідношення понять «свобода» та «право». // Право і суспільство. 2015. № 5-2, Ч. 2. С. 3-8.
35. Старосольський В. Про цінність права. Життя і право. 2014. № 2. С. 33-38.
36. Стащенко О. До питання про зміст і напрями соціологічного праворозуміння. // Підприємництво, господарство і право. 2009. № 11 (167). С. 7-9.

37. Стеценко С. Праворозуміння: співвідношення теорій та юридичної практики. // Право України. 2010. № 4. С. 176-181.
38. Стовба О. Динамічне праворозуміння: онтологія і методологія. // Право України. 2014. № 1. С. 120-125.
39. Тесленко М. Право як інструмент соціальної справедливості. // Право України. 2004. № 7. С. 40-43.
40. Тимошина О. Методологічні підстави соціології права: Л. Петражицький Vs. Є. Ерліх. // Право України. 2014. № 1. С. 195-202.
41. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи праворозуміння. // Право України. 2011. № 8. С. 52-60.
42. Тихомиров О. Філософські та методологічні аспекти компаративного підходу до праворозуміння. // Право України. 2010. № 4. С. 110-105.
43. Цвік М. В. Проблема сучасного праворозуміння. Правова система України: історія, стан та перспективи. Харків, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. С. 66-86.
44. Шемшученко Ю. С. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 478 с.
45. Штурмак Н. Еволюція (генеза) релігійного праворозуміння. // Право України. 2009. № 11. С. 185-189.
46. Ющик О. Право: у пошуках дефініції. // Право України. 2003. № 6. С. 105109.
47. Ющик О. Про класифікації та види права. // Право України. 2014. № 5. С. 41-51.

ТЕМА 9. ПРАВО І ЛЮДИНА. ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ

Характер взаємовідносин суспільства, держави і особи є важливим показником стану суспільства загалом. Неможливо зрозуміти сучасне суспільство та сучасну людину без вивчення багатоманітних відносин людини і держави. Дослідження проблем співвідношення держави та індивіда зумовлює необхідність аналізу змісту, ознак і взаємодії категорій „людина”, „особа”, „громадянин”. Зауважимо, що проблема людини займає одне з провідних місць у суспільствознавстві. Правове становище особи в суспільстві і державі відображається поняттям правового статусу особи.

Розглядаючи поняття правового статусу особи, слід ознайомитися

з різними точками зору, які представлені в підручниках і в монографічній літературі щодо визначення його змісту. Характеризуючи принципи правового статусу особи, студенти повинні пояснити їх, аналізуючи в тому числі і норми Конституції і законів України. Необхідно звернути увагу на визначення понять “права особи”, “свободи особи”, “обов’язки особи”.

При вивченні питання, що передбачає загальнотеоретичний аналіз прав і свобод людини, їх суть, класифікацію доцільно визначити не просто перелік прав людини, закріплених в міжнародно-правових актах і законодавстві України, а ґрунтовно дослідити сутність кожного із видів прав, свобод та обов’язків людини і громадянина.

Для підготовки до останнього питання студенти повинні ознайомитись з Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод, яка передбачила створення Європейської комісії з прав людини і Європейського суду з прав людини, та загальними питаннями правового статусу Конституційного Суду України, Уповноваженого з прав людини, судових органів України.

Питання самостійної роботи:

1. Право, держава і людина.

- 1.1. Співвідношення понять “людина”, “особа”, “громадянин”.
- 1.2. Правовий зв’язок особи та держави.

2. Правовий статус особи: поняття, види.

- 2.1. Поняття, зміст і принципи правового статусу особи.
- 2.2. Види правового статусу особи.

3. Структура правового статусу особи.

- 3.1. Визначення структури правового статусу особи.
- 3.2. Характеристика основних елементів правового статусу особи.

4. Поняття, ознаки та види основних прав людини і громадянина.

- 4.1. Історичний розвиток прав і свобод людини і громадянина.
- 4.2. Теорія трьох поколінь прав людини.
- 4.3. Поняття та ознаки основних прав особи. Співвідношення понять “права особи” і “свободи особи”.
- 4.4. Система прав і свобод людини і громадянина. Класифікація прав та свобод особи.

5. Поняття та система обов’язків людини і громадянина.

6. Гарантії прав і свобод людини і громадянина

7. Міжнародно-правове регулювання прав людини в суспільстві.

Ключові поняття: правовий статус особи, права людини, гарантії прав і свобод людини, обов'язки людини.

Додаткові питання:

1. Держава та особа: основні аспекти співвідношення.
2. Взаємні права та обов'язки держави і особи в Україні.
3. Основні підходи до визначення взаємовідносин держави та особи.

Схематичне завдання:

1. Накресліть графічну схему класифікації прав та свобод людини і громадянина.
2. Накресліть розширену схему елементів правового статусу особи.
3. Покажіть схематично співвідношення між поняттями „людина”, „особа”, „громадянин”.

Теоретико-аналітичні завдання:

1. Проаналізуйте розділ 2 Конституції України і визначте види прав і свобод, закріплені в ній.
2. Визначте співвідношення правового статусу особи та її фактичного становища за умов демократичного та недемократичного режимів.

Реферати:

1. Права людини в Україні: нормативне закріплення та проблеми реалізації.
2. Національні та міжнародні механізми забезпечення прав і свобод людини і громадянина.
3. Міжнародне співробітництво у сфері захисту прав людини.
4. Права дитини: міжнародне і внутрішньодержавне регулювання.

Література:

1. Руднева О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. // Юридична Україна. 2012. № 4. С. 15-19.
2. Шаповал В. Феномен прав і свобод людини та громадянина (теоретико-правовий і конституційний аспекти). // Право України. 2015. № 2. С. 24-45.

3. Антропологія права: навч. посіб. В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С. О. Мосьондз та ін.; за ред. В. І. Кушереця. Київ: Знання України, 2011. 223 с.

4. Антонович М. Права людини за конституційним та міжнародним правом: порівняльний аспект. // Наукові записки НаУКМА. Т. 18: Правничі науки. Київ: НаУКМА, 2010. С. 134-136.

5. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблеми їх класифікації. // Наукові записки НаУКМА. Сер. Політ. науки 2005. т. 45. с. 9-16.

6. Бабін Б.В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Б.В. Бабін, А.В. Ковбан. Одеса: Фенікс, 2014. 320 с.

7. Бородін І. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації. // Право України. 2011. № 12. С. 64-65.

8. Гіда Є. О. Сучасне поняття та класифікація прав людини. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2015. № 2. С. 138-146.

9. Горбань О. П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства. // Форум права. 2017. № 1. С. 26-33.

10. Гурджі Ю. О. Гарантії прав особи: функціональна характеристика. // Держава і право. 2010. Вип. 36. С. 440-447.

11. Добрянська С. ЄС та Рада Європи: можливості міжнародного захисту прав людини (порівняльний аналіз). // Вісник АПН України. 2010. № 2. 45 с.

12. Добрянський С. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики). // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2011. Вип. 36. С.3-7;

13. Захист, охорона, гарантії прав і свобод людини і громадянина: співвідношення понять. К. Горностай. // Держава і право: збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2011. Вип. 12. С. 51-55

14. Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини). // Право України. 2011. № 1. 13 с.

15. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина України: Навч. посіб: Київ, 2004. 271 с.

16. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні: монографія / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2008. 252 с.

17. Коцан-Олинець Ю. Я. До питання про гарантії прав і свобод людини та громадянина: сучасне теоретико-правове узагальнення. //

Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 12-16.

18.30. Ленник Н. Системи захисту прав людини в Страсбурзі та Женеві: порівняльний аналіз. // Наукові записки. 2012. 54 с.

19. Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні. // Право України. 2010. № 4. 34 с.

20. Орленко В. Еволюція прав і свобод людини. // Вісник КНТЕУ. 2011. № 3. С.89-99.

21. Максимов С. Права людини: універсальність і культурна різноманітність. // Право України. 2010. № 2. С. 36–43.

22. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії "правовий статус". // Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 95-98.

23. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: монографія. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 231 с.

24. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення: монографія. Київ: Логос, 2006. 416 с.

25. Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів. // Український журнал з прав людини. 2011. № 3-4. С.15-25.

26. Трубников В. М. Історія формування прав і свобод людини і громадянина. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2011. Вип. № 10. С.292-296.

27. Рабінович С. Права людини «першого покоління» і канонічні джерела християнства. // Право України. 2011. № 3. С.50-53.

28. Руднева О.М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. // Бюлетень Міністерства юстиції. 2010. № 11. С. 30–37.

29. Якимчук Н. Поняття "правовий статус", "правове положення", "правовий модус" та "правовий режим": теоретико-правовий аналіз. // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 3. С. 11-18.

30. Ярошевська Т. Становлення і розвиток прав людини в Україні та в окремих іноземних країнах. // Право України. 2010. № 11. С.84-89.

31. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 10-16.

32. Рабінович П. Можливості удосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні // Юридична Україна. 2014. № 4. С. 32-41.

33. Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: можливості ефективізації // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 5. С. 68-78.

34. Рабінович П., Цебенко С. Права людини у сучасній православній інтерпретації (у світлі міжнародних стандартів) // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 2. С. 7-16.

35. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2015. Т. 168. С. 3-9.

36. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування // Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 97-111.

37. Рабінович С., Панкевич О. Проблеми застосування принципу рівності в захисті прав людини (за матеріалами практики Конституційного Суду України) // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 3. С. 7-20.

38. Матвійчук А. В. Поняття та ознаки конституційних обов'язків держави // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 30(1). С. 40-43.

39. Рабінович С. П. Правообмеження у Загальній декларації прав людини: юридичний та естетичний виміри // Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25, № 3. С. 46-61.

ТЕМА 10. ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Ідея громадянського суспільства є одним із найцінніших досягнень політико-правової думки. Студентам слід зауважити, що розуміння громадянського суспільства склалося не відразу, зміст його формувався та збагачувався поступово. Тому слід проаналізувати основні етапи його становлення та розвитку, умови його формування в сучасних умовах, зміст відносин, які складаються в сфері громадянського суспільства, а також його структуру.

Вивчення теми передбачає комплексний аналіз суті громадянського суспільства з позицій філософії, соціології, політології та теорії держави і права на основі ознайомлення з відповідними

теоретичними джерелами.

Становлення громадянського суспільства обумовило новий етап функціонування держави. Роль держави в ньому повинна бути розглянута з позицій аналізу її основних ознак, завдань, які ставить перед собою сучасна демократична держава. Доцільно розкрити не тільки співвідношення громадянського суспільства і демократичної держави, а й проблему існування громадянського суспільства в умовах тоталітаризму.

Питання для обговорення:

1. Історичні передумови становлення громадянського суспільства.

1.1. Формування та розвиток ідеї та концепції громадянського суспільства.

1.2. Фактори становлення громадянського суспільства.

2. Поняття, структура і суть громадянського суспільства.

2.1. Поняття громадянського суспільства.

2.2. Структура громадянського суспільства.

3. Співвідношення держави і громадянського суспільства.

3.1. Основні аспекти співвідношення держави і громадянського суспільства (спільне, відмінне і взаємодія).

3.2. Місце та роль держави в громадянському суспільстві.

4. Стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ключові поняття: громадянське суспільство.

Схематичне завдання:

1. Складіть таблицю періодизації громадянського суспільства.

2. Складіть розширену схему структури громадянського суспільства.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте основні напрямки взаємовпливу громадянського суспільства і держави.

2. Випишіть з Конституції України та проаналізуйте положення, які закріплюють характеристику громадянського суспільства і роль держави в ньому.

Реферати:

1. Місце і роль держави в сучасному громадянському суспільстві.
2. Проблеми становлення громадянського суспільства в Україні.
3. Роль Конституції України в становленні громадянського суспільства

Література:

1. Альбов А. П. Основания развития гражданского общества и правового государства. // *Публичное и частное право*. 2012. № 3. С. 21-29.
2. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти: моногр. Харків: Юрайт, 2014. 207 с.
3. Бельська Т. В. Глобальне громадянське суспільство: сутність, генеза та вплив на державну політику України: моногр. / [за наук. ред. Е. А. Афоніна]. Київ: ВАДНД, 2016. 300 с.
4. Васильєв Г. Ю. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: моногр. Харків: Право, 2013. 535 с.
5. Гетьман І. Розвиток громадянського суспільства в умовах інформаційно-глобалізаційних процесів. // *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2 (65). С. 46-54.
6. Дрожжина С. В. Сучасні чинники об'єднання громадянського суспільства: моногр. Донецьк: ДонНУЕТ, 2014. 476 с.
7. Іваній О. М. Правова освіта як засіб формування громадянського суспільства. // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 42-45.
8. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. // *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
9. Медведчук В. В. Громадянське суспільство: Український вибір: моногр. Київ: Логос, 2012. 567 с.
10. Медведчук В. Громадянське суспільство як фундаментальна основа демократичного розвитку України. // *Право України*. 2014. № 4. С. 26-35.
11. Медведчук В. Держава і громадянське суспільство: український вибір. // *Право України*. 2012. № 3-4. С. 374-384.
12. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 9-12.

13. Руденко О. М., Штурхецький С. В. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: моногр. Острог: Вид-во нац. унту «Острозька академія», 2014. 328 с.

14. Слюсаренко В. Є. Формування інститутів громадянського суспільства: регіональні аспекти: моногр. Ужгород: Ужгородська міська друкарня, 2013. 159 с.

ТЕМА 11. ПРАВОВА ДЕРЖАВА ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

На сьогодні відомо багато теорій і концепцій держави. Різноманітність цих теорій і концепцій обумовлена історичними особливостями розвитку країн, різноманітністю методологічних підходів щодо визначення сутності, соціального призначення держави, існуванням країн різного рівня розвитку тощо.

Концепція правової держави серед інших посідає важливе місце, оскільки це ідеал, до якого прагнуть сучасні держави, втілюючи в практику конституційні положення правової держави, її ознаки і принципи.

Ознаки і принципи правової держави знаходили відображення в працях мислителів минулого. Відповідно, розкриваючи історію становлення ідеї та концепції правової держави, слід проаналізувати погляди філософів, вчених, відомих суспільних діячів минулого з приводу розуміння держави, зв'язаної правом, справедливістю.

Аналізуючи принципи правової держави, серед яких можна назвати такі як юридичне закріплення і забезпечення прав людини; висока правова культура; розподіл влади; високозначуще становище суду; взаємна відповідальність між особою і державою; неухильне виконання законів всіма учасниками суспільного життя тощо, слід детально зупинитись на принципі верховенства права. Увага студентів звертається на необхідність визначення змісту і суті самого права, яке певною мірою повинно визначати державу, спрямовувати її діяльність на гуманістичні цілі, а не бути простою сукупністю норм, які встановлює держава.

Складовим елементом принципу верховенства права є принцип верховенства Конституції і законів, який теж має бути предметом розгляду.

При характеристиці ознак правової держави більш детально слід розкрити питання правової культури, особливої ролі судових органів у

правовій державі та інші механізми, що служать забезпеченню та захисту прав і свобод особи.

На основі розглянутої теоретичної моделі правової держави, студенти повинні проаналізувати прояв її ознак в практичній діяльності Української держави та визначити конкретні напрямки забезпечення реалізації концепції правової держави в Україні.

Питання самостійної роботи:

1. Загальна характеристика концепції правової держави.

- 1.1. Основні етапи розвитку ідеї та концепції правової держави.
- 1.2. Поняття, суть і значення концепції правової держави.
- 1.3. Ліберальна, соціальна і соціалістична моделі правової держави.

2. Поняття та суть правової держави.

- 2.1. Поняття та ознаки правової держави.
- 2.2. Принципи правової держави.
- 2.3. Правова держава і громадянське суспільство.

3. Верховенство права: загальна характеристика.

- 3.1. Поняття та зміст верховенства права.
- 3.2. Характеристика основних складових верховенства права.
- 3.3. Верховенство права і правова держава.
- 3.4. Верховенство права і соціальна держава.

4. Шляхи формування правової держави в Україні.

Ключові поняття: правова держава, верховенство права.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте положення Конституції, в яких закріплені ознаки правової держави.
2. Визначте зміст, роль і значення принципу поділу влади для побудови правової держави.
3. Визначити ступінь практичного втілення ідей правової держави в сучасному світі.

Реферати:

1. Ідеї правової держави і функціонування держави в умовах перехідного періоду.
2. Взаємодія правової держави і громадянського суспільства.
3. Правовий закон і правова держава.
4. Правова держава і правова культура

Література:

1. Багрій О. Доктрина верховенства Конституції України у конституційному правосудді. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 6. С. 117-125.
2. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. // Підприємництво, господарство і право. 2013. № 9. С. 83-87.
3. Баренбойм П. Д. Соотношение доктрин верховенства права и правового государства как главный вопрос философии права и конституционализма: моногр. Москва: ЛУМ, 2013. 125 с.
4. Беляева Ю. Н. Социальное государство: теоретические модели и практика реализации: моногр. Москва: МАКС Пресс, 2013. 122 с.
5. Бориславська О. М. Демократія та конституціоналізм: питання взаємозв'язку. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2013. Вип. 4. С. 31-40.
6. Волошук О. Т. Проблеми тлумачення теорії розподілу влад у світовій правовій доктрині. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 65-71.
7. Волинець В. В. Забезпечення верховенства права як умова функціонування сучасної правової держави. // Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 28-35.
8. Головатий С. Верховенство права: моногр. Київ: Фенікс, 2006. 1747 с.
9. Горелова В. Ю. Поняття юридичної відповідальності держави перед особою // Правничий вісник Університету "КРОК". 2014. Вип. 19. С. 34-43.
10. Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 386 с.
11. Гультай М. Виникнення та утвердження конституціоналізму як обов'язкової складової демократичного державного устрою. // Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 3. С. 97-115.
12. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. // Вісник Академії правових наук України. 2012. № 2. С. 105-113.
13. Долженков О. О. Сучасна демократія: проблеми та перспективи. // Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 54. С. 221-229.
14. Кісс С. В. Сутність поняття та основні ознаки соціальної держави. // Право і суспільство. 2015. № 4, ч. 4. С. 22-27.

15.Козюбра М. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30-63.

16.Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків // Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 67-71.

17.Кравченко С. С. Правова держава та правовий прагматизм: проблемні питання. // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2011. № 2. С. 27-31.

18.Матвійчук В. К. Сучасні концепції правової держави. // Юридична наука. 2013. № 6. С. 7-11.

19.Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 3 (14). С. 34-46.

20.Овчаренко О. Відповідальність суддів як елемент принципу верховенства права. // Право України. 2014. № 4. С. 212-219.

21.Ольховський Б. Конституційні засади судової влади в умовах формування правової держави. // Вісник Академії правових наук України. 2003. № 1 (32). С. 45-51.

22.Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави. // Право України. 2013. № 8. С. 63-71.

23.Петришин О. Демократичні основи правової, соціальної державності. // Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 1 (76). С. 32-41.

24.Петришин О. Демократія як основа правової, соціальної держави. // Право України. 2014. № 5. С. 73-82.

25.Петришин О. Народовладдя - основа демократичної, правової, соціальної держави. // Право України. 2009. № 6. С. 4-11.

26.Погребняк С. Соціальна держава: обґрунтування концепції. // Вісник Академії правових наук України. 2011. № 2. С. 15-25.

27.Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. // Право України. 2013. № 9. С. 162-175.

28.Рабінович П. Верховенство права: сучасні вітчизняні підходи до інтерпретації. // Вісник Академії правових наук України. 2012. № 2. С. 3-16.

29.Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. // Право України. 2013. № 1-2. С. 296-309.

30.Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна

сутність, змістова кваліфікація. // Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 2. С. 10-16.

31. Співак В. Соціальна держава в процесі соціалізації глобалізації: політологічний аспект. // Держава і право. 2013. Вип. 60. С. 442-449.

32. Середюк В. В. Відповідальність держави як елемент поняття "правова держава" // Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 42-45.

33. Стеценко С. Соціальна держава: теоретико-методологічні основи дослідження. // Право України. 2014. № 2. С. 252-261.

34. Тертишник В. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності. // Вісник Національної академії наук України. 2007. № 3. С. 23-29.

35. Тимченко Г. Практика Європейського суду з прав людини в аспекті реалізації принципу верховенства права. // Право України. 2014. № 5. С. 203212.

36. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. // Юридична Україна. 2014. № 5. С. 15-21.

37. Фомін А. Альберт Дайсі про панування закону як верховенство права у вузькому сенсі. // Право України. 2013. № 10. С. 170-177.

38. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні. // Право України. 2013. № 5. С. 274-279.

39. Шевчук С. Роль Верховного Суду в умовах конституційної демократії. // Право України. 2012. № 11-12. С. 89-100.

40. Яковлев А. Конституційний процес як засіб демократизації сучасної України. // Право України. 2013. № 8. С. 114-122.

ТЕМА 12. ПРАВО В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Тема присвячена розумінню права як складової соціального регулювання. Право, будучи основним суспільним регулятором, тісно взаємодіє з іншими соціальними регуляторами. Тому глибше вивчення права потребує від студентів ознайомлення з характерними рисами соціальних норм (релігійних, моральних норм, звичаїв і традицій, естетичних, політичних, економічних, корпоративних, соціально-технічних норм). При цьому, насамперед, слід з'ясувати поняття види, соціального регулювання, зміст, поняття, ознаки та класифікацію соціальних норм.

Питання для обговорення:

1. Поняття та типи (види) соціального регулювання.

2. Поняття, ознаки та класифікація соціальних норм.

2.1. Поняття та характерні риси соціальних норм.

2.2. Класифікація соціальних норм.

3. Місце права в системі соціального регулювання.

4. Співвідношення правових норм та інших соціальних норм.

4.1. Право і звичаєві норми.

4.2. Право та релігійні норми.

4.3. Взаємозв'язок та взаємодія права і норм моралі.

4.4. Право та політичні норми.

4.5. Право та корпоративні норми.

4.6. Право і технічні норми. Соціально-технічні норми.

Ключові поняття: соціальна норма.

Схематичне завдання:

Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють норми права від інших соціальних норм.

Література:

1. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.

2. Андріїв В. Правові норми в системі соціальних норм держави. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 9. С. 46-49.

3. Вовк Д. О. Співвідношення права і релігії у християнській правовій традиції: етап постсекуляризації. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 4. С. 58-67.

4. Геня Б. О. Право і мораль в системі соціонормативного регулювання. Публічне право. 2013. № 2. С. 362-368.

5. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання – співвідношення понять. // Часопис Київського університету права. 2013. № 2. С. 53-57

6. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.

7. Гордієнко Н. М. Соціальна норма як феномен: поняття, сутність, цінність для суспільства. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2013. Вип. 59-60. С. 33-40.

8. Грищенко Н. В. Мораль і право: до проблеми конфлікту. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 83. С. 235-238.
9. Зубрицький В. В. Вплив суспільства на дотримання соціально-правових норм: передумова правослухняної поведінки. Митна справа. 2014. № 5(2.2). С.127-132.
- 10.Євхутич І. М. Мораль і право як суспільні інститути: проблеми осмислення в умовах побудови громадянського суспільства. Європейські перспективи. 2012. № 2(1). С. 87-93.
- 11.Єлманова О. М. Право та мораль: співвідношення понять в контексті аналізу основних регуляторів суспільних відносин, чинників та наслідків їхнього регуляторного впливу. Часопис Київського університету права. 2011. №4. С. 25-54.
- 12.Єрмоленко В. М. Вплив релігійних норм на сучасне аграрне право. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. 2014. Вип. 197(3). С. 37-42.
- 13.Калетник О. М. До питання про вплив права на мораль (теоретико-правовий аспект). Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 58-63.
- 14.Калетник О. М. Теоретико-правовий аналіз відмінностей права і моралі. Часопис Київського університету права. 2013. № 1. С. 52-55.
- 15.Косаренко О. І. Мовні норми та закономірності в системі права. Вісник Академії адвокатури України. 2011. № 5. С. 127-132.
- 16.Костенко О. М. Верховенство закону чи моралі? Проблема правової футурології. Публічне право. 2015. № 1. С. 173-178.
- 17.Кривуля О. М. Соціальні норми як база інтеграції суспільства Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2000. № 11. С. 327- 333.
- 18.Лисюк І.І. Соціальні норми у державно організованому суспільстві. Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 53. С. 77-84.
- 19.Маніліч О. В. Співвідношення права та релігії як специфічних чинників соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Право і суспільство. 2012. № 6. С. 20-26.
- 20.Маніліч О. В. Місце релігійних норм у правовій системі держави. Право і суспільство. 2012. № 4. С. 43-47.
- 21.Мохоцько А.В. Соціальні норми: сутнісні характеристики. Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки

. Інститут держави і права ім.Корецького В.М. НАН України. Київ, 2010. Вип. 46. С. 35-40.

22.Нелін О. Правовий звичай як джерело українського права (ІХ-ХІХ ст.): становлення і розвиток. Юридична Україна. 2014. № 5. С. 4-8.

23.Омельчук О. М. Право та мораль як регулятори поведінки людини. Право і безпека. 2012. № 5. С. 25-28.

24.Оніщенко Н. М. Право і мораль як соціальні регулятори в контексті розвитку громадянського суспільства: сучасні реалії. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 10. С. 64-70.

25.Селиванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин. Право України. 2000. № 10. С. 10–20.

26.Сидоренко О. М. Вплив релігійних норм на становлення правопорядку в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 291-297.

27.Стасевська О. А. Взаємозалежність моралі і права: актуальність проблеми. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3. С. 99–110.

28.Тихонович Л. А. Поняття соціальних норм та їх ознаки. // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". 2011. Вип. 16. С. 24-30.

29.Черемнова А. І. Технічні норми в системі регулювання суспільних відносин у сфері охорони довкілля. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 37. С. 200-204.

Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. Право і суспільство. 2015. № 5(3). С. 43-48.

ТЕМА 13. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ. МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Тема присвячена розумінню правового регулювання як категорії юриспруденції та досить складного правового явища, визначенню поняття та з'ясуванню суті правового регулювання.

Метою заняття є з'ясування поняття, характерних рис та предмету правового регулювання, засобів, способів і типів правового регулювання. Крім того, в цьому плані слід з'ясувати та визначити поняття, ознаки та елементи механізму правового регулювання, а також стадії механізму правового регулювання. Насамкінець слід

визначити фактори, які впливають на ефективність механізму правового регулювання.

Питання для самостійної роботи:

1. Поняття, ознаки та предмет правового регулювання.

- 1.1. Правове регулювання як особлива форма соціального регулювання
- 1.2. Правовий вплив та правове регулювання: поняття і співвідношення.
- 1.3. Загальна характеристика змісту правового регулювання. Предмет правового регулювання.
- 1.4. Сфера, основні напрямки і межі правового регулювання

2. Засоби, способи, типи, види і методи правового регулювання.

- 2.1. Засоби правового регулювання (правові засоби): поняття і види.
- 2.2. Правові стимули та обмеження в праві як інформаційно-психологічні засоби правового регулювання.
- 2.3. Способи правового регулювання.
- 2.4. Методи правового регулювання.
- 2.5. Типи і види правового регулювання. Нормативне та індивідуальне правове регулювання.
- 2.6. Правові режими.

3. Поняття, ознаки та структура механізму правового регулювання.

- 3.1. Поняття та характерні риси механізму правового регулювання.
- 3.2. Елементи механізму правового регулювання.
- 3.3. Стадії механізму правового регулювання.

4. Ефективність механізму правового регулювання.

Ключові поняття: правове регулювання, механізм правового регулювання.

Додаткові питання:

1. Типи і способи правового регулювання.
2. Предмет та межі правового регулювання.
3. Механізм правового регулювання.
4. Шляхи оптимізації правового впливу.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке правове регулювання?
2. Які відносини становлять предмет правового регулювання?

3. Які ви знаєте засоби, способи і типи правового регулювання?
4. Що таке механізм правового регулювання?
5. Назвіть елементи механізму правового регулювання.
6. Охарактеризуйте основні стадії механізму правового регулювання.
7. Чим визначається ефективність механізму правового регулювання?

Література:

1. Андрушакевич Ю. В. Місце і роль конкретизації права у механізмі правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 88-94.
2. Бобровник С. В. Правове регулювання суспільних відносин та реалізація права. *Правова держава. Щорічник наукових праць Ін-ту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. 2010. № 7. С.104-107.
3. Боняк В. О. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «конституційно-правове регулювання». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 19-23.
4. Голуб В. О. Співвідношення понять «правовий вплив» та «адміністративно-правовий вплив». *Вісник Одеського Національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Вип. 1. С. 130-136.
5. Гольцова О. Є. Соціальне регулювання та правове регулювання: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 53-57.
6. Горбатенко В. Право як форма регулювання соціальних відносин. *Право України*. 2014. № 5. С. 22-30.
7. Денисова А. Правовий вплив: природа та функціональне призначення. // *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 55. С. 3-10.
8. Дергунова О. І. *Психологічні аспекти правового регулювання*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 28. С. 12-14.
9. Калюжний Р.А. Правові стимули в механізмі правового стимулювання / Калюжний Р.А., Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Київ: «МП Леся». 2013. 204 с.
10. Раданович Н. Можливості загальнодозвільного типу правового регулювання у забезпеченні реалізації прав людини (теоретичний аналіз юридичних інструментів). *Право України*. 2015. № 2. С. 52-63.

11. Руденко С. В. Сутність поняття правового регулювання в контексті сучасної концепції праворозуміння. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2003. № 1. С. 54-61.

12. Сидоренко В. В. Основні підходи до розуміння сутності механізму правового регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 55. С. 112-117.

13. Спаський А. Категорія «правовий режим»: ознаки та поняття. *Право України*. 2008. № 7. С. 13-16.

14. Сухицька Н. В. Правове регулювання: проблеми ефективності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 39-45.

15. Шаравара І. І. Співвідношення правосвідомості, моралі і права в системі соціальних норм. *Право і суспільство*. 2015. № 5, ч. 3. С. 43-48.

ТЕМА 14. ЗАКОННІСТЬ ТА ПРАВОПОРЯДОК

Тема присвячена категоріям законності та правопорядку як складним, багатограним, багатоаспектним явищам, які в структурі правової системи держави займають особливе місце, адже з одного боку, вказані категорії визначають співвідношення між структурними елементами правової системи, а з іншого – відображають результат взаємодії вказаних елементів.

Метою заняття є з'ясування поняття, змісту, функцій, основних принципів, структури та співвідношення законності та правопорядку.

При цьому студенти повинні з'ясувати існуючі в юридичній літературі різні розуміння понять законності та правопорядку, усвідомити глибинні риси, сутнісні властивості законності, а не лише її формальну сторону, яка стосується обов'язкового дотримання всіма учасниками суспільного життя положень нормативно-правових актів. Студентам слід засвоїти матеріал, в якому висвітлюються основні принципи, вимоги, структура законності, а також механізм реалізації та гарантії законності.

Результатом реалізації законності виступає правопорядок. Тому засвоєння даної теми передбачає також з'ясування поняття, характерних рис, змісту, форми, структури, функцій та принципів правопорядку. Крім того, студентам варто звернути увагу на співвідношення права, законності і правопорядку, а також правопорядку та громадського порядку.

Вивчення цієї теми було б неповним також без визначення шляхів зміцнення, забезпечення і охорони законності та правопорядку, на що слід акцентувати увагу студентів, а також основних моментів, які стосуються поняття державної дисципліни.

Питання для самостійної роботи:

1. Законність: поняття, суть, принципи, гарантії.

- 1.1. Поняття, зміст та функції законності.
- 1.2. Основні принципи законності. Вимоги законності.
- 1.3. Механізм реалізації законності.
- 1.4. Гарантії законності.

2. Правопорядок: загальна характеристика.

- 2.1. Поняття та характерні риси правопорядку.
- 2.2. Зміст і форма правопорядку.
- 2.3. Структура правопорядку.
- 2.4. Функції правопорядку.
- 2.5. Принципи правопорядку.
- 2.6. Співвідношення права, законності і правопорядку.
- 2.7. Правопорядок і громадський порядок.

3. Основні шляхи зміцнення законності і правопорядку.

- 3.1. Забезпечення та охорона законності і правопорядку.
- 3.2. Конституційна законність і конституційне правосуддя.

4. Поняття, суть і види державної дисципліни.

Ключові поняття: законність; гарантії законності; правопорядок; державна дисципліна.

Схематичні завдання:

1. У вигляді схеми зобразіть механізм реалізації законності
2. Зобразіть схематично систему юридичних гарантій законності.
3. Зобразіть схему, яка б відображала структуру правопорядку.

Теоретико-аналітичне завдання:

Проаналізуйте та проілюструйте на конкретних прикладах з юридичної практики основні аспекти співвідношення права, законності і правопорядку.

Додаткові питання:

1. Зміцнення законності як одна з передумов побудови соціально-правової держави.

2. Місце та значення державних органів в забезпеченні законності та правопорядку.

Література:

1. Бородін Ю. Ю. Поняття, ознаки та властивості правопорядку. // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2012. Вип. 2 (1). С. 211-221.

2. Зварич Р. В. Законність у правовому регулюванні суспільних відносин. // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2013. Вип. 31. С. 3-12.

3. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: Витоки, концептуальні засади, інфраструктура: моногр. Одеса: Фенікс, 2009. 504 с.

4. Крижановський А. Доктрина правового порядку в Україні: генезис, сучасний стан і перспективи. // Право України. 2013. № 9. С. 229-242.

5. Крисяк Ю. Соціальний і правовий порядок як реалізація ідеї права. // Право України. 2004. № 8. С. 13-15.

6. Шай Р. Я. Правопорядок і законність як ознаки правової держави. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2014. № 801. С. 115-120.

ТЕМА 15. ПРАВОСВІДОМІСТЬ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА

Правосвідомість, як одна з форм буття права, виступає когнітивним та емоційно-вольовим виміром права, його духовним чинником і конструктивним началом. Метою заняття є вивчення правосвідомості як правової категорії, що відображає морально-духовний зміст права. В цьому напрямку, студенти, перш за все, повинні осягнути поняття, структуру, функції, види, форми та основні типи правосвідомості, а також визначити роль правосвідомості у суспільному житті взагалі, та в процесі правотворчості і реалізації права зокрема.

Дотичним і таким, що дозволяє краще спроектувати категорію правосвідомості в систему реальної дійсності, є поняття правової культури. Тому цілком очевидно, що студентам варто визначити поняття, зміст, функції, види правової культури. При цьому аналізу слід

піддати, в першу чергу, поняття правової культури суспільства, визначивши зміст, структуру та основні напрямки формування правової культури суспільства, а також виявити особливості правової культури особи і професійної правової культури.

Крім того, під час вивчення даної теми студентам варто звернути увагу проблеми деформацій правосвідомості, і впершу чергу правовий нігілізм. А це передбачає різних видів деформацій правосвідомості (правовий ідеалізм, правова демагогія, правовий романтизм, правовий дилетантизм тощо), визначення поняття, форм прояву, джерел, причин і шляхів подолання правового нігілізму.

Розгляд теми був би неповним без аналізу основних шляхів підвищення рівня правової культури та правосвідомості, і зокрема такого його напрямку як правове виховання. Тому студенти повинні визначити поняття, мету, завдання, принципи, функції, систему і механізм правового виховання, вміти характеризувати основні засоби, способи, методи та форми правового виховання.

Питання для самостійної роботи:

1. Правова свідомість: поняття, функції, структура, види.

1.1. Поняття правосвідомості. Роль правосвідомості у суспільному житті.

1.2. Структура правосвідомості.

1.3. Функції правосвідомості.

1.4. Роль правосвідомості в процесі правотворчості і реалізації права.

1.5. Види правосвідомості. Основні типи правосвідомості.

1.6. Взаємозв'язок права і правосвідомості.

2. Правова культура: поняття, функції, структура, види.

2.1. Поняття і зміст правової культури.

2.2. Функції правової культури.

2.3. Види правової культури.

2.4. Правова культура особи.

2.5. Особливості професійної правової культури.

2.6. Правова культура суспільства.

2.6.1. Зміст та структура правової культури суспільства.

2.6.2. Основні шляхи формування правової культури суспільства.

3. Деформації правосвідомості.

3.1. Класифікація деформацій правосвідомості.

3.2. Правовий нігілізм: поняття, форми прояву, джерела, причини і шляхи подолання.

4. Правове виховання: поняття, форми, методи.

Ключові поняття: правосвідомість; правова ідеологія; правова психологія; правова культура; правовий нігілізм; правове виховання.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте особливості професійної правової культури юриста.
2. Проаналізуйте та визначте основні аспекти взаємозв'язку права і правосвідомості.
3. Які, на вашу думку, способи підвищення ефективності правового виховання в Україні.
4. Визначте основні шляхи та напрямки формування правової культури українського суспільства.

Практичне завдання:

Наведіть конкретні приклади різних видів деформацій правосвідомості з сучасного життя українського суспільства.

Додаткові питання:

1. Правова культура в умовах розбудови незалежної України.
2. Проблеми та перспективи посттоталітарної української правосвідомості.
3. Правовий нігілізм: поняття, джерела і шляхи подолання.

Література:

1. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. Юридична Україна. 2013. № 5. С. 11-17.
2. Бабюк А. М. Співвідношення понять «правосвідомість» та «праворозуміння». Університетські наукові записки. 2015. № 3. С. 5-12.
3. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 68-72.
4. Безус Л. П. Розвиток української держави через правосвідомість суспільства. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право. 2014. Вип. 2. С. 9-14.

5. Битяк Ю. П. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: моногр. Харків: НІОУ ім. Ярослава Мудрого, 2007. 248 с.

6. Бурдоносова М. А. Взаємозв'язок правового нігілізму та правового ідеалізму як форм деформації правової свідомості. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 16-24.

7. Гарасимів Т. Девіантна правосвідомість: синергетичний вимір. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2014. № 782. С. 71-75.

8. Гладкий С. О. Стан розвитку правосвідомості українського суспільства у дзеркалі наукової думки. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 21-32.

9. Грошевий Ю. М. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект. Університетські наукові записки. 2005. № 4. С. 248-255.

10. Давидова Т. О. Кодекс етики чиновників: необхідність чи традиція. Право і суспільство. 2015. № 1. С. 129-134.

11. Драган І. В. Правосвідомість як визначальний компонент механізму реалізації кримінальної відповідальності. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 226-237.

12. Єрмоленко Д. О. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: моногр. Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. 291 с.

13. Жеребко М. А. Правова психологія як структурний елемент правосвідомості. Юрист України. 2013. № 3. С. 17-24.

14. Калиновський Ю. Суспільна правосвідомість у державотворчому процесі України. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2016. № 2. С. 30-40.

15. Коваленко І. І., Лозова О. С. Правосвідомість як джерело формування правових смислів (феноменологічний аспект). Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 3. С. 81-97.

16. Коваль І. М. Правосвідомість особи як критерій визначення її правового менталітету. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 155-161.

17. Ковальчук В. Б. Громадянська правосвідомість як фактор утвердження легітимності державної влади. Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2014. № 1. С. 47-53

18. Козаченко В. М. Революційна правосвідомість: темпоральні виміри. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 44-48.
19. Лемішак К. Правосвідомість та ресоціалізація: взаємозв'язок категорій. Історико-правовий часопис. 2014. № 1. С. 145-148.
20. Луцький А. І. Вплив правової ідеології на правосвідомість юриста. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2016. № 2. С. 10-16.
21. Луцький А. І. Правова ідеологія як складова державницької ідеології. Право і суспільство. 2013. № 6. С. 48-52.
22. Лясковець О. В. Модель професійної правової культури правоохоронців щодо забезпечення прав людини у сфері охорони громадського порядку. Право і суспільство. 2015. № 3. С. 80-86.
23. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства: моногр. Київ: МАУП, 2012. 399 с.
24. Оніщенко Н. М. Громадське та правове виховання: взаємозв'язок та взаємобумовленість в сучасному суспільстві. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 3. С. 34-41.
25. Оніщенко Н. М. Правовий світогляд і політика (сучасна реальність, бачення на перспективу). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. № 2. С. 91-97.
26. Оніщенко Н. Правовий світогляд як явище соціальної дійсності. Право України. 2014. № 5. С. 15-21.
27. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор забезпечення законності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 33 (1). С. 39-42.
28. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 825. С. 199-203.
29. Савенко В. В. Імплементация закону у правосвідомість громадянина. Публічне право. 2016. № 3. С. 241-246.
30. Терлецький Д. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму. Юридичний вісник. 2014. № 5. С. 27-36.
31. Тимошенко В. Визначальні фактори правової свідомості. Право України. 2008. № 6. С. 41-46.
32. Тимошенко В. І. Природна правосвідомість (з історії політичної і правової думки). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 2. С. 77-84.

33.Тімуш І. Правова реальність і правосвідомість: інтегральне розуміння змісту та взаємозв'язку. Право України. 2010. № 7. С. 94-100.

34.Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання: моногр. Харків: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2014. 153 с.

35.Юрченко-Шеховцова Т. І. Правосвідомість особистості: теоретичний аналіз. Психологічний часопис. 2017. № 4. С. 134-144.

ТЕМА 16. ПРИНЦИПИ ПРАВА

При вивченні принципів права, окрім визначення поняття та суті принципів права, їх класифікації, треба з'ясувати зміст та основні правові вимоги загальних принципів права.

Ключовим в системі загальних принципів права виступає принцип верховенства права, який в свою чергу дезагрегується на більш конкретні вимоги, деякі з яких в науковій та навчальній літературі розглядаються як окремі принципи права. Тому при підготовці до семінару слід з'ясувати суть принципу верховенства права, визначити проблеми співвідношення принципу верховенства права і принципу верховенства закону. Складовим елементом принципу верховенства права є принцип верховенства Конституції і законів, який теж має бути предметом розгляду. Крім того, доцільно розглянути проблеми реалізації принципу верховенства права в умовах формування правової держави в Україні.

1. Поняття та класифікація принципів права.

1.1. Поняття та суть принципів права.

1.2. Класифікація принципів права.

1.3. Значення принципів права у правотворчій та правозастосовчій практиці.

2. Характеристика основних видів принципів права.

2.1. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права.

2.2. Загальні (основоположні) принципи права.

2.3. Галузеві, міжгалузеві принципи права та принципи інститутів права.

3. Поняття, зміст та структура принципу верховенства права.

3.1. Поняття, зміст та значення принципу верховенства права.

3.2. Характеристика основних складових верховенства права

- 3.2.1. Повага до прав і свобод людини
- 3.2.2. Верховенство конституції
- 3.2.3. Принцип розподілу влади
- 3.2.4. Законність
- 3.2.5. Обмеження дискреційних повноважень
- 3.2.6. Принцип рівності у правах (рівноправності) та рівності всіх перед законом
- 3.2.7. Принцип юридичної визначеності
- 3.2.8. Принцип захисту довіри
- 3.2.9. Принцип пропорційності
- 3.2.10. Незалежність суду і суддів

Ключові поняття: принципи права, принцип верховенства права.

Схематичне завдання:

Складіть розгорнуту схему системи принципів сучасного українського права.

Теоретико-аналітичне завдання:

Визначте співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону.

Практичне завдання:

Проаналізуйте Конституцію України та випишіть в зошит конституційні формулювання загальних принципів права.

Реферати:

1. Принцип верховенства права у правовій системі України.
2. Принципи сучасного українського права.

Література:

1. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. // Право України. 2013. № 9. С. 217-228.
2. Балаклицький І. І. Загальні принципи права як сутнісні його характеристики. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 45. С. 71-77.
3. Городовенко В. Деякі питання нормативного закріплення принципів права. Юридична Україна. 2012. № 6. С. 11-18.
4. Гудима Д. Принцип екстериторіальності у практиці

Європейського суду з прав людини. Право України. 2015. № 2. С. 113-127.

5. Задорожна С.М. Загальновизнані принципи права – фундамент міжнародного права і міжнародного правопорядку. Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 728. Правознавство. 2014. С. 64–68.

6. Задорожній О. В. Нормативний зміст принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у сучасному міжнародному праві. Право і суспільство. 2015. № 4 (4). С. 13-21.

7. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського союзу. Право і суспільство. 2015. № 4 (2). С. 12-16.

8. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1. С. 34-41.

9. Козюбра М. І. Принцип верховенства права і судова влада/М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. -К.:ВДЦ НаУКМА, 2011, N Т. 116. Юридичні науки.-С.3-8

10. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна // Право України, 2012, N N 1/2.-С.30-63

11. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна // Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна. - Київ:Дух і літера. 2013.-С.271-328.

12. Колодій А. М. Принципи права України: Монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

13. Малишев Б. Принцип верховенства права (теоретико-правовий аспект). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 8. С. 14-20.

14. Москалюк О. Особливості застосування принципів права при подоланні змістовних колізій. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 2. С. 37-42.

15. Нігрєєва О.О. Загальні принципи права як регулятор міжнародних відносин: поняття та значення. // Правова держава. № 24. 2016. С. 197–201.

16. Оніщенко Н. М. Гласність в праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 2. С. 25-30.

17. Погребняк С. Принципи права: доктринальні питання. Право України. 2013. № 9. С. 217-228.

18. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістова характеристика): [монографія] / С. П. Погребняк. Х.: Право, 2008. 240 с.

19. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. Право України. 2013. № 9. С. 162-175.

20. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. Право України. 2013. № 1-2. С. 297-309.

21. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 5. С. 97-111.

22. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2012. 196 с.

23. Филимонов В. Д. Гуманизм как принцип права. Государство и право. 2013. № 1. С. 102-108.

24. Хавронюк А. Загальні принципи права (досвід Європейського Союзу). Підприємництво, господарство і право. 2012. № 4. С. 106-110.

25. Юхимюк О. М. Особливості викладу принципів права у національному законодавстві. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Вип. 6. С. 12–15.

ТЕМА 17. НОРМА ПРАВА

Елемент чи аспект теми, що виноситься на самостійне вивчення:
правові норми в системі соціальних норм

Норма права, будучи основним суспільним регулятором, тісно взаємодіє з іншими соціальними нормами, які досить часто виступають ідейним джерелом юридичних норм. Тому студенти повинні не лише виявити особливості кожного виду соціальної норми, а й встановити співвідношення правових та інших соціальних норм, їх взаємозв'язок та взаємодію. При цьому слід звернути особливу увагу на відмінність правових норм від інших соціальних норм, а також визначення соціального буття правових норм.

Питання для самостійної роботи:

1. Відмінність правових норм від інших соціальних норм.
2. Співвідношення правових норм та інших соціальних норм.
3. Соціальне буття правових норм. Правові норми – особливий вид соціальних норм.

Ключові поняття: соціальна норма, правова норма.

Додаткові питання:

1. Соціальні норми та їх роль в регулюванні суспільних відносин.
2. Природа та призначення правової норми.

Питання для самоконтролю:

1. Які основні риси соціальних норм?
2. Назвіть основні види соціальних норм та охарактеризуйте їх.
3. В чому проявляється взаємозв'язок та взаємодія норм права і моралі?
4. Як співвідносяться між собою норми-звичаї і норми права.
5. Назвіть основні аспекти взаємодії корпоративних норм і норм права.
6. Які особливості норм права?
7. В чому проявляється соціальне буття правових норм?

Література:

1. Гнатюк М. Д. Норма права як основна ланка реалізації права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2004. Вип. 23. С. 44-50.
2. Гольцова О. Нетипові соціальні регулятори як специфічні норми в системі соціального регулювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 46-52.
3. Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 14-18.
4. Полонка І. Норма права як основа його нормативності. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8. С. 128-131.
5. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. Вип. 1. С. 129-135.
6. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: моногр. Харків: Право, 2014. 190 с.
7. Степанкова Н. М. Норма права як першооснова права в механізмі правореалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2012. Вип. 2 (1). С. 71-82.
8. Чегера А. Т. Правові норми як вища форма соціальних норм. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. № 72 (9). С. 45-48.
9. Шутак І. Юридична техніка конструювання норми права. *Вісник*

Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 39-44.

10.Щур Г. М. Проблеми здійснення конкретизації норм права на сучасному етапі розвитку України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 39-41.

11.Стецик Н. В. Норма права та нормативно-правовий припис: загальнотеоретичні аспекти // *Публічне право*. 2016. № 4. С. 212-219.

12.Волошенюк О. В. Засоби конкретизації норм права // *Форум права*. 2018. № 1. С. 23-31.

13.Могілевський Л. В. Сутність поняття "норма права" // *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 14-18.

14.Погрібний І. М. Визначення та особливості структури процесуальних норм права // *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 43. С. 15-19.

15.Бахновська І. П. Питання співвідношення принципів і норм права та їх місця у механізмі правового регулювання // *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 43-47.

16.Малишев Б. В. Телеологічна природа структури норми права // *Форум права*. 2011. № 2. С. 557-563.

17.Головчук В. М. Інтерпретація норми права в аспекті основних типів праворозуміння // *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 130-134.

ТЕМА 18. ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) ПРАВА

Тема присвячена розумінню джерел (форм) права як способу зовнішнього виразу та формально-юридичного закріплення правил поведінки загального характеру.

Метою заняття є загальнотеоретична характеристика джерел (форм) права. Вивчення теми передбачає, перш за все, усвідомлення поняття джерела (форми) права, аналіз класифікації джерел (форм) права та характеристика основних видів джерел права в сучасних державах (правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт). При цьому варто ознайомитись з проблемними, дискусійними питаннями, які мали місце в науці щодо вживання термінів «джерело права», «форма права». Крім того, студенти повинні проаналізувати систему джерел (форм) права, що склалася в Україні.

Аналіз конкретних видів джерел (форм) права передбачає визначення їх поняття, характерних рис, видів та особливостей застосування в різних правових системах. Поряд з цим, студенти

повинні проаналізувати практику застосування основних джерел (форм) права в Україні і визначити особливості системи джерел права України.

Питання самостійної роботи:

1. Джерела (форми) права: поняття, види.

1.1. Поняття джерела і форми права. Співвідношення форми і джерела права.

1.2. Класифікація джерел (форм) права.

2. Основні види джерел права в сучасних державах.

2.1. Правовий звичай: поняття, ознаки, види.

2.2. Правовий прецедент як джерело (форма) права та сфера його застосування.

2.3. Нормативно-правовий договір: поняття, ознаки, види.

3. Система джерел (форм) права України.

Ключові поняття: джерело (форма) права; правовий звичай; правовий прецедент; нормативно-правовий договір; нормативно-правовий акт.

Схематичне завдання:

У вигляді розгорнутої схеми зобразіть систему джерел (форм) права України.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте та проаналізуйте основні переваги нормативно-правових актів перед іншими джерелами права.

2. Проаналізуйте існуючу в Україні систему джерел (форм) права та визначте фактори, які вплинули на її формування.

Реферат:

Система джерел (форм) права України.

Література:

1. Андріанов К. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. Право України. 2002. № 3. С. 27-31.

2. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 15-17.

3. Бірюкова А. Співвідношення звичаю та закону: історичний аналіз. Право України. 2008. № 3. С. 41-43.
4. Бовсуновська І. Г. Розвиток наукових поглядів на визнання судового прецеденту (судової практики) як джерела права в Україні. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 55-60.
5. Богдан І. А. Вплив природно-правової доктрини на зміст права на творчість. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 12. С. 115-121.
6. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 5. С. 3-6.
7. Васянович О. А. Правовий звичай у правових системах сучасності: мо- ногр. Київ: КНЕУ, 2014. 183 с.
8. Волощук О. Т. Конституційний суд України на шляху до доктрини реального права (проблеми та перспективи). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 6. С. 52-59.
9. Головач А. Й. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. Право і суспільство. 2015. № 4, ч. 2. С. 12-16.
10. Гураленко Н. А. Судовий прецедент у системі джерел права: філософське та теоретичне осмислення: моногр. Чернівці: Рута, 2012. 256 с.
11. Завидняк В. І. Роль судового прецеденту в романо-германській системі права // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. 2014. № 2. С. 140-144.
12. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. Право і суспільство. 2015. № 5-2 (2). С. 117-121.
13. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 18-21.
14. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. Митна справа. 2013. № 6. С. 23-28.
15. Озель В. Звичай у системі права України // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 6. С. 201-205.
16. Оніщенко Н. Деякі дискусійні питання визначення категорії «джерело права» у сучасній юридичній науці. Право України. 2013. № 5. С. 245-252.
17. Павликов С. Г. О доктрине как источнике права. Государство и право. 2013. № 6. С. 18-25.

18.Павко А. Джерела права у правових системах сучасного світу. Віче. 2010. № 8. С. 11-14.

19.Пархета А. А. Теоретичні проблеми визначення сутності адміністративного прецеденту як джерела права. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 65. С. 517-523.

20.Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права. Право України. 2017. № 6. С. 9-16.

21.Погребняк С. Загальні принципи права як джерело права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 14-25.

22.Радейко Р. Право як формалізоване явище. Юридична Україна. 2013. № 12. С. 49-54.

23.Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.

24.Семініхін І. В. Правова доктрина в релігійних системах (на прикладі мусульманського права). Форум права. 2013. № 3. С. 552-266.

25.Сидоренко О. М. Правова доктрина як вторинне джерело права. Актуальні проблеми держави і права. 2006. Вип. 29. С. 38-43.

26.Сичова Л. В. Нормативний договір як джерело права в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 115-121.

27.Скрипнюк О. Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права України. Право України. 2012. № 3-4. С. 404-410.

28.Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). Право України. 2017. № 6. С. 39-52.

29.Стрельцова О. Співвідношення понять судового прецеденту та судової практики. Право України. 2004. № 10. С. 136-141.

30.Стрілець О. М. Місце та роль правових звичаїв у сфері приватноправового регулювання. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 51-57.

31.Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України. Право України. 2000. № 2. С. 88-100.

32.Тимченко Г. В. Ефективність законодавства як форми права. Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. 2013. № 4. С. 36-42.

33.Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. Право України. 2017. № 6. С. 27-33.

34.Форманюк В. Судова практика як специфічне джерело права.

Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 24-27.

35. Хомюк Н. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти. Вісник Львівського університету. Серія: Юридична. 2013. Вип. 58. С. 27-33.

36. Цимбалістий Т. О. Правова природа актів органу конституційної юстиції. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 4. С. 59-61.

37. Чабан О. М. Форми права, що регулюють міжнародні приватні відносини. Наше право. 2015. № 6. С. 176-181. ч. 2. С. 127-130.

38. Шацька Б. Судовий прецедент в Україні: тенденції новітньої практики. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 1. С. 18-22.

39. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики: моногр. Харків: Право, 2012. 454 с.

40. Явтушенко О. В. Теоретико-правовий аналіз похідних джерел мусульманського (ісламського) права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 5. С. 20-23.

ТЕМА 19. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

**Елемент чи аспект теми, що виноситься на самостійне вивчення:
дія нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб**

Нормативно-правовий акт як основне джерело права в нашій державі має чітко визначені межі темпоральної дії, а також дії його в просторі та за колом осіб, що дає змогу відповісти на питання, чи поширюється конкретний нормативно-правовий акт на якусь конкретну ситуацію.

Отже, тема присвячена розумінню дії нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб. Метою заняття є загальнотеоретична характеристика темпоральної, просторової та персональної чинності нормативно-правових актів.

Студенти повинні чітко визначити основні положення, що характеризують дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб. Причому, аналіз вказаних та інших питань слід ілюструвати на прикладах з чинного законодавства та юридичної практики.

Питання для самостійної роботи:

1. Поняття юридичної дії нормативно-правових актів та необхідність її чіткого визначення.

2. Дія нормативно-правових актів в часі.

2.1. Загальні правила початку і закінчення дії нормативно-правових актів в часі.

2.2. Набрання чинності законів України.

2.3. Порядок набрання чинності підзаконних актів України.

2.4. Напрямок дії нормативно-правових актів в часі.

2.5. Особливості та межі зворотної дії нормативно-правових актів в часі.

3. Дія нормативно-правових актів за колом осіб.

4. Дія нормативно-правових актів в просторі. Територіальна та екстериторіальна дія нормативно-правового акту.

Ключові поняття: юридична дія нормативно-правового акту.

Схематичне завдання:

1. Складіть схему, що відображає напрям дії нормативно-правових актів в часі, визначивши різні його види.

2. Зобразіть схематично дію нормативно-правових актів в просторі, визначивши на схемі склад території держави.

3. У вигляді таблиці покажіть особливості дії в часі різних видів нормативно-правових актів.

Практичне завдання:

Проілюструйте дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб на конкретних прикладах, виходячи з наступних конкретних моментів:

1) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту його прийняття;

2) вступ в дію нормативно-правового акту за загальним правилом (через 10 днів з моменту офіційного оприлюднення);

3) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту офіційного оприлюднення;

4) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту надсилання його адресату;

5) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту, визначеного конкретною датою;

- 6) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту закінчення терміну, передбаченого самим нормативно-правовим актом;
- 7) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту закінчення наперед визначеного для даного виду актів терміну;
- 8) закінчення дії нормативно-правового акту шляхом його скасування;
- 9) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із закінченням терміну, на який він був прийнятий;
- 10) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із прийняттям нового нормативно-правового акту, що регулює дані суспільні відносини;
- 11) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із втратою чинності обставин, через які він був прийнятий;
- 12) пряма дія нормативно-правового акту;
- 13) зворотна дія нормативно-правового акту;
- 14) переживаюча дія нормативно-правового акту;
- 15) дія нормативно-правового акту за віком;
- 16) дія нормативно-правового акту за соціальним статусом;
- 17) дія нормативно-правового акту за професійним статусом.

Додаткові питання:

1. Дія нормативно-правових актів в часі.
2. Дія нормативно-правових актів в просторі.
3. Дія нормативно-правових актів за колом осіб.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття юридичної дії нормативно-правових актів.
2. В чому полягає необхідність чіткого визначення дії нормативно-правових актів.
3. Які основні правила дії нормативно-правових актів в часі?
4. Назвіть основні положення дії нормативно-правових актів за колом осіб.
5. Які основні положення дії нормативно-правових актів в просторі?

Література:

1. Андрусів Л. М. Оприлюднення нормативно-правових актів як стадія правотворчості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 3-5.

2. Богачова Л. Л. Оприлюднення нормативно-правового акта як стадія підзаконного нормотворчого процесу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 18-21.

3. Косович В. М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти: моногр. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 566 с.

4. Любарець А. Ю. Підзаконні акти в адміністративній реформі. *Наше право*. 2013. № 12. С. 77-80.

5. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34

6. Пархоменко Н. М. Юридична сила: Основна властивість та один з критеріїв класифікації правових актів. *Правова держава*. 2001. № 13. С. 55-62.

7. Пушняк О. В. Визнання нормативно-правового акту нечинним як підстава припинення його чинності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 834-841.

8. Рябенко Я. С. Оскарження нормативно-правових актів в адміністративному судочинстві: моногр. / за заг. ред. В. В. Зуй. Харків: ФІНН, 2011. 136 с.

9. Темлюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.

10. Темлюк М. Ефективність дії закону та умови її забезпечення: окремі питання теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 12. С. 32-41.

11. Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2011. Вип. 51. С. 60-71.

ТЕМА 20. ПРАВОТВОРЧІСТЬ

Категорія правотворчості займає особливе місце в системі правових категорій, оскільки з нею пов'язується генетичний аспект правотворчості, саме від якості її проведення залежить ефективність правового регулювання.

При вивченні теми студенти повинні освоїти поняття та ознаки правотворчості, підходи до визначення суті правотворчості, встановити фактори, що впливають на процес правотворчості, охарактеризувати основні функції правотворчості.

Якість та результативність правотворчості прямо залежить від того, якою мірою втілюються в ній вироблені практикою та

обґрунтовані теорією принципи, засади, вимоги. Тому студентам варто проаналізувати принципи правотворчості, які застосовуються в сучасних демократичних державах. Крім того, слід освоїти стадії, методи, види та форми правотворчості. Особливу увагу варто звернути на сутність та стадії законотворчого процесу, більш детально розглянувши порядок прийняття законів в Україні, звичайно, не обминаючи при цьому інші види правотворчості.

Одним з основних принципів правотворчості є принцип техніко-юридичної досконалості, з огляду на що актуалізується потреба вивчення питань правотворчої техніки. І насамперед, увагу слід присвятити аналізу поняття, функцій, структури правотворчої техніки, а також більш детальному освоєнню правил та основних засобів правотворчої техніки.

Питання самостійної роботи:

1. Поняття, природа і призначення правотворчості.

- 1.1. Поняття правотворчості. Підходи до визначення суті правотворчості.
- 1.2. Ознаки правотворчості.
- 1.3. Фактори, що впливають на процес правотворчості.
- 1.4. Функції правотворчості.

2. Принципи та стадії правотворчості.

- 2.1. Принципи правотворчості.
- 2.2. Стадії правотворчості.

3. Класифікація правотворчості.

- 3.1. Види та форми правотворчості.
- 3.2. Сутність законотворчості. Стадії законотворчого процесу. Порядок прийняття законів в Україні.
- 3.3. Характеристика інших видів правотворчості.

Ключові поняття: правотворчість; законотворчий процес.

Схематичне завдання:

1. Складіть і накресліть в зошиті розгорнуту схему класифікації правотворчості з вказівкою характерних рис кожного з видів та форм правотворчості.

2. Зобразіть схематично структуру правотворчої техніки, визначаючи при цьому структуру кожної її складової.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте основні підходи до визначення суті правотворчості
2. Визначте основні фактори, що впливають на процес правотворчості в Україні та проаналізуйте їх.

Реферати:

1. Принципи правотворчості.
2. Порядок прийняття законів в Україні.
3. Проблеми правотворчої техніки в Україні.
4. Логіка, мова і стиль нормативно-правового акту.

Література:

1. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Київ: Гельветика, 2013. 511 с.
2. Богачов С. В. Законотворчість: необхідність термінологічного вдосконалення. Наше право. 2014. № 1. С. 10-12.
3. Буряк Я. Я. Правотворчість місцевих державних адміністрацій. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 6. С. 31-38.
4. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
5. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 51-54.
6. Крутько А. Л. Рівні правового регулювання народної законодавчої ініціативи: теоретико-правове співвідношення. Право і суспільство. 2015. № 1. С. 15-21.
7. Лепех Ю. Питання про співвідношення понять «правотворчість» та «нормотворчість». Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2016. № 855. С. 225-231.
8. Мусієвський В. Є. Правотворчість судової влади: перспективи впровадження в Україні. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2012. Вип. 8. С. 25-29.
9. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 5. С. 52-58.
10. Нестерович В. Ф. Петенційна форма впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів у США. Бюлетень Міністерства

юстиції України. 2014. № 3. С. 96-102.

11.Нестерович В. Ф. Поняття народної правотворчої ініціативи: наукові підходи та законодавча практика. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 11. С. 137-143.

12.Нижник Н. Секторальний правовий моніторинг у теорії законотворчості: постановка питання. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 1 (80). С. 45-52.

13.Нігреєв О. О. Правотворчість у міжнародному праві: до питання про визначення. Альманах міжнародного права. 2014. Вип. 4. С. 35-42.

14.Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 8. С. 65-71.

15.Плавич В. П. Сучасна правотворчість: проблеми теорії і методології: [моногр. дослідж.]. Одеса: Астропринт, 2013. 274 с.

16.Плавич В. П. Феномен нормотворчості та його співвідношення із суміжними категоріями: правотворчість, законність, правотворчий та законотворчий процеси. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 11-16.

17.Плавич С. В. Правотворення, правотворчість та законотворчість: проблема співвідношення. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2007. Вип. 35. С. 88-94.

18.Росік Т. В. Судова практика конституційного суду України ті її роль у правотворчості України. Право і суспільство. 2015. № 3 (3). С. 50-55.

19.Славова Н. О. Генезис поглядів на правотворчість у працях мислителів античності. Європейські перспективи. 2013. № 1. С. 18-22.

20.Теплюк М. О. Правотворчість як діяльність, пов'язана з правом. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 12. С. 90-97.

21.Тиха А. П. Актуальні питання законодавчого регулювання нормотворчої діяльності в Україні на сучасному етапі. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2015. № 7. С. 43-48.

22.Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні: моногр. Реферат, 2007. 640 с.

23.Яценко Р. Ю. Пряма правотворчість як вид правотворчості в сучасній Україні: поняття, ознаки, проблеми забезпечення. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 43. С. 92-100.

ТЕМА 21. СИСТЕМА ПРАВА

Системність є однією з основних ознак права, виступає як його іманентна властивість, що втілюється, насамперед, в таких категоріях як «правова система», «система права» та «система законодавства».

Тема присвячена з'ясуванню поняття, властивостей, сутності, структури системи права.

Насамперед, студенти повинні ознайомитись з поняттям та характерними рисами системи права. При цьому, звичайно, слід відмежувати систему права від інших правових явищ системного характеру, проаналізувати структуру системи права, чітко розмежувавши структурні елементи системи права (галузі, інститути і норми права), а також визначити співвідношення систем національного та міжнародного права та уяснити зміст поділу права на приватне і публічне.

Аналіз структурних елементів системи права, загалом, стосуватиметься таких двох основних її елементів як галузь права та інститут права, адже нормі права присвячена окрема тема. В цьому плані студенти, перш за все, повинні визначити поняття і ознаки галузі права та інституту права. При цьому слід звернути особливу увагу на критерії розмежування галузей права, центральними серед яких є предмет і метод правового регулювання. Вказані загальнотеоретичні питання слід закріпити на основі розгляду ілюстративного матеріалу, особливо стосовно системи галузей права України. Ознайомлення з останньою передбачає загальну характеристику основних галузей права України. Крім того, студентам слід проаналізувати існуючі класифікації галузей права та інститутів права, що здійснюються за різними критеріями (за предметом та методом правового регулювання, за функціональним призначенням тощо).

Питання самостійної роботи:

1. Поняття та структура системи права.

- 1.1. Поняття та характерні риси системи права.
- 1.2. Структура системи права. Структурні елементи системи права.
- 1.3. Приватне і публічне право.
- 1.4. Співвідношення національного та міжнародного права.

2. Поняття та класифікація галузей права.

- 2.1. Поняття та ознаки галузі права.

2.2. Критерії розмежування галузей права. Предмет і метод правового регулювання.

2.3. Класифікація галузей права.

2.4. Система галузей права України. Загальна характеристика основних галузей права України.

3. Інститут права: поняття, ознаки, класифікація.

3.1. Поняття та ознаки інституту права.

3.2. Класифікація інститутів права.

Ключові поняття: система права; галузь права; інститут права; предмет правового регулювання; метод правового регулювання.

Схематичне завдання:

1. Зобразіть розгорнуту схему структури системи українського права з визначенням взаємозв'язку між галузями права.

2. Складіть розгорнуту схему класифікації галузей права за різними критеріями.

3. Схематично зобразіть класифікацію інститутів права.

Практичне завдання:

Обґрунтовано з поясненням визначте норми якої галузі права регулюють наступні види відносин:

- 1) відносини з приводу користування земельною ділянкою;
- 2) відносини між працівником та адміністрацією підприємства;
- 3) відносини, що виникають внаслідок написання літературного твору;
- 4) порядок набуття особою громадянства;
- 5) відносини між подружжям;
- 6) відносини з приводу виконання судового рішення в цивільній справі;
- 7) порядок пред'явлення особі обвинувачення;
- 8) порядок відбування особою покарання;
- 9) відносини, що виникають з приводу скоєння крадіжки.

Реферати:

1. Приватне і публічне право.

2. Загальна характеристика основних галузей права України.

Література:

1. Євграфова Є. Інший погляд на дослідження структури і системи права // Вісник Академії правових наук України. 2012. № 4. С. 52-64.
2. Шаганенко В. П. Сутнісні характеристики системи права // Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 69-74.
3. Ткаченко В. І. Щодо поняття та вмісту юридичних категорій "правова система" та "система права" // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2013. Вип. 1. С. 36-42.
4. Шаганенко В. П. Основні підходи щодо побудови системи права // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2013. № 1077, вип. 15. С. 204-207.
5. Галета О. А. Сучасні інтерпретації системи права: у пошуках нової методології // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 35(2.1). С. 23-28.
6. Хряпченко В. П. Від критеріїв поділу системи права на галузі до комплексних галузей права // Актуальні проблеми політики. 2015. Вип. 55. С. 307-317.
7. Мина В. В., Коцан-Олинець Ю. Я., Тополевський Р. Б. Системні зв'язки системи права // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. Вип. 20. С. 8-11.
8. Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 70-76.

ТЕМА 22. СИСТЕМА ЗАКОНОДАВСТВА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Поняття системи права тісно пов'язане з іншим явищем, що втілює в собі властивості системності права, а саме – системою законодавства.

Тема присвячена з'ясуванню поняття, властивостей, сутності, структури системи законодавства, а також визначенню співвідношення системи права та системи законодавства.

Розглядаючи питання, що стосуються системи законодавства, найперше слід проаналізувати поняття законодавства, через яке перейти власне до визначення поняття та ознак системи законодавства. При цьому слід також ґрунтовно дослідити структуру системи законодавства, визначивши критерії побудови системи

законодавства та здійснивши загальнотеоретичну характеристику основних галузей та інститутів законодавства. Немалозначним видається й аналіз співвідношення системи права і системи законодавства. Причому, вказане співвідношення слід проаналізувати на генетичному, сутнісному, структурному та функціональному рівнях. Завершальним етапом вивчення системи законодавства є визначення основних тенденцій розвитку системи законодавства України.

Одним із напрямків удосконалення законодавства є систематизація нормативно-правового матеріалу, яка власне і надає йому ознак системності. Студенти спершу повинні з'ясувати поняття і мету систематизації нормативно-правових актів. Після цього слід піддати аналізу форми систематизації нормативно-правових актів, серед яких інкорпорація законодавства, кодифікація законодавства, консолідація законодавства та облік нормативно-правових актів.

Питання самостійної роботи:

1. Система законодавства: поняття, структура.

1.1. Поняття законодавства. Система законодавства.

1.2. Структура системи законодавства. Галузі та інститути законодавства.

2. Співвідношення системи права і системи законодавства.

3. Поняття і форми систематизації нормативно-правових актів.

3.1. Поняття і мета систематизації нормативно-правових актів.

3.2. Форми систематизації нормативно-правових актів.

3.3. Інкорпорація законодавства: поняття, особливості, різновиди.

3.4. Кодифікація законодавства: поняття, характерні риси, різновиди.

3.5. Консолідація законодавства.

3.6. Облік нормативно-правових актів.

4. Основні тенденції розвитку системи законодавства України.

Ключові поняття: законодавство; система законодавства; систематизація нормативно-правових актів; інкорпорація нормативно-правових актів; кодифікація нормативно-правових актів.

Схематичне завдання:

1. Схематично зобразіть класифікацію форм систематизації нормативно-правових актів.

2. У вигляді таблиці зобразіть спільні та відмінні риси інкорпорації, кодифікації та консолідації законодавства.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Охарактеризуйте та проаналізуйте основні моменти співвідношення системи права і системи законодавства.
2. Визначте основні тенденції розвитку українського законодавства та сформулюйте напрямки удосконалення системи законодавства України.

Практичне завдання:

На прикладі конкретних елементів системи права (галузь, підгалузь, інститут, субінститут права) та системи законодавства (галузь, інститут законодавства) покажіть їх співвідношення

Реферат:

Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України.

Література:

1. Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 3-7.
2. Галюк Р. Співвідношення системи права та системи законодавства // *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 194-198.
3. Гетьман Є. Консолідація як форма систематизації законодавства України. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 21-28.
4. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види: моногр. Харків: Право, 2012. 192 с.
5. Добробог Л. М. Систематизація законодавства як іманентність процесу утворення галузі права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 3. С. 5-9.
6. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
7. Карашук К. Поняття та проблеми кодифікації законодавства України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 124-131.

8. Бицюра Л. В. Гармонізація законодавства у процесі конструювання національної правової системи: загальнотеоретичний вимір. Право і суспільство. 2015. № 3 (2). С. 3-8.

9. Лилак Д. Колізії наукових поглядів на поняття «законодавство» і практичну необхідність його нормативної легалізації. Право України. 2001. № 8. С. 48-51.

10. Суходубова І. Гармонійне співвідношення стабільності і динамізму законодавства як умова його якості та ефективності. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 4. С. 329-336.

ТЕМА 23. ПРАВОВІДНОСИНИ

Елемент чи аспект теми, що виноситься на самостійне вивчення:
правовідносини як особливий вид суспільних відносин

Динамічні, функціональні властивості права розкриваються, перш за все, при розгляді теми, присвяченої правовідносинам.

Під час аналізу поняття та ознак правовідносин слід чітко встановити ознаки, які відрізняють правовідносини від інших суспільних відносин, усвідомити суть правовідносин як особливого виду суспільних відносин. Крім того, студенти повинні з'ясувати передумови виникнення і функціонування правовідносин, співвідношення норми права і правовідносин, а також ґрунтовно проаналізувати існуючі класифікації правовідносин.

Питання для самостійної роботи:

1. Поняття, ознаки та суть правовідносин.
2. Передумови (підстави) виникнення і динаміки правовідносин.
3. Взаємозв'язок норми права і правовідносин.
4. Загальнорегулятивні правовідносини та їх специфіка.
5. Класифікація правовідносин.

Ключові поняття: суспільні відносини, правовідносини.

Питання для самоконтролю:

1. Які передумови виникнення і функціонування правовідносин.
2. Дайте визначення правовідносин.
3. В чому проявляється взаємозв'язок норми права і правовідношення?

4. Яка специфіка загальнорегулятивних правовідносин?
5. Назвіть основні види правовідносин (взявши до уваги різні критерії поділу).

Література:

1. Завальний А.М. Методологічні та теоретичні основи пізнання юридичних фактів. - К.: Вид-во Європейського університету, 2011. 96 с.
2. Миронова Г. Діалектична єдність природи моральних і правових відносин. *Юридична Україна*. 2004. № 1. С 19-22.
3. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19-21.
4. Міхно О. Публічні та приватні правовідносини: сутність і критерії їх розмежування. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 12-15.
5. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: моногр. Харків: Право, 2017. 391 с.
6. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: моногр. Харків: ЛТД. 2002. 160 с.
7. Погорілко В., Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, ознаки, види. *Право України*. 2002. № 10. С. 3-11.
8. Сафончик О. І. Шлюбні правовідносини в Україні: проблеми теорії і практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 378 с.
9. Стрельбицький М., Стрельбицька Л. Адміністративно-правові та цивільно-правові юридичні факти в новому соціально-історичному вимірі. *Іс-торико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 64-69.
10. Тарасов О. В. Персонативний юридичний факт: теоретико-методологічний та міжнародно-правовий вимір. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 126. С. 208-213.
11. Токарев В. Від суб'єкта права до правового суб'єкту. *Право України*. 2014. № 1. С. 182-186.
12. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: моногр. Одеса: Гельветика, 2018. 404 с.
13. Харитонova О. Поняття і ознаки публічних правовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С 54-57.
14. Чувакова Г. М. Юридичні факти у сфері публічного права.

ТЕМА 24. ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Правильна реалізація правових норм, і перш за така її форма як застосування права, передбачає здійснення побудованого на наукових засадах тлумачення правових норм, інтерпретаційно-правової діяльності. Тому на розгляд студентів виноситься загальнотеоретична характеристика тлумачення правових норм.

Аналіз тлумачення правових норм слід розпочати з визначення його поняття, мети, необхідності, значення та функцій. Крім того, студенти повинні уяснити структуру інтерпретаційно-правової діяльності.

Вказані загальнотеоретичні питання підводять до вивчення існуючих в юридичній літературі класифікацій тлумачення правових норм. При цьому слід проаналізувати розгорнуту класифікацію тлумачення правових норм з детальним вивченням характерних рис та особливостей різних видів тлумачення норм права (за суб'єктами тлумачення правових норм, за обсягом тощо).

Для глибшого усвідомлення суті інтерпретаційно-правової діяльності та належної методологічної озброєності юриста слід детально проаналізувати розроблені теорією та апробовані практикою способи та прийоми тлумачення правових норм. При цьому особливу увагу слід присвятити філологічному (граматичному, мовному), логічного способу тлумачення правових норм. Крім того, аналізу слід піддати системний, телеологічний (цільовий), історичний та інші способи тлумачення правових норм.

Процес офіційного тлумачення правових норм іноді завершується прийняттям окремого акту – акту тлумачення правових норм (інтерпретаційно-правового акту). Тому слід визначити поняття, ознаки та види інтерпретаційно-правових актів.

Причому, особливо слід зауважити, що загальнотеоретичний аналіз тлумачення правових норм варто ілюструвати конкретними положеннями та фактами з юридичної практики.

Питання самостійної роботи:

1. Поняття, необхідність і загальна характеристика тлумачення правових норм.

1.1. Поняття, мета та значення тлумачення правових норм.

1.2. Необхідність (підстави) тлумачення правових норм.

1.3. Функції тлумачення правових норм.

1.4. Структура інтерпретаційно-правової діяльності.

2. Види тлумачення правових норм.

2.1. Види тлумачення норм права за суб'єктами.

2.2. Види тлумачення правових норм за обсягом.

2.3. Інші класифікації тлумачення правових норм.

3. Способи (прийоми) тлумачення правових норм.

3.1. Філологічний (граматичний, мовний) спосіб тлумачення правових норм: суть, основні правила.

3.2. Поняття, зміст та основні правила логічного способу тлумачення правових норм.

3.3. Системний, телеологічний (цільовий), історичний, функціональний та інші способи тлумачення правових норм.

4. Акти тлумачення правових норм (інтерпретаційно-правові акти): поняття, види.

4.1. Поняття та ознаки інтерпретаційно-правових актів.

4.2. Класифікація інтерпретаційно-правових актів.

Ключові поняття: тлумачення правових норм; інтерпретаційно-правовий акт.

Схематичне завдання:

1. Накресліть в зошиті розгорнуту схему видів тлумачення правових норм за різними критеріями із вказівкою характерних рис кожного з них.

2. Схематично зобразіть суть та структуру існуючих способів (приймів) тлумачення правових норм.

3. Складіть розгорнуту схему видів інтерпретаційно-правових актів за різними критеріями із вказівкою характерних рис кожного з них.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Проаналізуйте переваги та недоліки кожного з видів тлумачення правових норм.

2. Визначте основні напрямки підвищення ефективності інтерпретаційно-правової діяльності в сучасній Україні.

Реферати:

1. Офіційне тлумачення законів України.
2. Доктринальне тлумачення правових норм.
3. Тлумачення Конституції та інших законів України Конституційним судом України.
4. Правова природа актів Конституційного Суду України.

Література:

1. Алексєєнко І. Г. Загальнотеоретичні аспекти тлумачення конституцій та законів органами конституційної юстиції. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 4. С. 11-18.
2. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 1. С. 33-39.
3. Гончаров В. Американська оригіналістична теорія тлумачення юридичних норм і сучасність. Право України. 2010. № 1. С. 142-147.
4. Илюшина М. Н. Системное толкование и проблемы горизонтальной иерархии норм права. Современное право. 2012. № 3. С. 15-20.
5. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: моногр. Харків: Право, 2008. 296 с.
6. Капліна О. В. Проблеми єдності термінологічного наукового інструментарію при означенні способів тлумачення норм права. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 63. С. 26-34.
7. Козюбра М. І. Юридичне тлумачення: проблеми // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2014. Т. 155. С. 3-8.
8. Коломоець Т. О., Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 200 с.
9. Костенко О. Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя. Право України. 2000. № 6. С. 34-36.
10. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: моногр. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 263 с.
11. Кривицький Ю. Історичний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичний аспект. Часопис Київського університету права. 2012. № 1. С. 32-36.
12. Кривошия І. Тлумачення норм права на основі філософських поглядів Іммануїла Канта. Юридична Україна. 2015. № 6. С. 4-10.
13. Лепіш Н. Я. Структура актів тлумачення норм права. Публічне

право. 2013. № 2. С. 307-313.

14.Лепіш Н. Я. Функції актів тлумачення норм права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2013. Вип. 2. С. 486-493.

15.Лобань Д. Беручись тлумачити законодавство, треба ставитись до цього відповідно. Вісник прокуратури. 2003. № 4. С. 121-122.

16.Малента В. С. Доктринальне тлумачення норм права. Юридична Україна. 2008. № 12. С. 30-36.

17.Малента В. С. Історичні аспекти становлення тлумачення норм права. Вісник Академії адвокатури України. 2010. Вип. 1. С. 18-21.

18.Малишев Б. В. Телеологічний спосіб тлумачення норм права: загальнотеоретичні аспекти. Адвокат. 2011. № 10. С. 7-14.

19.Матвеева Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2001. № 1. С. 74-76.

20.Михайлович Д. М. Деякі аспекти проблематики доктринального тлумачення. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 20. С. 37-39.

21.Михайлович Д. М. Специфічні риси та функції актів офіційного тлумачення законів. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 21. С. 99-104.

22.Мішина Н. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 4. С. 122-126.

23.Молибога М. П. Класифікація тлумачення норм права. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 50. С. 76-83.

24.Молибога М. П. Тлумачення норм права: сутнісні характеристики. Часопис Київського університету права. 2010. № 2. С. 42-46.

25.Музика-Стефанчук О. А., Мазниця А. А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права України: моногр. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута, 2014. 231 с.

26.Нікітіна І. О. Особливості застосування історичного тлумачення актів законодавства в практиці Конституційного Суду України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 5. С. 97-103.

27.Опотяк С. З. Про тенденцію телеологічного (цільового) тлумачення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 11. С. 100-107.

28.Палешник С. Інтерпретаційні акти в судовій практиці. Вісник

Національної академії правових наук України. 2013. № 4. С. 261-268.

29.Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. Право України. 2016. № 2. С. 38-44.

30.Прийма С. В. Способи тлумачення норм права: загальнотеоретична характеристика. Юрист України. 2011. № 3 (16). С. 10-16.

31.Прийма С. Ознаки тлумачення норм права. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 3 (58). С. 239-248.

32.Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 3 (70). С. 34-43.

33.Прийма С. Пропорційність як принцип тлумачення права. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4. С. 42-48.

34.Рабінович П. Офіційно-нормативне тлумачення законодавства як інструмент адаптації правового регулювання до соціальних змін. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 1. С. 112-115.

35.Рабінович П., Савчук Н. Офіційне тлумачення законодавства: герменевтичний аспект. Право України. 2001. № 11. С. 36-39.

36.Смородинський В. Деякі питання судового тлумачення. Вісник Академії правових наук України. 2000. № 4. С. 17-23.

37.Спасибо-Фатєєва І. Доктринальне тлумачення. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 1. С. 35-38.

38.Тимофєєв О. О. Тлумачення податково-правових норм: моногр. Харків: Право, 2013. 214 с.

39.Яворська В. Г. Поняття змісту актів судового тлумачення, спрямованих на забезпечення єдності у застосуванні судами України кримінального законодавства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2013. Вип. 4. С. 281-288.

40.Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 25. РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВИХ НОРМ

Ефективність правового регулювання залежить від рівня реалізації, в тому числі і застосування, правових норм. Аналіз правореалізаційної діяльності варто розпочати з вивчення поняття,

змісту, механізму, форм та ефективності дії права як основної його динамічної характеристики. Після з'ясування цього загального питання можна перейти власне до визначення поняття та значення реалізації правових норм, а також вивчення основних форм та механізму реалізації правових норм. Причому, слід чітко розмежувати такі прості (безпосередні) форми реалізації правових норм як використання, виконання та дотримання правових норм, виділивши особливості кожної з них.

Серед форм реалізації правових норм особливе місце займає застосування правових норм, оскільки вказана форма є складною, має державно-владний характер, проходить при активній участі суб'єкта правозастосовчої діяльності (владної сторони процесу), має чітко визначений нормативно-процедурно-процесуальний характер і завершується прийняттям індивідуально обов'язкового рішення, що виходить від владної сторони. З огляду на вказані обставини, вивченню правозастосовчої діяльності слід присвятити особливу увагу. При цьому, перш за все, студенти повинні визначити поняття, сутність та значення застосування правових норм з виділенням підстав (необхідності) правозастосування. Ефективність правозастосовчої діяльності прямо залежить від втілення в ній розроблених теорією принципів застосування правових норм. Тому студентам слід добре засвоїти вимоги правильного застосування правових норм.

Треба сказати, що правозастосовча діяльність характеризується чітко визначеним порядком її здійснення, що включає ряд етапів (стадій), кожен з яких має свої особливості. При вивченні цього питання варто, окрім аналізу стадій застосування правових норм, розглянути окремо типи та моделі правозастосування, визначивши фактори ефективності застосування правових норм.

Правозастосовча діяльність завершується прийняттям конкретного рішення в справі, яке оформляється у вигляді окремого правового акту – акту застосування правових норм (правозастосовчого акту), поняття та ознаки якого студенти повинні чітко засвоїти. При цьому слід також встановити відмінність правозастосовчих актів від нормативно-правових та інтерпретаційно-правових актів. Глибшому засвоєнню поняття правозастосовчого акту та його характерних рис сприятиме аналіз класифікації актів застосування правових норм.

Немаловажним видається і ґрунтовний аналіз основних проблем застосування правових норм. Серед них, в першу чергу, прогалини в праві та юридичні колізії. Тому студенти повинні усвідомити сутність

прогалин в праві та дослідити способи їх усунення і подолання, і зокрема аналогію права та аналогію закону як способи подолання прогалин в праві, а також субсидіарне застосування норм права. Крім того, слід визначити поняття та види юридичних протиріч, в тому числі і юридичних колізій, а також ознайомитись з причинами їх виникнення та способами їх запобігання, подолання, вирішення, що на основі аналізу ілюстративного матеріалу з теми забезпечить ґрунтовні знання щодо реалізації та застосування правових норм.

Питання самостійної роботи:

1. Поняття, зміст та види реалізації правових норм.

1.1. Поняття, зміст та форми дії права.

1.2. Поняття та значення реалізації правових норм.

1.3. Основні форми реалізації правових норм. Прості (безпосередні) форми реалізації правових норм.

1.4. Види реалізації правових норм.

2. Загальна характеристика застосування правових норм як особливої форми реалізації правових норм.

2.1. Поняття, сутність та значення застосування правових норм.

2.2. Підстави (необхідність) застосування правових норм.

2.3. Принципи застосування правових норм. Вимоги правильного застосування правових норм.

3. Стадії застосування правових норм.

4. Акти застосування права (правозастосовчі акти).

4.1. Поняття і ознаки акту застосування правових норм.

4.2. Відмінність правозастосовчих актів від нормативно-правових та інтерпретаційно-правових актів

4.3. Класифікація актів застосування правових норм.

5. Застосування правових норм у випадку прогалин в праві та юридичних колізій.

5.1. Прогалини в праві та способи їх усунення і подолання.

5.1.1. Аналогія права та аналогія закону як способи подолання прогалин в прав та законі.

5.1.2. Субсидіарне застосування норм права.

5.2. Юридичні колізії та способи їх подолання.

5.2.1. Поняття та види юридичних колізій.

5.2.2. Шляхи вирішення юридичних колізій.

Ключові поняття: реалізація правових норм; використання правових норм; виконання правових норм; дотримання правових норм; застосування правових норм; акт застосування правових норм.

Схематичне завдання:

1. Складіть розширену схему форм реалізації правових норм, вказуючи характерні риси кожної з них.
2. Зобразіть схематично механізм реалізації правових норм.
3. Зобразіть схематично процес застосування правових норм з вказівкою та визначенням суті його основних стадій та підстадій (етапів).
4. Накресліть в зошиті порівняльну таблицю правозастосовчих актів та інших правових актів (нормативно-правових актів, інтерпретаційно-правових актів, актів реалізації правових норм).
5. Складіть розгорнуту схему видів актів застосування правових норм за різними критеріями із вказівкою характерних рис кожного з них.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте причини виникнення прогалин в праві та законі і юридичних колізій. Сформуйте власну номенклатуру способів усунення та подолання прогалин в праві та законі і юридичних колізій.
2. Які основні напрямки підвищення ефективності застосування правових норм в Україні. Відповідь обґрунтуйте.

Додаткові питання:

1. Ефективність дії права
2. Механізм реалізації правових норм.
3. Типи та моделі правозастосування.
4. Ефективність застосування правових норм.

Реферати:

1. Вимоги правильного застосування правових норм.
2. Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання.
3. Логічні засади моделювання правозастосовної діяльності.

Література:

1. Галянтич М. Колізія нормативних актів: вимушений шлях розвитку права. Право України. 1996. № 6. С. 34-36.

2. Клименко К. Справедливість як основа правозастосовної діяльності. Право України. 2007. № 8. С. 30-33.
3. Клім С. І. Аналогія закону у цивільному праві України: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 214 с.
4. Коструба А. Аналогія права й аналогія закону як фактична фікція та спосіб «оздоровлення» механізму правоприпинення. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 11. С. 6-9.
5. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 30-33.
6. Матат Ю. І. Застосування норм права в субсидіарному порядку: основні вимоги та передумови. Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2013. № 26. С. 378-384.
7. Матвеева Л. Г. Правозастосувальні акти та акти тлумачення права. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2001. № 1. С. 15-20.
8. Мірошніченко А. Співвідношення темпорального та змістовного принципів вирішення правових колізій. Право України. 2008. № 5. С. 24-28.
9. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 2. С. 37-42.
10. Москалюк О. В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили: моногр. Київ: Дакор, 2013. 213 с.
11. Мурашин О. Правозастосовчі акти прямого народовладдя (теоретичний аспект). Право України. 1999. № 8. С. 22-25.
12. Обидіна І. Як уникнути колізії між нормативними актами. Право України. 2000. № 9. С. 107-111.
13. Осауленко О., Пунько О. Зміцнення законності у правозастосовному процесі. Право України. 2004. № 12. С. 24-29.
14. Павлишин О. Правозастосування як об'єкт філософсько-правових досліджень. Право України. 2004. № 8. С. 21-25.
15. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. Вісник Академії правових наук України. 2013. № 1. С. 44-56.
16. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок. Право України. 2003. № 8. С. 110-112.
17. Спасибо-Фатєєва І. Колізія загальних та спеціальних норм (на трьох прикладах судової практики). Приватне право. 2013. № 1. С. 166-175.

18. Шевченко Т. В. Юридична колізія: теоретико-правовий аспект. Право і суспільство. 2013. № 3. С. 13-18.

ТЕМА 26. ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА. ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС

Серед динамічних елементів правової системи виділяються юридична діяльність та юридична практика. Вони покликані відобразити діяльність соціальних суб'єктів в сфері права.

Студенти повинні освоїти поняття юридичної діяльності, її ознаки, а також визначити об'єкти та елементи юридичної діяльності. Також слід проаналізувати поняття, функції, структуру та види юридичної практики. Крім того, варто розглянути шляхи вдосконалення юридичної діяльності та юридичної практики.

Діяльність стосовно створення правових норм, їх тлумачення, застосування (а іноді і реалізації) реалізується в строгих процедурно-процесуальних формах, в зв'язку з чим існує потреба аналізу юридичного процесу як порядку здійснення юридичної діяльності.

В цьому плані студенти повинні розглянути поняття, ознаки та суть юридичного процесу, охарактеризувати його види та стадії, а також слід визначити основні принципи юридичного процесу.

Питання для самостійної роботи:

1. Юридична діяльність: поняття, ознаки, структура.

- 1.1. Поняття, ознаки та об'єкти юридичної діяльності.
- 1.2. Елементи юридичної діяльності.

2. Поняття, види, функції та структура юридичної практики.

- 2.1. Поняття та функції юридичної практики.
- 2.2. Структура юридичної практики.
- 2.3. Види юридичної практики.

3. Поняття, види, стадії та принципи юридичного процесу

- 3.1. Поняття, ознаки та суть юридичного процесу.
- 3.2. Види юридичного процесу.
- 3.3. Стадії юридичного процесу.
- 3.4. Принципи юридичного процесу.

Ключові поняття: юридична діяльність, юридична практика, юридичний процес.

Додаткові питання:

1. Загальнотеоретична характеристика юридичної діяльності.
2. Юридична практика як динамічний елемент правової системи.
3. Шляхи вдосконалення юридичної діяльності та юридичної практики в Україні.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке юридична діяльність?
2. Назвіть ознаки юридичної діяльності.
3. Охарактеризуйте елементи юридичної діяльності.
4. Що таке юридична практика?
5. Назвіть функції юридичної практики.
6. Які елементи включаються в структуру юридичної практики?
7. Охарактеризуйте основні види юридичної практики.
8. Назвіть основні шляхи вдосконалення юридичної діяльності та юридичної практики.
9. Що таке юридичний процес?
10. Назвіть ознаки юридичного процесу.
11. Які ви знаєте види юридичного процесу?
12. Назвіть стадії юридичного процесу.
13. Охарактеризуйте основні принципи юридичного процесу.

Література:

1. Огороднік А. Неухильно додержувати процесуальної форми (роздуми щодо проекту нового КПК). *Право України*. 1996. № 6. С. 88-92.
2. Олейник А. Законотворчий процес, його основні риси і особливості. *Право України*. 1998. № 4. С. 57-59.
3. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутність спрямованості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
4. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності. *Право України*. 2002. № 7. С. 7-14.
5. Сердюк В. Судовий процес як фундамент для реформування судової системи. *Право України*. 2015. № 3. С. 71-77.
6. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1. С. 30-33.
7. Шутак І. Юридична техніка і технологія в галузях права: теорія

ТЕМА 27. ЮРИДИЧНА ТЕХНІКА

Всі види юридичної діяльності повинні відповідати певним вимогам, які відносяться до поняття юридичної техніки. Тому студенти повинні визначити поняття юридичної техніки, усвідомити її значення, охарактеризувати засоби юридичної техніки, а також види юридичної техніки.

Одним з основних принципів правотворчості є принцип техніко-юридичної досконалості, з огляду на що актуалізується потреба вивчення питань правотворчої техніки. І насамперед, увагу слід присвятити аналізу поняття, функцій, структури правотворчої техніки, а також більш детальному освоєнню правил та основних засобів правотворчої техніки.

Крім того, слід розглянути вимоги юридичної техніки щодо правозастосовчої та інтерпретаційно-правової діяльності.

Питання для самостійної роботи:

1. Загальна характеристика юридичної техніки.

- 1.1. Поняття та значення юридичної техніки.
- 1.2. Засоби юридичної техніки.
- 1.3. Види юридичної техніки.

2. Правотворча техніка.

- 2.1. Поняття і функції правотворчої техніки.
- 2.2. Структура правотворчої техніки.
- 2.3. Прийоми і правила правотворчої техніки. Форма нормативно-правового акту.
- 2.4. Засоби правотворчої техніки. Юридична термінологія і юридичні конструкції.
- 2.5. Логіка, мова і стиль нормативно-правового акту.
- 2.6. Юридичні помилки в правотворчій діяльності.

3. Техніка інтерпретаційно-правової діяльності.

4. Правозастосовча техніка.

Ключові поняття: юридична техніка, правотворча техніка.

Додаткові питання:

1. Проблеми правотворчої техніки в Україні.

2. Логіка, мова і стиль нормативно-правового акту.

Питання для самоконтролю:

Література:

1. Биля І. Нормотворча техніка: поняття і загальна характеристика. Вісник Академії правових наук України. 2002. № 1. С. 24-27.
2. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 1. С. 33-39.
3. Зубенко А. В. Інтерпретаційна техніка актів тлумачення норм права. Форум права. 2012. № 4. С. 395-398.
4. Киця О. С. Методологічна основа дослідження юридичної техніки актів судового тлумачення. Право і суспільство. 2014. № 3. С. 22-29.
5. Киця О. С. Юридико-технічні інструменти побудови актів судового тлумачення. Актуальні проблеми держави і права. 2014. Вип. 72. С. 97-103.
6. Козюбра М. І. Теорія юридичної аргументації: становлення, стан та перспективи у вітчизняній юриспруденції // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2012. Т. 129. С. 3-11.
7. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: моногр. Львів: Тріада-плюс, 2010. 211 с.
8. Мандюк О. О. Введення в дію індивідуальних адміністративних актів. Журнал східноєвропейського права. 2016. № 27. С. 151-156.
9. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 4. С. 118-121.
10. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. Вісник Конституційного Суду України. 2015. № 2. С. 43-54.
11. Рабінович П. М. Юридична техніка законотворення в Україні: загальні проблеми. Вісник Академії правових наук України. 1998. № 2. С. 78-82.

ТЕМА 28. ПРАВОВА ПОВЕДІНКА. ПРАВОПОРУШЕННЯ

Право виступає критерієм оцінки та поділу вчинків людей на суспільно-корисні чи суспільно-шкідливі. Причому, така оцінка

здійснюється на основі правових норм, які є нормативними моделями поведінки суб'єктів. Виходячи з неабиякої ваги вищезгаданих питань, слід ґрунтовно проаналізувати поняття, ознаки та види правової поведінки. При цьому, детальному аналізу слід піддати поняття, ознаки, склад та види правомірної поведінки, звичайно, не обійшовши увагою і такі види правової поведінки як неправомірною поведінкою (правопорушення), об'єктивно протиправні діяння і зловживання правом.

Окремо слід вивчити питання, що стосуються загальнотеоретичної характеристики правопорушення. При цьому необхідно детально проаналізувати поняття та ознаки правопорушення. Під час вивчення існуючих класифікацій правопорушень варто чітко розмежувати злочини і проступки (делікти). Крім того, важливою є теоретична характеристика причин та умов правопорушень і шляхів їх подолання.

Поняття правопорушення знаходить своє відображення в юридичній конструкції складу правопорушення. Тому студенти повинні на семінарському занятті детально вивчити поняття та елементи складу правопорушення. Причому, вивчення складу правопорушення передбачає ґрунтовний аналіз елементів складу правопорушення (суб'єкта, об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони правопорушення).

Варто зауважити, що дана тема дає загальні, базові знання щодо правової поведінки загалом і правопорушення зокрема, які будуть деталізовані і конкретизовані при вивченні конкретних видів правопорушень з галузевих юридичних дисциплін (зокрема, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового, фінансового права), тому її належне засвоєння має загальнотеоретичне та методологічне значення.

Питання самостійної роботи:

1. Правова поведінка: поняття, види.

- 1.1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.
- 1.2. Поняття, ознаки та характеристика правомірної поведінки.
- 1.3. Склад і види правомірної поведінки.
- 1.4. Поняття, ознаки та види неправомірної поведінки. Об'єктивно протиправні діяння і зловживання правом.

2. Правопорушення та їх причини.

- 2.1. Поняття та ознаки правопорушення.
- 2.2. Види правопорушень.

2.3. Причини та умови правопорушень і шляхи їх подолання.

3. Склад правопорушення.

3.1. Поняття та елементи складу правопорушення.

3.2. Суб'єкт правопорушення.

3.3. Об'єкт правопорушення.

3.4. Об'єктивна сторона правопорушення.

3.5. Суб'єктивна сторона правопорушення.

Ключові поняття: правова поведінка; правомірна поведінка; правопорушення; склад правопорушення.

Схематичне завдання:

Накресліть в зошиті розгорнуту схему елементів складу правопорушення.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте відмінності неправомірної поведінки від об'єктивно протиправних діянь та зловживання правом.

2. Сформуйте власну систему причин та умов правопорушень і шляхів їх подолання.

3. Визначте та проаналізуйте спільні риси та відмінності злочинів та проступків.

Реферати:

1. Юридична відповідальність та державний примус.

2. Причини правопорушень і шляхи їх подолання.

3. Міжнародні правопорушення: поняття, різновиди.

Література:

1. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо демократії. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 4. С. 125-132.

2. Барабаш О. О. Правомірна поведінка як основна форма вираження правової культури. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 12-14.

3. Барабаш О. О. Правомірна поведінка: інтерпретації зарубіжних науковців. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 1. С. 3-6.

4. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: спроба інтегративного осмислення: моногр. Львів: б. в., 2013. 159 с.
5. Полонка І. А. Правомірна поведінка: теоретичний аналіз основних складників. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. № 2. С. 19-21.
6. Полонка І. А. Роль правомірної поведінки: підвалини теоретико-онтологічного розуміння. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 58-71.
7. Полонка І. Теоретико-оціночні пропозиції щодо класифікації правомірної поведінки (онтологія диференціації). Право України. 2016. № 6. С. 99-106.
8. Полянський Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 3. С. 31-38.
9. Полянський Т. Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом. Юридична Україна. 2013. № 9. С. 16-22.
10. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. Юридична Україна. 2013. № 8. С. 14-22.
11. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: Ліра, 2011. 366 с.
12. Романова А. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 91-95.
13. Савенко В. В. Правова поведінка в умовах правової реальності сучасного соціуму. Митна справа. 2014. № 5. С. 139-143.
14. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність взаємовплив та взаємообумовленість. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 118-133.
15. Сидоренко А. С. Зловживання правом суб'єктами трудових правовідносин: теоретико-практичне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 197 с.
16. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи: моногр. Харків: Майдан, 2013. 408 с.
17. Шульга А. М. Страх притягнення до юридичної відповідальності як мотив правомірної поведінки особи. Право і Безпека. 2012. № 5. С. 51-55.

ТЕМА 29. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Правопорушення нормативно передбачає застосування юридичної відповідальності. Треба сказати, що теоретичні та практичні проблеми юридичної відповідальності ґрунтовно вивчались юридичною наукою, що знайшло своє відображення в науковій та навчальній юридичній літературі.

Аналіз юридичної відповідальності слід розпочати з визначення поняття та видів соціальної відповідальності, місця юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності. Детально слід проаналізувати поняття, сутність, природу, мету, функції та принципи юридичної відповідальності, визначивши місце поняття юридичної відповідальності в системі юридичних категорій. Крім того, студенти повинні розглянути питання щодо підстав та стадій застосування юридичної відповідальності, реалізації юридичної відповідальності з визначенням підстав виключення, обмеження і звільнення від юридичної відповідальності. На завершення слід здійснити загальнотеоретичну характеристику основних видів юридичної відповідальності.

Варто зауважити, що дана тема дає загальні, базові знання щодо юридичної відповідальності, які будуть деталізовані і конкретизовані при вивченні конкретних видів юридичної відповідальності з галузевих юридичних дисциплін (зокрема, кримінального, адміністративного, цивільного, трудового, фінансового права), тому її належне засвоєння має загальнотеоретичне та методологічне значення.

Питання самостійної роботи:

1. Правова поведінка: поняття, види.

- 1.1. Поняття, ознаки та види правової поведінки.
- 1.2. Поняття, ознаки та характеристика правомірної поведінки.
- 1.3. Склад і види правомірної поведінки.
- 1.4. Поняття, ознаки та види неправомірної поведінки. Об'єктивно протиправні діяння і зловживання правом.

2. Правопорушення та їх причини.

- 2.1. Поняття та ознаки правопорушення.
- 2.2. Види правопорушень.
- 2.3. Причини та умови правопорушень і шляхи їх подолання.

3. Склад правопорушення.

- 3.1. Поняття та елементи складу правопорушення.

- 3.2. Суб'єкт правопорушення.
- 3.3. Об'єкт правопорушення.
- 3.4. Об'єктивна сторона правопорушення.
- 3.5. Суб'єктивна сторона правопорушення.

4. Юридична відповідальність.

- 4.1. Місце юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності.
- 4.2. Поняття, сутність та природа юридичної відповідальності.
- 4.3. Юридична відповідальність і державний примус.
- 4.4. Мета, функції та принципи юридичної відповідальності.
- 4.5. Підстави та стадії застосування юридичної відповідальності.
- 4.6. Реалізація юридичної відповідальності. Підстави виключення, обмеження і звільнення від юридичної відповідальності.
- 4.7. Види юридичної відповідальності.

Ключові поняття: правова поведінка; правомірна поведінка; правопорушення; склад правопорушення; юридична відповідальність.

Схематичне завдання:

- 1. Накресліть в зошиті розгорнуту схему елементів складу правопорушення.
- 2. Складіть схему співвідношення юридичної відповідальності та інших видів соціальної відповідальності.
- 3. Зобразіть схематично місце юридичної відповідальності в системі юридичних категорій.

Теоретико-аналітичне завдання:

- 1. Визначте відмінності неправомірної поведінки від об'єктивно протиправних діянь та зловживання правом.
- 2. Сформуйте власну систему причин та умов правопорушень і шляхів їх подолання.
- 3. Визначте та проаналізуйте спільні риси та відмінності злочинів та проступків.

Додаткові питання:

- 1. Поняття та види соціальної відповідальності.
- 2. Юридична відповідальність в системі юридичних категорій.

Реферати:

1. Юридична відповідальність та державний примус.
2. Причини правопорушень і шляхи їх подолання.
3. Міжнародні правопорушення: поняття, різновиди.

Література:

1. Аземша І. Б. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 44-47.
2. Гришук В. К. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстава. Університетські наукові записки. 2012. № 4. С. 5-13.
3. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як динамічне правове явище. Форум права. 2017. № 3. С. 67-71.
4. Крисань Т. Розмежування державного (правового) примусу й юридичної гарантії. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 3. С. 24-27.
5. Макаренко Л. О. Поняття та види соціальної відповідальності. Часопис Київського університету права. 2012. № 4. С. 12-16.
6. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність - традиційний вид юридичної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С. 41-43.
7. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення: моногр. Донецьк: Кальміус, 2013. 423 с.
8. Свириденко Г. В. Правомірна поведінка та позитивна юридична відповідальність взаємовплив та взаємообумовленість. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2016. Вип. 71. С. 118-133.
9. Сердюк І. А. Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «юридична відповідальність». Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 1. С. 30-35.
10. Швець О. В. Відповідальність як соціальне явище: теоретико-правові засади. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. 2012. Вип. 1. С. 84-92.
11. Шевченко А. Є. Відновлювальна функція юридичної відповідальності. Публічне право. 2012. № 4. С. 269-275.
12. Шульга А. М. Юридично значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. Право і Безпека. 2012. № 1. С. 55-58.

ТЕМА 30. ПРАВОВА СИСТЕМА. ПРАВОВІ СИСТЕМИ СУЧАСНОСТІ

Кожна правова система характеризується певними особливостями, які відображають статику та динаміку правових явищ в конкретній державі. Проте, не зважаючи на різноманітність правових систем в світі все ж прослідковуються спільні риси, певна подібність правових систем деяких держав, що дозволяє згрупувати схожі правові системи, об'єднавши їх в певні типи, правові сім'ї. Треба сказати, що дослідження окремих типів правових систем має на меті краще усвідомлення характерних рис української правової системи.

При вивченні правової системи України та інших країн світу доцільно, насамперед, з'ясувати поняття, структуру та функції правової системи взагалі, виявити закономірності розвитку правової системи як складного юридичного явища, а також проаналізувати існуючі в науковій та навчальній літературі типології правових систем світу із дослідженням критеріїв вказаних типологій.

Наступним логічно обумовленим кроком після з'ясування загальнотеоретичних питань теми є характеристика основних типів правових систем сучасності. Зокрема, в першу чергу, слід з'ясувати характерні риси романо-германського типу правової системи, до якого найбільше наближається наша правова система (принаймні, за формальними ознаками правову систему нашої держави можна відносити до романо-германського типу). В цьому плані найперше доцільно звернути увагу на таких найбільш яскравих представників вказаного типу як правові системи Німеччини та Франції, не забкваючи, звичайно, і про інші правові системи романо-германського типу. Далі студентам варто детально проаналізувати інший тип правової системи також європейського походження, а саме – англо-американський тип правової системи, вивчивши більш детально характерні риси правових систем Англії та США. Крім того, студенти повинні ознайомитись з особливостями змішаного (і в першу чергу з так званими північноєвропейською та латиноамериканською групами правових систем), а також з іншими типами правової системи (релігійно-звичаєвим, соціалістичним типами правової системи).

Все вищезгадане дозволить перейти до завершального етапу вивчення теми – дослідження історичних і соціально-культурних витоків становлення і розвитку української правової системи,

характерних рис сучасної правової системи України та її зв'язків з іншими правовими системами світу.

Під час вивчення теми при дослідженні кожного типу правової системи студентам логічно доцільно і методично необхідно звернути увагу на спільність генезису правових систем в межах певного типу, єдність або, принаймні, схожість джерел (форм) права, принципів права, юридичної термінології та правових конструкцій, способів та форм викладу правових норм тощо.

Питання для самостійної роботи:

1. Правова система: поняття, структура, типологія.

- 1.1. Поняття, структура та функції правової системи.
- 1.2. Закономірності розвитку правової системи.
- 1.3. Типологія правових систем світу: поняття, критерії.
- 1.4. Поняття типу (сім'ї) правової системи.

2. Основні типи правових систем сучасності.

- 2.1. Романо-германський тип правової системи.
  - 2.1.1. Правова система Німеччини.
  - 2.1.2. Правова система Франції.
  - 2.1.3. Інші правові системи романо-германського типу.
- 2.2. Англо-американський тип правової системи.
  - 2.2.1. Правова система Англії.
  - 2.2.2. Правова система США.
  - 2.2.3. Інші правові системи англо-американського типу.
- 2.3. Змішаний тип правової системи.
  - 2.3.1. Північноєвропейська (скандинавська) група правових систем.
  - 2.3.2. Латиноамериканська група правових систем.
- 2.4. Релігійно-звичаєвий тип правової системи.
  - 2.4.1. Мусульманське право.
  - 2.4.2. Індуське право.
  - 2.4.3. Далекосхідне право. Китайське право. Японське право.
  - 2.4.4. Звичаєве право Африки і Мадагаскару.
- 2.5. Соціалістична правова система.

3. Правова система України.

- 3.1. Історичні і соціально-культурні витоки української правової системи.
- 3.2. Становлення і розвиток правової системи України.

3.3. Характерні риси сучасної правової системи України та її зв'язок з правовими системами світу

Ключові поняття: правова система, тип правової системи.

Схематичне завдання:

1. Накресліть розгорнуту схему типології правових систем світу.
2. У вигляді порівняльної таблиці зобразіть спільні та відмінні риси англо-саксонського та романо-германського типів правової системи.

Теоретико-аналітичне завдання:

1. Визначте та здійсніть обґрунтований аналіз причин різноманітності правових систем світу.
2. Проаналізуйте особливості генезису, джерельної бази, правових засад, принципів, структурних та техніко-юридичних моментів різних типів правових систем світу.

Додаткові питання:

1. Українське право і романо-германська традиція.
2. Правова система України: загальна характеристика сучасного етапу формування.
3. Тенденції розвитку сучасної правової системи України та проблеми правової реформи.

Питання для самоконтролю:

1. Здійсніть характеристику романо-германського типу правової системи.
2. Охарактеризуйте англо-американський тип правової системи.
3. Які типові риси змішаного типу правової системи?
4. Які особливості соціалістичної правової системи?
5. Охарактеризуйте становлення і розвиток правової системи України.
6. Які характерні риси сучасної правової системи України?
7. Охарактеризуйте зв'язок правової системи України з іншими правовими системами світу.

Література:

1. Бошицький Ю. Л. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 616 с.
2. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Вступ до теорії правових систем: моногр. Київ: Юрид. думка, 2006. 432 с.
3. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 2 (81). С. 27-35.
4. Лук'янов Д. Правові системи світу: історія і сучасність правосімейного підходу до їх типологізації. Право України. 2015. № 9. С.81-89.
5. Луць Л. Структура правової системи суспільства: загальнотеоретичні аспекти. Право України. 2002. № 9. С. 7-10.
6. Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. Т.1. Методологічні та історичні проблеми формування та розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О.В. Петришина. Х.: Право, 2008. 728 с.
7. Правовая политика. Право. Правовая система: моногр. / Р. С. Байниязов и др.; под ред. А. В. Малько. Москва: Юрлитинформ, 2013. 342 с.
8. Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
9. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 4. С. 29-42.
10. Зайчук О., Оніщенко Н. Правові системи сучасності та тенденції їх розвитку. *Право України*. 2002. № 11. С. 23-27.
11. Зайчук О., Оніщенко Н. Середовище права та формування правових систем сучасності. *Право України*. 2003. № 12. С. 37-40.
12. Кагадій М. Поняття та елементи правової системи. *Право України*. 2004. № 12. С. 32-37.
13. Кресін О. В. Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 584-587.
14. Кресін О. Становлення та розвиток порівняльно-правових досліджень. *Право України*. 2014. № 5. С. 236-249.
15. Лук'янов Д. В. Релігійні правові системи: виклики сучасності. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 18-27.
16. Лук'янов Д. Релігійні правові системи в сучасному світі: моногр. Харків: Право, 2016. 352 с.

17. Лук'янов Д. Сучасні погляди на проблему класифікації та типології правових систем. *Право України*. 2012. № 9. С. 376-382.
18. Малишев Б. Склад правової системи з точки зору дуалізму суцього та належного. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 6. С. 111-114.
19. Огаренко Т. Структура та функції правової системи. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 12-16.
20. Оксамитний В. Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу. *Порівняльне правознавство*. 2013. № 1-2. С. 286-299.
21. Оксамитний В. Сучасні правові системи у компаративістському вимірі. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 392-407.
22. Саміло Г. О. Змішані правові системи: проблеми класифікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33 (1). С. 46-49.
23. Удовика Л. Г. Правова система України: глобалізаційні трансформації: моногр. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2014. 319 с.
24. Фостер Н. «Змішані правові системи» арабського Близького Сходу. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3-4. С. 283-298.
25. Хаустов М. Правова система серед інших узагальнюючих категорій правової науки. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 48-57.
26. Хаустова М. Г. Ідеологічна складова правової системи в умовах її модернізації. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 58-64.
27. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 54-64.
28. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (1). С. 88-91.
29. Швед З. В. Правова система іудаїзму. *Гілея*. 2013. № 72. С. 588-592.
30. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї / В. П. Шаганенко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1(1). С. 88-91.
31. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3-11.

ВАРІАНТИ ДОМАШНЬОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота № 1

Варіант 1

Завдання 1. Поняття, структура та стадії механізму правового регулювання.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна для дуалістичної монархії?
  - a) відсутність представницьких органів
  - b) формування уряду з представників тієї партії, яка отримала більшість місць в парламенті на чергових виборах
  - c) право монарха видавати закони та призначати посадових осіб
  - d) монарх зосереджує в своїх руках виконавчу владу, а законодавча влада належить парламенту

2. Яка ключова ознака є критерієм розмежування державних органів та інших складових механізму держави?
  - a) наявність організаційної структури
  - b) створення матеріальних або духовних благ
  - c) наявність владних повноважень
  - d) територіальний масштаб діяльності

3. Що з названого належить до ознак правової держави?
  - a) суверенітет держави
  - b) принцип федералізму
  - c) юридична захищеність особи
  - d) принцип професіоналізму

Завдання 3. На прикладі двох-трьох існуючих федерацій проаналізуйте обставини їх утворення і ознаки побудови за територіальним чи національним принципом.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю основних положень теорії насильства, договірної та соціально-економічної теорій виникнення держави.

Варіант 2

Завдання 1. Поняття, ознаки та класифікація соціальних норм.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які з названих форм здійснення функцій держави відносяться до організаційних?

- a) регламентуюча, економічна, контрольна та виховна
- b) правотворча, управлінська, правоохоронна та правозастосовна
- c) управлінська, правоохоронна та організаційна
- d) правотворча, управлінська, контрольна та організаційна

2. На які види поділяють державні органи за обсягом компетенції?

- a) загальні та спеціальні
- b) центральні і місцеві
- c) одноособові та колегіальні
- d) первинні та вторинні

3. Що з названого належить до концептуальних положень правової держави?

- a) політичний характер влади
- b) суверенний характер влади
- c) основою правової держави є громадянське суспільство
- d) висока духовність суспільства

Завдання 3. Проаналізуйте функції держави, які збереглися з моменту виникнення держави і функції, які з'явилися в XX столітті.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак тоталітарного та авторитарного режимів.

Варіант 3

Завдання 1. Принципи організації та діяльності сучасного державного апарату.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих функцій держави відноситься до зовнішніх?
- a) створення демократичних умов життєдіяльності суспільства
  - b) забезпечення суверенітету та обороноздатності країни
  - c) охорона і захист державно-конституційного ладу, законності та правопорядку
  - d) розвиток ринкової економіки, підтримка національного виробника
2. На які види поділяють державні органи за характером і змістом діяльності?
- a) постійні і тимчасові
  - b) первинні і вторинні
  - c) загальні і місцеві
  - d) законодавчі, виконавчі, судові
3. Що з названого належить до ознак правової держави?
- a) ефективна діяльність правоохоронних органів у забезпеченні законності і правопорядку
  - b) забезпечення гідного життя людини в галузі матеріальних статків і соціального захисту в цілому
  - c) деяке розмежування політичних сил, легальні можливості через представницькі органи обстоювати інтереси певних верств населення
  - d) лібералізація економічної сфери суспільства та забезпечення сталості існуючого державного ладу

Завдання 3. Проаналізуйте основні ознаки конфедерації та визначте їх відмінності від військово-політичних, економічних та інших союзів.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві.

Варіант 4

Завдання 1. Орган держави: поняття, ознаки, види. Відмінність державного органу від органу місцевого самоврядування.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих функцій держави відноситься до внутрішніх?
- a) участь у міжнародному забезпеченні і захисті прав людини

- b) оборона своєї країни від зовнішнього нападу
- c) охорона конституційного ладу, правопорядку і дисципліни, всіх форм власності, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина
- d) участь у забезпеченні ненасильницького миру у всіх регіонах планети

2. Що з переліченого не включається в структуру механізму держави?

- a) громадські організації
- b) збройні сили
- c) державні установи
- d) державні підприємства

3. Яку з названих відносять до основних ознак правової держави?

- a) гарантування всім людям рівних умов вільного розвитку і розвитку кожної окремої особистості
- b) забезпечення всіх громадян безкоштовним житлом
- c) ефективну організацію контролю та нагляду за здійсненням законів і режиму законності
- d) забезпечення цивілізованими засобами соціальної злагоди, мирного вирішення конфліктів

Завдання 3. Визначте основні шляхи та напрямки формування правової культури українського суспільства.

Завдання 4. Складіть розгалужену схему різновидів форм держави на сучасному етапі розвитку суспільства.

Варіант 5

Завдання 1. Загальні закономірності виникнення держави. Особливості виникнення держави в різних народів світу.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які з названих форм здійснення функцій держави відносяться до правових?

- a) регламентуюча, економічна, контрольна та виховна
- b) управлінська, правоохоронна та організаційна
- c) правотворча, управлінська, правоохоронна та правозастосовча
- d) правотворча, управлінська, контрольна та організаційна

2. Яким поняттям відображається структурно-організований колектив державних службовців та інших працівників, які наділені відповідними повноваженнями та необхідними засобами для виконання завдань та реалізації функцій держави?

- a) орган держави
- b) апарат держави
- c) механізм держави
- d) державна установа

3. Які види суб'єктивних прав особи виділяють за суб'єктивним складом?

- a) активні, пасивні
- b) колективні, індивідуальні
- c) особисті, політичні
- d) колективні, особисті

Завдання 3. Визначте співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону.

Завдання 4. Складіть розгалужену схему методології теорії держави і права.

Варіант 6

Завдання 1. Теорії (концепції) виникнення держави.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яким поняттям відображаються основні напрямки діяльності держави, що розкривають її сутність і призначення в суспільстві?

- a) тип держави
- b) завдання держави
- c) державний режим
- d) функції держави

2. Що з названого не належить до основних ознак органу держави?

- a) наділений матеріальними засобами необхідними для здійснення повноважень

- b) наділений державно-владними повноваженнями
- c) здійснює економічні функції
- d) є елементом апарату держави

3. Яким поняттям відображається гарантована законом міра можливої поведінки особи?

- a) суб'єктивне право
- b) юридична відповідальність
- c) юридичний обов'язок
- d) правова поведінка

Завдання 3. В чому, на Вашу думку, полягають причини різноманітності концепцій та підходів до праворозуміння?

Завдання 4. Накресліть розгалужену схему структури юридичної науки.

Варіант 7

Завдання 1. Поняття, ознаки та види державного режиму.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який з названих належить до спеціальних методів теорії держави і права?

- a) історичний метод
- b) формально-логічний метод
- c) конкретно-соціологічний метод
- d) діалектичний метод

2. Що з названого не належить до основних ознак апарату держави?

- a) складається з органів, які наділені державно-владними повноваженнями
- b) є ієрархічною системою органів та установ, які здійснюють завдання та функції держави
- c) функціонує як ієрархічна система органів
- d) для забезпечення владних повноважень використовує засоби управління та примусу

3. Яким поняттям відображається система міжнародних та внутрішньодержавних правових засобів забезпечення реалізації, охорони та захисту прав людини?

- a) юридична відповідальність
- b) юридичний обов'язок
- c) юридичні гарантії
- d) суб'єктивне право

Завдання 3. Наведіть конкретні приклади різних видів деформацій правосвідомості з сучасного життя українського суспільства.

Завдання 4. Скласти порівняльну таблицю європейського та азіатського шляхів виникнення держави.

Варіант 8

Завдання 1. Форма державного устрою: поняття, ознаки, види.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яким поняттям відображається галузь спеціальних суспільних знань, в межах і за допомогою яких здійснюється теоретико-прикладне освоєння державно-правової дійсності?

- a) теорія держави і права
- b) юридична наука
- c) суспільствознавство
- d) загальна теорія права

2. Який з названих відносять до основних принципів діяльності державного апарату України?

- a) принцип федералізму
- b) принцип поєднання переконання і примусу
- c) принцип виборності всіх державних органів
- d) принцип одноособовості в прийнятті державних рішень

3. Що є центральною ланкою концепції правової держави?

- a) інтереси держави
- b) державна влада

- c) людина, її права і свободи
- d) інтереси суспільства

Завдання 3. Наведіть конкретні приклади норм моралі, звичаєвих, релігійних, політичних, економічних, корпоративних та соціально-технічних норм.

Завдання 4. Накресліть розгалужену графічну схему класифікації функцій держави.

Варіант 9

Завдання 1. Форма державного правління: поняття, ознаки, види.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка із функцій теорії держави і права виражається у створенні цілісної картини державно-правової дійсності?

- a) світоглядна
- b) методологічна
- c) гносеологічна
- d) практично-прикладна

2. На які види поділяють державні органи за місцем у системі державного апарату?

- a) місцеві та локальні
- b) первинні та вторинні
- c) загальні і місцеві
- d) одноособові та колегіальні

3. Який один із основних напрямків формування правової держави в Україні?

- a) забезпечення цивілізованими засобами соціальної злагоди, мирного вирішення конфліктів
- b) необхідність зв'язати правом діяльність держави та її органів
- c) забезпечення гідного життя людини в галузі матеріальних статків і соціального захисту в цілому
- d) удосконалення системи національної безпеки та оборони країни

Завдання 3. Проаналізуйте та визначте основні аспекти взаємозв'язку права і правосвідомості.

Завдання 4. Накресліть схему класифікації юридичних наук.

Варіант 10

Завдання 1. Форми та методи здійснення функцій держави.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка із функцій теорії держави і права виражається у формуванні понятійного апарату та методологічного інструментарію для системи юридичних наук?

- a) онтологічна
- b) прогностична
- c) методологічна
- d) евристична

2. Яким поняттям відображається система органів держави, що здійснюють її завдання та функції?

- a) механізм держави
- b) інститут держави
- c) державна установа
- d) апарат держави

3. Що з названого належить до ознак правової держави?

- a) спрямованість на здійснення реформ в умовах практичного здійснення народовладдя
- b) лібералізація економічної сфери суспільства
- c) деяке розмежування політичних сил, легальні можливості через представницькі органи обстоювати інтереси певних верств населення
- d) взаємна відповідальність особи і держави

Завдання 3. Розкрийте значення принципу поділу державної влади та обґрунтуйте його роль у функціонуванні державного апарату Української держави.

Завдання 4. Скласти порівняльну таблицю ознак, що відображають відмінності понять “права особи” і “свободи особи”.

Варіант 11

Завдання 1. Поняття, зміст та класифікація функцій держави.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка із функцій теорії держави і права виражається в пізнанні та поясненні державно-правових явищ?

- a) онтологічна
- b) гносеологічна
- c) прогностична
- d) методологічна

2. Що з названого належить до основних ознак органу держави?

- a) є ієрархічною системою органів та установ, які здійснюють функції держави
- b) є елементом апарату держави
- c) здійснює економічні функції
- d) видає обов’язкові до виконання закони

3. Яким поняттям відображається організація політичної влади громадянського суспільства, яка, насамперед, юридичними засобами забезпечує рівні можливості існування та розвитку особи у всіх сферах суспільного життя?

- a) громадянське суспільство
- b) соціальна держава
- c) правова держава
- d) держава

Завдання 3. Випишіть з Конституції України статті, які містять норми, що закріплюють основні принципи організації та діяльності державного апарату України та проаналізуйте їх.

Завдання 4. Накресліть схему системи юридичних гарантій законності.

Варіант 12

Завдання 1. Внутрішні та зовнішні функції держави: загальна характеристика.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Що становить предмет теорії держави і права?
  - a) вивчення суспільства, держави, права
  - b) окремі сторони держави і права
  - c) певні державно-правові явища
  - d) найбільш загальні закономірності держави і права та їх сутнісні властивості

2. Який з названих відносять до основних принципів діяльності державного апарату України?
  - a) принцип колегіальності в прийнятті державних рішень
  - b) принцип партійності
  - c) принцип національної рівноправності
  - d) принцип виборності всіх державних органів

3. Який вид прав людини і громадянина характеризує можливість займатись господарською діяльністю?
  - a) особисті (громадянські)
  - b) економічні
  - c) політичні
  - d) соціальні

Завдання 3. Визначити основні принципи концепції верховенства права у рішеннях вітчизняних та міжнародних судових органів.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю знак унітарної і федеративної держав.

Варіант 13

Завдання 1. Сучасний стан та перспективи розвитку державного апарату України.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Що становить об'єкт теорії держави і права?

- a) суспільство
- b) політична система
- c) державно-правова дійсність
- d) найбільш загальні закономірності держави і права та їх сутнісні властивості

2. Який з названих відносять до основних принципів діяльності державного апарату України?

- a) принцип колегіальності в прийнятті державних рішень
- b) принцип виборності всіх державних органів
- c) принцип демократизму
- d) принцип одноособовості в прийнятті державних рішень

3. У працях яких мислителів обґрунтовуються концептуальні положення теорії правової держави?

- a) Арістотель, Платон
- b) Ф. Аквінський, Ціцерон, Полібій
- c) К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін
- d) І. Кант, Г. Гегель

Завдання 3. Проаналізуйте основні напрямки взаємовпливу громадянського суспільства і держави.

Завдання 4. Накреслити розгорнуту схему структури механізму правового регулювання.

Варіант 14

Завдання 1. Поняття, ознаки та види основних прав людини і громадянина.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який метод теорії держави і права належить до загальнонаукових?

- a) історичний метод

- b) історико-правовий метод
- c) формально-юридичний метод
- d) порівняльно-правовий метод

2. В чому полягає призначення механізму держави?

- a) здійснення владних повноважень
- b) здійснення управлінських завдань
- c) здійснення функцій і завдань держави
- d) реалізація правотворчості

3. Яким поняттям відображаються закріплені у відповідних джерелах права і гарантовані державою суб'єктивні права та юридичні обов'язки особи?

- a) об'єктивне право
- b) правові відносини
- c) правовий статус особи
- d) правовий порядок

Завдання 3. Чим, на вашу думку, пояснюється збереження сьогодні окремими державами монархічної форми правління?

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак державного органу і органу місцевого самоврядування.

Варіант 15

Завдання 1. Поняття, суть та ознаки правової держави.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. В чому полягає значення теорії держави і права для історико-правових наук?

- a) збагачує конкретними історичними фактами розвитку державних установ та правових інститутів
- b) збагачує конкретними положеннями вчень, концепцій та теорій про державу і право
- c) генерує загальнофілософські ідеї та категорії
- d) слугує теоретико-методологічним фундаментом, формулює та аргументує понятійний апарат і методологічний інструментарій

2. Який один із основних шляхів виникнення права?

- a) переростання первісних звичаїв, традицій в юридичні норми
- b) реформи Солона
- c) створення релігійно-правових текстів
- d) створення кодифікованих правових актів

3. У працях яких мислителів обґрунтовані концептуальні положення принципу поділу влади?

- a) Аристотель, Платон
- b) Ш.Л. Монтеск'є, І. Кант, Г. Гегель
- c) Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є
- d) Цицерон, Полібій, Дж. Локк

Завдання 3. Порівняйте зміст і форми здійснення економічної та політичної функцій стародавніх держав і в сучасному світі.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак дуалістичної і парламентської монархій.

Варіант 16

Завдання 1. Напрямки формування правової держави в Україні.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. В чому полягає значення теорії держави і права для галузевих юридичних наук?

- a) збагачує конкретними історичними фактами розвитку державних установ та правових інститутів
- b) збагачує конкретними положеннями вчень, концепцій та теорій про державу і право
- c) синтезує і систематизує висновки галузевих знань, інтегруючи їх в межах власного предмету, сприяє їх взаємозбагаченню, формує загальну картину державно-правової дійсності
- d) генерує загальнофілософські ідеї та категорії

2. Яка концепція трактує право як систему природньо-соціальних та правових цінностей, які необхідні людині (особі) для її існування та розвитку в конкретних історичних умовах?

- a) соціологічна концепція права
- b) психологічна концепція права
- c) концепція природного права
- d) нормативістська концепція права

3. Яка з названих ознак притаманна для президентської республіки?

- a) уряд очолює прем'єр – міністр, а президент здійснює лише загальне керівництво урядом
- b) президент формує уряд одноособово чи при певному парламентському контролі і керує ним
- c) кандидатури до уряду підбирає президент, а призначає уряд парламент або парламент дає лише згоду на призначення членів уряду чи його глави
- d) уряд формується з представників партій, що мають більшість у парламенті

Завдання 3. Визначте співвідношення між історичним типом держави, сутністю держави і формою держави (формою правління і формою устрою).

Завдання 4. Накресліть розгалужену схему форм здійснення функцій держави.

Варіант 17

Завдання 1. Стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. В чому полягають вимоги діалектичного методу при дослідженні державно-правових явищ?

- a) держава і право визначаються виключно економічними умовами життя суспільства
- b) держава і право вивчаються без врахування конкретно-історичних умов їх формування

- c) держава і право вивчаються в нерозривному зв'язку з факторами, які їх обумовлюють
- d) держава і право вивчаються як повністю самостійні, непов'язані між собою явища

2. Яка концепція трактує право як правовий порядок, режим регулювання соціальних відносин?

- a) інтегративна юриспруденція
- b) нормативістська концепція права
- c) соціологічна концепція права
- d) позитивістська концепція права

3. Яким поняттям відображається гарантована законом міра необхідної поведінки особи?

- a) суб'єктивне право
- b) юридична відповідальність
- c) юридичний обов'язок
- d) правова поведінка

Завдання 3. Визначте зміст, роль і значення принципу поділу влади для побудови правової держави.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак абсолютної і конституційної монархій.

Варіант 18

Завдання 1. Співвідношення держави і громадянського суспільства.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна для демократичного режиму?

- a) концентрація значних повноважень в руках глави держави чи уряду
- b) незначне розмежування політичних сил, легальні можливості через представницькі органи обстоювати інтереси певних верств населення
- c) плюралізм у політичній, економічній, ідеологічній та духовній сферах життєдіяльності людей
- d) деяке обмеження вільного виявлення і врахування інтересів усіх груп населення

2. В межах якого типу праворозуміння право трактується як система юридичних норм, встановлених та забезпечених державою?

- a) соціологічна концепція права
- b) інтегративна юриспруденція
- c) концепція природного права
- d) юридичний позитивізм

3. Який вид прав людини характеризує її природні, основоположні, невідемні права, які мають здебільшого характер негативного права?

- a) особисті (громадянські)
- b) соціальні
- c) політичні
- d) економічні

Завдання 3. Проаналізуйте за Конституцією України форму Української держави.

Завдання 4. В чому, на вашу думку, проявляється співвідношення права і закону?

Варіант 19

Завдання 1. Історія формування та розвитку ідеї та концепції громадянського суспільства.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які ознаки характерні для авторитарного режиму?

- a) грубе втручання держави в особисте життя людини і громадянина
- b) здійснення державної влади на засадах чинного права з використанням демократичних форм народного представництва
- c) концентрація значних владних повноважень у руках глави держави або уряду
- d) гарантування прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина

2. Яким поняттям відображається стійка взаємодія людей та їх об'єднань, що заснована на різноманітних формах власності,

демократичних інститутах, ефективній системі соціального захисту та рівних юридичних можливостях існування та розвитку особи у всіх сферах суспільного життя?

- a) громадянське суспільство
- b) держава
- c) правова держава
- d) соціальна держава

3. Які види прав людини виділяють залежно від вміщених у правах аспектів свободи?

- a) загальні та спеціальні
- b) негативні та позитивні
- c) активні та пасивні
- d) колективні та індивідуальні

Завдання 3. Визначити основні правові особливості української національної правосвідомості та правової культури.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак президентської і парламентської республік.

Варіант 20

Завдання 1. Історія формування та розвитку ідеї та концепції правової держави.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Що таке федерація?

- a) добровільне об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети
- b) єдина держава, що не має всередині відокремлених державних утворень, які користуються певною самостійністю
- c) союзна держава, яка складається з державних утворень, що мають певну самостійність
- d) форма правління, при якій верховна влада в державі належить колегіальним виборним органам і здійснюється ними

2. В якому варіанті відповіді правильно названі представники патріархальної концепції виникнення держави?

- a) Аристотель, Р. Фільмер, М. Михайловський
- b) Л.Г. Морган, К. Маркс, Ф. Енгельс
- c) Аристотель, І. Кант, Г. Гегель
- d) Дж. Локк, Т. Гоббс, І. Кант

3. Які види юридичних гарантій прав особи виділяють за змістом?

- a) нормативні, судові та парламентські
- b) парламентські, урядові та організаційно-технічні
- c) контрольні, процедурні та організаційно-технічні
- d) прості, складні та змішані

Завдання 3. Проаналізуйте, які зміни відбулися в державному апараті України з моменту проголошення її незалежності.

Завдання 4. Складіть розгалужену схему структури громадянського суспільства.

Варіант 21

Завдання 1. Поняття, структура та суть громадянського суспільства.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які ознаки характерні для змішаної республіки?

- a) уряд очолює прем'єр-міністр, а президент здійснює лише загальне керівництво урядом
- b) президент є главою держави і главою виконавчої влади
- c) уряд підзвітний парламенту
- d) уряд формується з представників партій, що мають більшість у парламенті

2. В якому варіанті відповіді правильно названі представники теорії насильства?

- a) Л. Гумплович, К. Каутський, Є. Дюрінг
- b) Л. Гумплович, К. Каутський, Л.Г. Морган
- c) Є. Дюрінг, І. Кант, Г. Гегель
- d) Аристотель, Р. Фільмер, М. Михайловський

3. Що з названого не належить до сучасних тенденцій розвитку правового статусу особи?

- a) збільшення обсягу прав та свобод особи
- b) посилення гарантованості прав та свобод особи
- c) різноманітність механізмів захисту
- d) розширення змісту прав та свобод особи

Завдання 3. Проаналізуйте положення Конституції, в яких закріплені ознаки правової держави

Завдання 4. Накресліть розгалужену схему класифікації державних органів.

Варіант 22

Завдання 1. Основні причини, умови та шляхи виникнення права.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна президентській республіці?

- a) президент обирається парламентом
- b) президент є главою держави і главою виконавчої влади
- c) уряд підзвітний парламенту
- d) уряд формується з представників партій, що мають більшість у парламенті

2. В працях якого мислителя ми знаходимо філософську характеристику підвалин громадянського суспільства, серед яких головними є ідеї про те, що людина все повинна створювати власними силами і повинна відповідати за створене; зіткнення людських інтересів і необхідність їхнього захисту є спонукальними причинами самовдосконалення людей; громадянська свобода, законодавчо забезпечена правом, є необхідною умовою самовдосконалення, гарантією збереження й піднесення людської гідності?

- a) Т.Пейн
- b) І.Кант
- c) В.Гумбольдт
- d) Г.Гегель

3. Які види правового статусу особи виділяють за характером (змістом)?

- a) загальний, родовий, індивідуальний
- b) національний, родовий, індивідуальний
- c) моральний, загальний, родовий
- d) базовий, первинний, вихідний

Завдання 3. Визначте ступінь практичного втілення ідей правової держави в сучасному світі.

Завдання 4. Зобразити схематично структуру механізму держави.

Варіант 23

Завдання 1. Поняття, структура та види правосвідомості.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна парламентській республіці?

- a) президент є главою держави і главою виконавчої влади
- b) вся влада належить представницькому органу (парламенту)
- c) уряд підзвітний парламенту
- d) президент формує уряд одноособово і керує ним

2. Яка особливість східного шляху виникнення держави?

- a) поява приватної власності, майнова та класова диференціація суспільства
- b) боротьба плебеїв проти патрициїв
- c) необхідність ведення війн з сусідніми народами
- d) необхідність організації великих суспільних робіт

3. Яку з названих відносять до основних ознак правової держави?

- a) високий рівень правосвідомості та правової культури громадян
- b) забезпечення цивілізованими засобами соціальної злагоди, мирного вирішення конфліктів
- c) забезпечення гідного життя людини в галузі матеріальних статків і соціального захисту в цілому

- d) відсутність вільного волевиявлення населення при формуванні державної влади

Завдання 3

Обґрунтовано визначте взаємозв'язок і взаємодія демократичної держави і громадянського суспільства

Завдання 4. Накресліть розгалужену схему принципів організації і діяльності апарату сучасної держави.

Варіант 24

Завдання 1. Поняття та система прав і свобод особи.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна тоталітарному режиму?
- a) гарантування прав, свобод та законних інтересів населення
  - b) грубе втручання держави в особисте життя людини і громадянина
  - c) дотримання принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову
  - d) державна влада концентрується в руках народу
2. Що було первинним фактором виникнення держави в Європі?
- a) поява приватної власності, майнова та соціальна диференціація суспільства
  - b) поява державної власності та сакралізація монархічної влади
  - c) зростання кількості населення та необхідність ведення війн
  - d) необхідність організації великих суспільних робіт
3. Хто вперше ввів у активний науковий і практичний обіг концепцію верховенства права і вважається її основоположником?
- a) Роберт фон Моль
  - b) І. Кант
  - c) Альберт Венн Дайсі
  - d) Ш.Л. Монтеск'є

Завдання 3. В чому, на вашу думку, полягають причини переходу від одного історичного типу держави до іншого? Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 4. Накресліть розгалужену схему функцій юридичної науки.

Варіант 25

Завдання 1. Теорія держави і права в умовах незалежної України: пострадянські реалії та європейські перспективи.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Яка з названих ознак притаманна демократичному режиму?
- a) державна влада концентрується в руках правлячої верхівки
  - b) здійснюється втручання держави в особисте життя людини і громадянина
  - c) гарантуються права, свободи та законні інтереси населення
  - d) відсутні будь-які можливості для вільного виявлення і врахування інтересів усіх груп населення

2. Котра з названих теорій пояснює виникнення держави як наслідок появи приватної власності, виникнення майнової нерівності, поділу суспільства на класи?

- a) психологічна
- b) договірна
- c) соціально-економічна
- d) органічна

3. Хто ввів у науковий обіг та здійснив перший юридичний аналіз терміну «правова держава»?

- a) І. Кант
- b) Роберт фон Моль
- c) Альберт Венн Дайсі
- d) К. Т. Велькер

Завдання 3. Обґрунтовано визначте основні моменти співвідношення понять “механізм держави” і “апарат держави”.

Завдання 4. У вигляді порівняльної таблиці відобразити відмінність і спільні риси концепцій правової держави і верховенства права.

Варіант 26

Завдання 1. Поняття, ознаки та види правового регулювання.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Що таке унітарна держава?

- a) єдина держава, що не має всередині відокремлених державних утворень, які наділені суверенними правами
- b) союзна держава, яка складається з державних утворень, що мають певну самостійність
- c) форма правління, при якій верховна влада в державі належить колегіальним виборним органам і здійснюється ними
- d) добровільне об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети

2. Котра з названих теорій пояснює виникнення держави як наслідок об'єднання людей на основі добровільної згоди про те, що одні будуть управляти, а інші – виконувати їх управлінські рішення?

- a) теологічна
- b) патріархальна
- c) договірна
- d) психологічна

3. Який один із основних напрямків формування правової держави в Україні?

- a) модернізація виробництва і поступовий перехід до ринкових відносин
- b) забезпечення гідного життя людини в галузі матеріальних статків і соціального захисту в цілому
- c) чітка робота законодавчої влади на основі конституції та конституційних законів
- d) удосконалення системи національної безпеки та оборони країни

Завдання 3. Визначте співвідношення (спільні і відмінні риси) понять “державний суверенітет”, “народний суверенітет”, “національний суверенітет”.

Завдання 4. Накреслити схему елементів форми держави з визначенням основних параметрів держави, які відображає кожен з цих елементів.

Варіант 27

Завдання 1. Поняття, зміст та структура верховенства права.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які ознаки характерні для абсолютної монархії?

- a) законодавча влада належить парламенту, а виконавча та судова – монарху
- b) верховна влада зосереджена в руках одноособового глави держави
- c) законодавча влада належить парламенту, виконавча – монарху (чи уряду), судова – судам
- d) верховна влада належить парламенту

2. Хто з мислителів вперше звернув увагу на те, що абсолютна монархія насправді не сумісна із громадянським суспільством і не може бути взагалі формою громадянського правління?

- a) Г.Гегель
- b) Г. Гроцій
- c) Дж. Локк
- d) Н. Макіавеллі

3. Який вид прав людини і громадянина характеризує можливість (свободи) громадянина активно брати участь в управлінні державою та у громадському житті?

- a) економічні
- b) особисті (громадянські)
- c) соціальні
- d) політичні

Завдання 3. Чим, на ваш погляд, зумовлена різноманітність концепцій походження держави?

Завдання 4. Зобразити схематично типологію держав за різними критеріями.

Варіант 28

Завдання 1. Методологія теорії держави і права.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які характеристики відображає державний режим?
- a) спосіб організації верховної державної влади, порядок її утворення та діяльності, компетенцію і взаємозв'язок її органів, взаємовідносини з населенням
  - b) національно-територіальну та адміністративно-територіальну організацію державної влади
  - c) сукупність засобів та способів реалізації державної влади
  - d) сукупність методів і способів прийняття державних рішень
2. Яка особливість виникнення держави в стародавніх римлян?
- a) необхідність організації великих суспільних робіт
  - b) боротьба плебеїв проти патрициїв
  - c) необхідність ведення війн з сусідніми народами
  - d) сакралізація державної влади
3. До якого виду прав людини і громадянина належить право на підприємницьку діяльність?
- a) особисті (громадянські)
  - b) політичні
  - c) економічні
  - d) соціальні

Завдання 3. Обґрунтовано визначте основні фактори становлення громадянського суспільства.

Завдання 4. Зобразити схематично типологію праворозуміння за різними критеріями.

Варіант 29

Завдання 1. Соціальна правова держава в Україні: стан та перспективи.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які характеристики відображає форма державного устрою?
- a) національно-територіальну та адміністративно-територіальну організацію державної влади
  - b) сукупність засобів і способів реалізації державної влади
  - c) спосіб організації верховної державної влади, порядок її утворення та діяльності, компетенцію і взаємозв'язок її органів, взаємовідносини з населенням
  - d) діяльність держави стосовно демаркації та делімітації державного кордону
2. Яка з названих ознак характерна для влади родової общини?
- a) джерелом влади є домінуюча частина родової общини
  - b) влада в первісному суспільстві спиралася на примус і право
  - c) влада в первісному суспільстві спиралася на авторитет, повагу, звичаї
  - d) влада мала деспотичний характер

3. Хто з мислителів обґрунтував самостійність громадянського суспільства, протиставивши його державі, як «політичному тілу», в той же час розглядаючи ці дві системи як взаємозалежні і такі, що являють собою дві сторони однієї медалі, а характерною рисою громадянського суспільства назвав сполучення суб'єктивної свободи із всебічною залежністю його членів один від одного, що виражається в «потребах і праці»?

- a) І.Кант
- b) Г.Гегель
- c) В.Гумбольдт
- d) Т.Пейн

Завдання 3. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок теорії держави і права з юридичними науками

Завдання 4. Зобразити розгалужену схему структури правового статусу особи.

Варіант 30

Завдання 1. Поняття, структура та види правової культури.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які характеристики відображає форма державного правління?
- a) поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову
  - b) національно-територіальну та адміністративно-територіальну організацію державної влади
  - c) сукупність засобів і способів реалізації державної влади
  - d) спосіб організації верховної державної влади, порядок її утворення та діяльності, компетенцію і взаємозв'язок її органів, взаємовідносини з населенням
2. В якому варіанті відповіді правильно названі представники матеріалістичної (класової) теорії виникнення держави?
- a) Л.Г. Морган, К. Маркс, Ф. Енгельс
  - b) Л.Г. Морган, І.Кант, Г. Гегель
  - c) Аристотель, Платон, Ф. Аквінський
  - d) Т. Гоббс, К. Маркс, Ф. Енгельс
3. Яку з названих відносять до основних ознак громадянського суспільства?
- a) втручання держави в приватне життя громадян, їх взаємні обов'язки й відповідальність
  - b) наявність ефективної системи соціального захисту
  - c) централізація економіки
  - d) воно є закритим суспільством, яке замикається на самовідтворенні

Завдання 3. Проаналізуйте, навівши приклади, взаємозв'язок теорії держави і права з суспільними неюридичними науками про державу і право

Завдання 4. Скласти порівняльну таблицю ознак феодальної та буржуазної держав як історичних типів держави.

Контрольна робота № 2

Варіант 1

Завдання 1. Визначте поняття, характерні риси, необхідність (причини) застосування норм права

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Як поділяють норми права за дією у просторі:

- a) імперативні і диспозитивні;
- b) конституційні, цивільні, трудові, адміністративні;
- c) заохочувальні і рекомендаційні;
- d) загальні і місцеві.

2. З якого моменту настає повна дієздатність:

- a) з моменту народження;
- b) з 18 років;
- c) з 14 до 18 років;
- d) з 16 років.

3. Якому поняттю відповідає визначення: “з’ясування змісту норми права через граматичний аналіз її словесного формулювання з використанням законів філології”:

- a) системне тлумачення;
- b) філологічне;
- c) історико-політичне.
- d) цільове

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 5 ст. 29 Кримінального кодексу України

«Співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом»

2) ч. 1 ст. 126 Цивільного кодексу України

«Учасник повного товариства, яке було створене на невизначений строк, може у будь-який момент вийти з товариства, заявивши про це не пізніше ніж за три місяці до фактичного виходу із товариства»

Завдання 4. Накресліть схему типології правових систем за різними критеріями.

Варіант 2

Завдання 1. Визначте поняття, значення та охарактеризуйте форми реалізації норм права

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який вид (форма) систематизації полягає в об'єднанні кількох нормативно-правових актів в єдиний без зміни змісту:

- a) кодифікація;
- b) інкорпорація;
- c) консолідація.
- d) ратифікація;

2. Вкажіть на правильне судження:

- a) на правоздатність не впливають вік, психічний і фізичний стан особи;
- b) парламент – єдиний орган, що може позбавити особу правоздатності;
- c) правоздатність залежить від причетності до релігії, національності, належності до громадських організацій.
- d) повна дієздатність настає з досягненням 16-річного віку

3. Тлумачення норм права має на меті:

- a) встановити норми права;
- b) застосувати норму права;
- c) встановити зміст правової норми.
- d) встановити індивідуальні приписи

Завдання 3. Визначте та проаналізуйте суть і специфіку загальнорегулятивних правовідносини.

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють норми права від інших соціальних норм.

Варіант 3

Завдання 1. Охарактеризуйте стадії застосування правових норм.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Як поділяють норми права за методом правового регулювання:

- a) імперативні і диспозитивні;
- b) конституційні, цивільні, трудові, адміністративні;
- c) заохочувальні і рекомендаційні;
- d) загальні і місцеві;

2. Який вид принципів права визначає напрямок розвитку всієї правової системи:

- a) галузеві принципи;
- b) міжгалузеві принципи;
- c) загальні принципи;
- d) спеціальні принципи

3. Яке судження є істинним:

- a) роз'яснення норм – це розкриття значення юридичних норм “для себе”;
- b) з'ясування – це розкриття значення юридичних норм “для себе”;
- c) роз'яснення – це розкриття значення юридичних норм “для інших”.
- d) офіційне тлумачення здійснює будь-який державний орган

Завдання 3. Назвіть та проаналізуйте з точки зору чинного законодавства та юридичної практики основні проблеми кваліфікації юридичних фактів.

Завдання 4. Накресліть схему структури правової системи

Варіант 4

Завдання 1. Визначте поняття та охарактеризуйте особливості інтерпретаційно-правових актів. Визначте відмінності

інтерпретаційно-правових актів від інших правових актів (нормативно-правових актів та актів застосування правових норм).

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Як поділяють норми права за галузями права:

- a) імперативні і диспозитивні;
- b) конституційні, цивільні, трудові, адміністративні;
- c) заохочувальні і рекомендаційні;
- d) загальні і місцеві;

2. Правоздатність виникає:

- a) з досягненням певного віку;
- b) з моменту народження;
- c) з набуттям громадянства.
- d) з моменту фізіологічної зрілості

3. Який із перелічених актів є правозастосовчим:

- a) конституція;
- b) закон;
- c) постанова уряду;
- d) вирок суду;

Завдання 3. Проаналізуйте основні підходи до визначення суті правотворчості.

Завдання 4. Накресліть схему класифікації елементів правової норми.

Варіант 5

Завдання 1. Охарактеризуйте види та способи тлумачення правових норм

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який вид (форма) систематизації нормативно-правових актів полягає в їх зовнішньому упорядкуванні вже наявних нормативних актів без зміни змісту норм права:

- a) кодифікація;

- b) інкорпорація;
- c) консолідація.
- d) ратифікація;

2. В основі визначення природи дієздатності лежать:

- a) вікова характеристика;
- b) фізичний стан особи;
- c) зрілість психіки, відсутність психічних дефектів;
- d) правильно все вищевказане;

3. Правозастосовчий акт:

- a) містить норму права;
- b) поширюється на невизначено широке коло осіб;
- c) встановлює зміст правової норми;
- d) приймається на основі нормативно-правового акта.

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 1 ст. 111 Кримінального кодексу України

«Державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років»;

2) ч. 1 ст. 48 Цивільного кодексу України

«Якщо фізична особа, яка була оголошена померлою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем перебування цієї особи або суд, що постановив рішення про оголошення її померлою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення суду про оголошення фізичної особи померлою»

Завдання 4. Накресліть схему класифікації правової поведінки.

Варіант 6

Завдання 1. Визначте поняття, ознаки принципів права та охарактеризуйте їх види.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Вставте пропуск у визначенні: “Правова система – це система ..., які виникають внаслідок регулювання суспільних відносин”.

- a) правових норм;
- b) правових інститутів;
- c) правових явищ;
- d) законів

2. Що лежить в основі розмежування законів і підзаконних актів:

- a) порядок прийняття;
- b) юридична сила;
- c) загальнообов’язковість.
- d) суб’єкти прийняття

3. Реалізація норм права спрямована на:

- a) встановлення норм права компетентним органом;
- b) втілення розпоряджень правових норм у поведінці суб’єктів;
- c) скасування норм права
- d) встановлення змісту правових норм.

Завдання 3. Визначте основні фактори, що впливають на процес правотворчості в Україні та проаналізуйте їх.

Завдання 4. Накресліть схему класифікації інститутів права

Варіант 7

Завдання 1. Визначте та охарактеризуйте особливості дії нормативно-правових актів в часі.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. На що вказує предмет правового регулювання:

- a) на сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини;
- b) на сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами;
- c) на систему відправних начал, які визначають зміст і спрямування права.
- d) на систему норм права

2. Як поділяють норми права за функціями права:

- a) імперативні і диспозитивні;
- b) конституційні, цивільні, трудові, адміністративні;
- c) заохочувальні і рекомендаційні;
- d) регулятивні і охоронні.

3. Які існують форми реалізації права:

- a) правотворчість;
- b) додержання;
- c) тлумачення;
- d) примус.

Завдання 3. Проаналізуйте існуючу в Україні систему джерел (форм) права та визначте фактори, які вплинули на її формування.

Завдання 4. Накресліть розширену схему форм і видів систематизації нормативно-правових актів.

Варіант 8

Завдання 1. Визначте та охарактеризуйте поняття, ознаки правової норми та її місце в системі соціальних норм.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. На що вказує метод правового регулювання:

- a) на сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини;
- b) на сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами;

- c) на систему відправних начал, які визначають зміст і спрямування права.
- d) на систему норм права

2. Які види правомірної поведінки виділяють за ступенем соціальної значущості?

- a) Активна, звична, конформістська, маргінальна
- b) Належна, бажана, допустима
- c) Активна, пасивна
- d) Активна, діяльнісна, стимульована, пасивна

3. В чому полягає додержання права:

- a) в утриманні від дій, заборонених юридичними нормами;
- b) в обов'язковому вчиненні активних дій, що наказуються нормами права;
- c) у використанні можливостей, наданих правовими нормами
- d) у встановленні індивідуальних приписів

Завдання 3. Визначте та проаналізуйте основні переваги нормативно-правових актів перед іншими джерелами права.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації правовідносин.

Варіант 9

Завдання 1. Визначте та охарактеризуйте систему формально-юридичних джерел права України.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який метод правового регулювання характерний для кримінального права:

- a) імперативний;
- b) диспозитивний.
- c) комплексний
- d) індивідуальний

2. Яка частина правової норми містить засоби охорони від порушень:

- a) гіпотеза;

- b) диспозиція;
- c) санкція.
- d) вступна

3. В чому полягає виконання права:

- a) в утриманні від дій, заборонених юридичними нормами;
- b) в обов'язковому вчиненні активних дій, що наказуються нормами права;
- c) у використанні можливостей, наданих правовими нормами
- d) у встановленні індивідуальних приписів

Завдання 3. Проаналізуйте причини відсутності в статті нормативно-правового акту всіх структурних елементів класичної (типової) правової норми (гіпотези, диспозиції і санкції) в їх логічній єдності? Які, на вашу думку, недоліки та переваги такого стану речей. Визначте основні аспекти співвідношення норми права і статті нормативно-правового акту.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації юридичних фактів

Варіант 10

Завдання 1. Визначте поняття, ознаки, стадії та принципи правотворчості

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який метод правового регулювання характерний для цивільного права:

- a) імперативний;
- b) диспозитивний.
- c) комплексний
- d) індивідуальний

2. Яка частина правової норми містить саме правило поведінки:

- a) гіпотеза;
- b) диспозиція;
- c) санкція.

d) преамбула

3.В чому полягає використання права:

- a) в утриманні від дій, заборонених юридичними нормами;
- b) в обов'язковому вчиненні активних дій, що наказуються нормами права;
- c) у використанні можливостей, наданих правовими нормами
- d) у встановленні індивідуальних приписів

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 3 ст. 48 Цивільного кодексу України

«Особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива»;

2) ст. 113 Сімейного кодексу України

«Особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище».

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю ознак, що відрізняють норми права від інших соціальних норм.

Варіант 11

Завдання 1. Охарактеризуйте види та форми правотворчості

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. До якого виду засобів правотворчої техніки належить техніко-юридичний прийом, використаний в ч. 2 ст. 642 ЦК України: «Якщо особа, яка одержала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання

укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом»?

- А. юридична презумпція
- Б. юридична фікція
- В. юридична конструкція
- Г. юридична дефініція

2. Якому поняттю відповідає визначення: “ юридично визнані можливості (свободи) суб’єкта права”.

- a) об’єктивне юридичне право;
- b) суб’єктивне юридичне право;
- c) природне право;
- d) правотворчість.

3. Додержання норм права передбачає:

- a) активну поведінку;
- b) пасивну поведінку;
- c) як активну, так і пасивну поведінку.
- d) маргінальну поведінку

Завдання 3. Проаналізуйте та проілюструйте на конкретних прикладах з юридичної практики основні аспекти співвідношення права, законності і правопорядку.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації тлумачення правових норм

Варіант 12

Завдання 1. Охарактеризуйте стадії законотворчого процесу

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Якому поняттю відповідає визначення: “відносно самостійна сукупність юридичних норм, яка регулює однорідну сферу суспільних відносин специфічним методом правового регулювання”.

- a) норма;
- b) правовий інститут;
- c) галузі права.
- d) система права

2. Якому поняттю відповідає визначення: “об’єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги, які визначають зміст і спрямування права”.

- a) функції права;
- b) принципи права;
- c) норми права;
- d) сутність права.

3. Виконання норм права передбачає:

- a) активну поведінку;
- b) пасивну поведінку;
- c) як активну, так і пасивну поведінку
- d) маргінальну поведінку

Завдання 3. Проілюструйте дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб на конкретних прикладах, виходячи з наступних конкретних моментів:

- 1) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту його прийняття;
- 2) вступ в дію нормативно-правового акту за загальним правилом (через 10 днів з моменту офіційного оприлюднення);
- 3) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту офіційного оприлюднення;
- 4) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту надсилання його адресату.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації правової поведінки

Варіант 13

Завдання 1. Визначте поняття та охарактеризуйте ознаки і структуру системи права

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Якому поняттю відповідає визначення: “Система відносно відокремлених від інших і пов’язаних між собою правових норм, які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин”.

- a) норма права;
- b) правовий інститут;
- c) підгалузь;
- d) галузі права.

2. Що є підставою для суду щодо встановлення абсолютної недієздатності:

- a) вік;
- b) фізичний розвиток;
- c) відсутність батьків;
- d) душевна хвороба.

3. Використання норм права передбачає:

- a) активну поведінку;
- b) пасивну поведінку;
- c) як активну, так і пасивну поведінку.
- d) маргінальну поведінку

Завдання 3. Які, на вашу думку, способи підвищення ефективності правового виховання в Україні? Дайте розгорнуту відповідь.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації інтерпретаційно-правових актів

Варіант 14

Завдання 1. Визначте поняття галузі права та охарактеризуйте ознаки і види галузей права

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Як поділяють правові інститути за сферою поширення:

- a) галузеві і міжгалузеві;
- b) регулятивні і охоронні;
- c) матеріальні і процесуальні.
- d) загальні і спеціальні

2. Визначте вид правовідносин, що виникають в результаті створення літературного твору.

- a) активні, відносні, двосторонні, триваючі
- b) пасивні, абсолютні, двосторонні, триваючі
- c) активні, абсолютні, односторонні, триваючі
- d) пасивні, абсолютні, двосторонні, одноактні

3. Який із видів реалізації має владний характер:

- a) додержання;
- b) виконання;
- c) використання;
- d) застосування.

Завдання 3. Проаналізуйте Конституцію України та выпишіть конституційні формулювання загальних принципів права.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації норм права.

Варіант 15

Завдання 1. Визначте поняття закону та охарактеризуйте основні види законів.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Якому поняттю відповідає визначення: “Основні напрямки правового впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування”.

- a) принципи права;
- b) функції права;
- c) форма права.
- d) норма права

2. Який із актів має вищу юридичну силу?

- a) закон;
- b) указ;
- c) кодекс;
- d) основи законодавства.

3. До якого виду юридичних фактів за вольовим критерієм належить народження дитини

- a) до правостворюючих
- b) до правоприпиняючих
- c) до подій
- d) до дій

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 2 ст. 7 Кримінального кодексу України

«Якщо особи, зазначені у частині першій цієї статті, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини»;

2) ч. 7 ст. 75 Господарського кодексу України.

«Списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство».

Завдання 4. Накресліть схему структури системи права

Варіант 16

Завдання 1. Охарактеризуйте поняття, характерні риси та структуру системи законодавства.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Укажіть на призначення принципів права:

- a) здійснення узагальненого закріплення основ суспільного ладу;
- b) встановлення юридичної відповідальності;
- c) втілення правових приписів у фактичній поведінці людей.
- d) внесення змін у законодавство

2. Який із актів має найвищу юридичну силу?

- a) закон;

- b) конституція;
- c) кодекс;
- d) основи законодавства.

3. За складом юридичні факти поділяють на:

- a) дії і події;
- b) правомірні і неправомірні
- c) злочини і проступки
- d) прості і складні.

Завдання 3. Проілюструйте дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб на конкретних прикладах, виходячи з наступних конкретних моментів:

- 1) закінчення дії нормативно-правового акту шляхом його скасування;
- 2) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із закінченням терміну, на який він був прийнятий;
- 3) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із прийняттям нового нормативно-правового акту, що регулює дані суспільні відносини;
- 4) закінчення дії нормативно-правового акту в зв'язку із втратою чинності обставин, через які він був прийнятий.

Завдання 4. Накресліть схему класифікації галузей права

Варіант 17

Завдання 1. Визначте поняття та охарактеризуйте ознаки, переваги і структуру нормативно-правового акту

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Часткова дієздатність настає:

- a) з 18 років;
- b) з 14 до 18 років;
- c) з 16 до 18 років;
- d) до 14 років.

2. Яке поняття розкриває таке визначення: “офіційний документ, прийнятий компетентним державним органом у визначеному законом порядку і формі, який має юридичну силу і містить норми права”.

- a) правовий звичай;
- b) правовий прецедент;
- c) нормативно-правовий договір;
- d) нормативно-правовий акт.

3. За вольовою ознакою юридичні факти поділяються на:

- a) дії і події;
- b) правомірні і неправомірні
- c) злочини і проступки
- d) прості і складні.

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ст. 905 Цивільного кодексу України

«Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами»;

2) ч. 1 ст. 731 Цивільного кодексу України

«За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов’язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі».

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації правотворчості

Варіант 18

Завдання 1. Визначте поняття та охарактеризуйте ознаки та види інститутів права.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. У широкому розумінні законодавство - це:

- a) акти законодавчих органів і підзаконні акти;

- b) система законів певної держави і міжнародних договорів, ратифікованих парламентом;
- c) система всіх правових актів.
- d) система законів та інтерпретаційно-правових актів

2. Вкажіть на неправильне судження: „Підзаконний нормативно-правовий акт”:

- a) видається відповідно до закону;
- b) мають вищу юридичну силу, ніж закон;
- c) юридична чинність залежить від становища органів держави, які видають ці акти, їх компетенції.
- d) містить норми права

3. Яку назву має перша стадія застосування норм права:

- a) встановлення юридичної основи справи;
- b) вирішення справи і документальне оформлення ухваленого рішення;
- c) виникнення конкретних суб’єктивних прав і обов’язків;
- d) встановлення фактичних обставин справи.

Завдання 3. Наведіть конкретні приклади різних правовідносин та визначте їх вид і структуру.

Завдання 4. Накресліть розширену схему стадій застосування норм права

Варіант 19

Завдання 1. Визначте особливості предмету і методу правового регулювання

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. У вузькому розумінні законодавство – це:

- a) акти законодавчих органів і підзаконні акти;
- b) система законів певної держави і міжнародних договорів, ратифікованих парламентом;
- c) система всіх правових актів.
- d) система законів та актів тлумачення

2. Вкажіть на неправильне судження: „Правові відносини...”:

- a) є суспільними відносинами;
- b) виникають, припиняються або змінюються на основі соціальних норм;
- c) охороняються державою;
- d) є вольовими відносинами.

3. Яку назву має друга стадія застосування норм права:

- a) встановлення юридичної основи справи;
- b) вирішення справи і документальне оформлення ухваленого рішення;
- c) виникнення конкретних суб'єктивних прав і обов'язків;
- d) встановлення фактичних обставин справи

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ч. 1 ст. 323 Цивільного кодексу України

«Ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом»;

2) ч. 7 ст. 75 Господарського кодексу України.

«Списання з балансу не повністю амортизованих основних фондів, а також прискорена амортизація основних фондів державного комерційного підприємства можуть проводитися лише за згодою органу, до сфери управління якого входить дане підприємство».

Завдання 4. Складіть порівняльну таблицю правових актів (нормативно-правових, правозастосовчих та інтерпретаційно-правових актів)

Варіант 20

Завдання 1. Визначте поняття, мету, значення та охарактеризуйте суть і характерні риси тлумачення правових норм.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Укажіть, на що спрямована систематизація нормативно-правових актів:

- a) на упорядкування і вдосконалення нормативно-правових актів;
- b) на встановлення змісту правових норм;
- c) на застосування норм права;
- d) на охорону правових норм від порушень.

2. Структуру правовідносин становлять:

- a) суб'єкти;
- b) об'єкти;
- c) правомірні дії;
- d) суб'єкти, об'єкти та зміст правовідносин.

3. Яку назву має третя стадія застосування норм права:

- a) встановлення юридичної основи справи;
- b) вирішення справи і документальне оформлення ухваленого рішення;
- c) виникнення конкретних суб'єктивних прав і обов'язків;
- d) встановлення фактичних обставин справи.

Завдання 3. Наведіть приклади статей з різних нормативно-правових актів України, в яких застосовується прямий, відсилочний і бланкетний спосіб викладу правових норм.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації правозастосовчих актів

Варіант 21

Завдання 1. Охарактеризуйте види тлумачення правових норм.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Який вид (форма) систематизації нормативно-правових актів полягає в їх удосконаленні через зміну змісту юридичних норм:

- a) кодифікація;
- b) інкорпорація;
- c) консолідація.

d) ратифікація;

2.Зміст правовідносин – це:

- a) суб'єкти;
- b) об'єкти;
- c) суб'єктивні права;
- d) суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

3.Які вимоги встановлюються до правильного застосування норм права:

- a) законність;
- b) справедливість;
- c) гуманізм;
- d) правильно все вище вказане;

Завдання 3. Проаналізуйте наступні статті нормативно-правових актів України і визначте структуру закріплених в них правових норм або нормативних приписів, а також вкажіть, до якого виду належить кожен її структурний елемент та норма права в цілому:

1) ст. 905 Цивільного кодексу України

«Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами»;

2) ч. 1 ст. 731 Цивільного кодексу України

«За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі».

Завдання 4. Накресліть розширену схему складу правопорушення

Варіант 22

Завдання 1. Визначте поняття та особливості правового звичаю, правового прецеденту та нормативно-правового договору.

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. До якого виду принципів права належить принцип добровільності вступу в шлюб:

- a) галузеві;
- b) міжгалузеві;
- c) загальні.
- d) спеціальні

2. Яке поняття розкриває таке визначення: “визнане державою правило поведінки, яке склалось внаслідок довготривалого повторення”.

- a) правовий звичай;
- b) правовий прецедент;
- c) нормативно-правовий договір;
- d) нормативно-правовий акт.

3. Як поділяють правовідносини за субординацією в правовому регулюванні:

- a) регулятивні і охоронні;
- b) активні і пасивні;
- c) абсолютні і відносні;
- d) матеріальні і процесуальні.

Завдання 3. Визначте, до якого виду (підвиду) належать наступні юридичні факти:

- 1) народження людини;
- 2) одностороння відмова від виконання умов договору;
- 3) землетрус;
- 4) наказ про відрахування студента;
- 5) визнання судом громадянина померлим;
- 6) видача бюро технічної інвентаризації свідоцтва про право приватної власності на земельну ділянку;
- 7) розірвання договору;
- 8) скоєння злочину.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації принципів права

Варіант 23

Завдання 1. Охарактеризуйте структуру норми права та класифікацію її елементів за різними критеріями

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. До якого виду принципів права належить принцип незалежності суддів і підпорядкування їх тільки закону:

- a) галузеві;
- b) міжгалузеві;
- c) загальні.
- d) спеціальні

2. Неповна (відносна) дієздатність наступає:

- a) з моменту народження;
- b) з 18 років;
- c) з 14 до 18 років;
- d) з 16 років.

3. Яка частина правової норми визначає умови її дії:

- a) гіпотеза;
- b) диспозиція;
- c) санкція.
- d) преамбула

Завдання 3. Проілюструйте дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб на конкретних прикладах, виходячи з наступних конкретних моментів:

- 1) пряма дія нормативно-правового акту;
- 2) зворотна дія нормативно-правового акту;
- 3) переживаюча дія нормативно-правового акту;
- 4) дія нормативно-правового акту за віком;
- 5) дія нормативно-правового акту за соціальним статусом;
- 6) дія нормативно-правового акту за професійним статусом.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації підзаконних нормативно-правових актів

Варіант 24

Завдання 1. Охарактеризуйте класифікації норм права за різними критеріями

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. Які принципи визначають напрями розвитку кількох галузей права:

- a) галузеві;
- b) міжгалузеві;
- c) загальні.
- d) спеціальні

2. Що з названого належить до формально-юридичних джерел права:

- a) система законодавства;
- b) звичай;
- c) правовий прецедент;
- d) інститут законодавства.

3. Як поділяють правові відносини за характером зобов'язаного суб'єкта:

- a) регулятивні і охоронні;
- b) активні і пасивні;
- c) абсолютні і відносні;
- d) матеріальні і процесуальні.

Завдання 3. Визначте, до якого виду (підвиду) належать наступні юридичні факти:

- 1) заповіт;
- 2) пожежа, що виникла в результаті підпалу;
- 3) договір довічного утримання;
- 4) наказ про переведення працівника на іншу посаду;
- 5) виконання договору;
- 6) смерть людини;
- 7) народження людини.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації нормативно-правових актів

Варіант 25

Завдання 1. Визначте поняття та охарактеризуйте види формально-юридичних джерел права

Завдання 2. Вибрати правильну відповідь

1. До якого виду принципів права належить принцип законності:

- a) галузеві;
- b) міжгалузеві;
- c) загальні.
- d) спеціальні

2. Яке поняття розкриває таке визначення: “акт компетентного державного органу, який береться за основу при вирішенні подібних справ у майбутньому”.

- a) правовий звичай;
- b) правовий прецедент;
- c) нормативно-правовий договір;
- d) нормативно-правовий акт.

3. Як поділяють правовідносини за ступенем визначеності суб’єктів:

- a) регулятивні і охоронні;
- b) активні і пасивні;
- c) абсолютні і відносні;
- d) матеріальні і процесуальні.

Завдання 3. Проілюструйте дію нормативно-правових актів в часі, просторі і за колом осіб на конкретних прикладах, виходячи з наступних конкретних моментів:

- 1) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту надсилання його адресату;
- 2) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту, визначеного конкретною датою;
- 3) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту закінчення терміну, передбаченого самим нормативно-правовим актом;
- 4) вступ в дію нормативно-правового акту з моменту закінчення наперед визначеного для даного виду актів терміну.

Завдання 4. Накресліть розширену схему класифікації законів

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Підручники та навчальні посібники:

1. Абдулаев М.И., Комаров С.А. Проблемы теории государства и права. СПб: Питер, 2003. 576 с.
2. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. М.: Издательство НОРМА, 2001. 752 с.
3. Алексеев С.С. Общая теория права: учеб. [2-е изд., перераб. и доп.]. М.: Проспект, 2009. 576 с.
4. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. М.: Статут, 1999. 712 с.
5. Алексеев С. С. Теория государства и права: учеб. Москва: Норма, 2005. 496 с.
6. Ведерников Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права. К.: Знання, 2008. 333 с.
7. Загальна теорія держави і права: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Право, 2011. 583 с.
8. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. / За редакцією В.В.Копейчикова. К: Юрінком Інтер, 2010. 320 с.
9. Загальна теорія права. Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2016. 392 с.
10. Загальна теорія держави та права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
11. Зайчук О. В., Заєць А. П., Журавський В. С., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-ге вид., переробл. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
12. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: Підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2016. 716 с.
13. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави і права: Підручник. 3-тє вид., стер. Л.: Новий Світ-2000, 2011. 581 с.
14. Комаров С. А. Общая теория государства и права: учеб. 7-е изд. Санкт- Петербург: Питер, 2008. 512 с.

15. Коталейчук С.П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях: Навч. посіб. / С.П. Коталейчук, П.Я. Пісной. - К.: КНТ, 2011. - 560 с.
16. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права. К.: Атіка, 2005. 592 с.
17. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 584 с.
18. Лазарев В.В. Общая теория права и государства: учеб. Москва: Юристь, 2005. 520 с.
19. Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород: Медіум, 2003. 251 с.
20. Лисенков С.Л. Теорія держави і права: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 447 с.
21. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права. К.: Атіка, 2007. 412 с.
22. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права: учебник. Москва: Проспект, 2013. 768 с.
23. Марченко М. Н. Теория государства и права: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект; Изд-во Московского ун-та, 2016. 636 с.
24. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учеб. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Дело, 2016. 525 с.
25. Машков А. Д. Теорія держави і права: Підручник. Київ: ВД Дакор, 2016. 492 с.
26. Мелехин В. А. Теория государства и права: учеб. Москва: Маркет ДС, 2007. 640 с.
27. Морозова Л. А. Теория государства и права: учеб. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2013. 663 с.
28. Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: Підручник. Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". Київ: Ун-т "Україна", 2014. 560 с.
29. Нерсисянц, В.С. Общая теория государства и права: учебник для вузов. М.: НОРМА, 2010. 552 с.
30. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. для студентів ВНЗ / Київський національний університет внутрішніх справ. К.: Істина, 2007. 336 с.
31. Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.

32.Поляков А. В. Общая теория права: проблемь интерпретации в контексте коммуникативного подхода: учеб. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Проспект, 2016. 832 с.

33.Проблемы теории государства и права: учебное пособие / под ред. М.Н. Марченко. М.: Юристь, 2001. 656 с.

34.Проблемы общей теории права и государства: учеб. для юрид. вузов / Н.В. Варламова, В.В. Лазарев, В.В. Лапаева и др.. М.: Издат. група НОРМА-ИНФРА М, 2001. 814 с.

35.Протасов В. Н. Теория государства и права: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 494 с.

36.Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Вид. 10-е, доповнене. Л.: Край, 2008. 224 с.

37.Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підруч. Х.: Еспада, 2006. 776 с.

38.Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник / Харк. нац. ун-т внутр. справ. 4-те вид., доповн. і переробл. К.: Прав. єдність, 2014. 524 с.

39.Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.

40.Теория государства и права: учеб. / [В. К. Бабаев и др.]; под ред. В. К. Бабаева. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2013. 715 с.

41.Теория государства и права / Под ред. А.Г. Хабибулина, В.В. Лазарева. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ИД «Форум»; Инфра – М, 2009. 620 с.

42.Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. М.: Юристь, 2002. 772 с.

43.Теория государства и права: учеб. для вуз. / под ред. В. М. Корельского, В.Д. Перевалова. 2-е изд. Москва: ИНФРА М-НОРМА, 2002. 616 с.

44.Теорія держави і права: Навч. посіб. / С. К. Бостан та ін. К.: Академія, 2013. 346 с.

45.Теорія держави і права: Підручник / За ред. О. В. Петришина; Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право, 2015. 368 с.

46.Хропанюк В. Н. Теория государства и права: Учеб., 3-е изд. Москва: Омега-Л, 2008. 336 с.

47.Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учеб. для вуз. Москва: Юристь, 2003. 393 с.

48.Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2012. 256 с.

Довідкова та хрестоматійна література:

1. Антологія української юридичної думки: В 10 т. Т. 1. Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упоряд.: В.Д. Бабкін, І.Б. Усенко, Н.М. Пархоменко; за заг. ред. Ю.С. Шемшученко. К.: Вид. дім “Юрид. книга”, 2002. 568 с.

2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.

3. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ “Вид-во “Юридична думка”, 2007. 992 с.

4. Венгеров А. Б. Теория государства и права: учеб. 10-е изд., стер. Москва: Омега-Л, 2014. 607 с.

5. Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.

6. Мала енциклопедія теорії держави і права. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. 368 с.

7. Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.

8. Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.

9. Хрестоматия по теории государства и права / под общ. ред. И. И. Лизиковой. 2-е изд. Москва: Проспект, 2009. 720 с.

10. Энциклопедический юридический словарь / В. Н. Додонов. 2-е изд. Москва: ИНФРА-М, 1999. 367 с.

11. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.

12. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.

13. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001.

Том 3: К-М. 792 с.

14.Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998.
Том 4: Н-П. 720 с.

15.Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998.
Том 5: П-С. 736 с.

16.Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998.
Том 6: Т-Я. 768 с.